

J A Z Y K O V Ě D N Ě

A K T U A L I T Y

Časopis
Jazykovědného sdružení České republiky

roč. LIII – 2016
č. 3 a 4

http://jazykovednesdruzeni.cz/jaz_akt.htm

ISSN 1212-5326

JAZYKOVĚDNÉ AKTUALITY
ročník LIII (2016), číslo 3 a 4

Vydává Jazykovědné sdružení České republiky
s finanční podporou Akademie věd ČR.

<http://www.jazykovednesdruzeni.cz>

Redakční rada: Tomáš Duběda (hlavní redaktor)
Martin Šemelík (výkonný redaktor)
Jana Hoffmannová, Pavla Chejnová, Jan Kořenský,
Michaela Lišková, Diana Svobodová, Silvie Válková

Příspěvky laskavě zasílejte v elektronické verzi, ve formátu textového editoru
MS Word, na e-mailovou adresu martin.semelik@googlemail.com.

Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvím pošt Praha,
č. j. NP 583/1993 ze dne 13. 4. 1993.

Časopis je zapsán v evidenci periodického tisku pod číslem MK ČR E 21347.

OBSAH

Odborné články

- Pavel Sojka: *Konkurence prezentních koncovek -í a -ejí v 3pl sloves vzoru sází v pořadu Události ČT*..... 84

Drobnosti

- Sylva Filiačová: *Blendy v elektronickém neologickém archivu Neomat* 100
Zdeňka Šrámková: *Název Kraj Vysočina pět let poté*..... 106

Nové publikace

- Pavla Chejnová: *Stylistika mluvené a psané češtiny (Jana Hoffmannová a kol.)*..... 113
Lucie Jílková: *Německá vlastní jména v češtině (Jana Matúšová)*..... 116
Marie Vachková: *Kapitoly z koncepce Akademického slovníku současné češtiny (Pavla Kochová – Zdeňka Opavská, eds.)* 121
Vojtěch Veselý: *Mluvnice současné češtiny 2. Syntax češtiny na základě anotovaného korpusu (Jarmila Panevová a kol.)* 125

Kronika

- Pavel Štěpán: *Jubileum Jitky Malenínské* 136
Michaela Lišková: *Workshop Akademický slovník současné češtiny a software pro jeho tvorbu aneb Slovníky a jejich uživatelé v 21. století*..... 137
Renáta Neprašová: *XVII EURALEX International Congress* 142
Renáta Neprašová: *Mezinárodní slavistická konference v Kielu* 144
Zuzana Wildová: *Konference Kulturní lingvistika pro dnešní Evropu* 146

Konkurence přezentních koncovek *-í* a *-ejí* v 3pl sloves vzoru *sází* v pořadu Události ČT

Pavel Sojka

Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Katedra českého jazyka
pavel.sojka@pedf.cuni.cz

Abstract: Morphological variation in the present-tense third-person plural of the *sázet* conjugation type on the Czech television main news programme. This paper summarises the results of an inquiry into the morphological variation in the present-tense third-person plural of the *sázet* type. There are two possible forms in Standard Czech: *sázejí* and *sází* (the form *sází* was codified alongside *sázejí* in 1993). The sample examined contains 1160 occurrences from the Czech television main news programme *Události ČT* (200 issues broadcast from January 2014 to December 2015). The analysis shows that the prevailing form is *sázejí*. This fact seems to confirm that the codification of the *sází* form in the early 1990s (based on a long-term tendency within the IV-verb-class containing verbs with the present stem suffix *-í*) didn't encourage its use the way expected. The most likely reason is that the *sází* form can be used both in the third-person plural and the third-person singular while the *sázejí* form is unique in the IV-verb-class conjugational paradigm. However, there are several verbs for which a more frequent incidence of the equivalent of the *sází* form can be regarded as an increasing tendency (particularly *chybět*, *stavět*, *smět*, *umět*, *vyrábět*).

Key words: Standard Czech, morphological variation, IV-verb-class, TV news

1. Úvod

V tvaroslovném subsystému českých sloves dlouhodobě existovaly a stále existují tendence k meziparadigmatickému vyrovnávání. Kromě 4. přezentní třídy, tedy konkurence tvarů *oni sázejí* a *oni sází*, sem patří především konkurence koncovek *-u* a *-i* v 1. os. sg. ind. přez. akt. sloves III. přezentní třídy (tedy *kryju – kryji*; náležejí sem samozřejmě i tvary 3pl *kryjí – kryjou*)¹ a také tvarové vyrovnávání uvnitř 2. přezentní třídy (typ *bodl/bodnul*).² Z hlediska kodifikační praxe představují tyto dlouhodobé, systémově podmíněné procesy obtížně řešitelný problém, a to nejméně ze dvou důvodů. Jednak není snadné určit, zda konkrétní proces tvarového vyrovnávání pokročil do té míry, že progresivní tvary už pevně zakotvily ve spisovné normě, jednak tento proces nemusí probíhat stejně rychle u všech sloves, jichž se v daném případě týká. Přijetí progresivních tvarů do kodifikace spisovného jazyka proto nikdy neprobíhá

---

¹ Tato konkurence se však týkala i sloves I. třídy vzoru *maže* (viz např. Jedlička – Šmilauer, 1958, s. 142nn.).

² V případě 2. přezentní třídy není kodifikační proces dosud ukončen – u některých sloves je již dubleta kodifikována, u některých zatím nikoli.

jediným zásahem (jednou velkou kodifikační úpravou), nýbrž v několika dílčích krocích.

V případě 4. prezentní třídy lze pozvolné pospisovňování varianty *oni sází*³ sledovat už od prvního vydání Pravidel českého pravopisu (dále jen PČP) od roku 1902.⁴ Významnější krok na této cestě učinila až PČP 1941,⁵ především však PČP 1957.⁶ Množina sloves vzoru *sází*, u nichž mohli uživatelé jazyka ve svých spisovných projevech volit mezi variantami *-í* a *-ejí*, se tak postupně rozrůstala a před poslední kodifikační úpravou z roku 1993 zahrnovala přibližně čtyřicet sloves.⁷ Vydání PČP 1993 pak variantu *-í*, tedy variantu s nulovou kmenotvornou příponou, připustilo u všech sloves vzoru *sází*. Kodifikační proces, trvající mnoho desetiletí, tím dospěl ke svému konci.

V současné době, více než dvacet let po vydání PČP 1993, si už můžeme položit otázku, do jaké míry se varianta *-í* uplatňuje v různých typech textů a zda se četnost jejího užití u jednotlivých sloves vzoru *sází* liší či nikoli. V našem příspěvku chceme k zodpovězení této otázky alespoň malým dílem přispět, a to rozbořením aktuálního jazykového materiálu získaného v období 2014–2015.

2. Stručná historie konkurence *-í* a *-ejí*

Vývoj 4. slovesné třídy nebyl zcela přímočarý. Zatímco vzory *prosí* a *trpí* sem patřily už ve staroslověnském období,⁸ vzor *sází* se do ní zařadil až mnohem později, a to v důsledku hláskových změn. Ve staroslověnském období náležel totiž vzor *sází* do 3. třídy, po zániku kmenotvorného příznaku *-je-* pak vytvořil samostatný konjugační typ, 5. slovesnou třídu. Teprve po monoftongizaci *ie > í* se jeho kmenotvorná přípona začala krýt s prezentní kmenotvornou příponou 4. slovesné třídy.⁹ Ze slovtvorného hlediska však spolu vzory *prosí* a *trpí* na jedné straně a vzor *sází* na druhé straně úzce souvisely už v době, kdy vzor *sází*

³ Strukturní rozdíl mezi tvary *oni sázejí* a *oni sází* spočívá v tom, že ve variantě *sází* odpadá rozšířená podoba prezentní kmenotvorné přípony (*-ej-*). Koncovka je tudíž u obou tvarů stejná (*-í*), obě varianty se liší pouze přítomností/nepřítomností tématu *-ej-* (*sáz-ej-í* vs. *sáz-ø-í*).

⁴ PČP 1902 uvádějí např. dubletu *bolí/bolejí*. Kromě toho upozorňují na existenci tvaru *znějí* (vedle *zní*) či tvaru *náležejí* (vedle *náleží*), dubletu však nekodifikují. Další vydání (PČP 1913) pak už u sloves *náležet* a *znít* uvádí regulérní dubletu *-í/-ejí*, a tuto dubletu navíc nově připouští třeba i u slovesa *šumět*.

⁵ PČP 1941 zavedla dubletu *-í/-ejí* u více než deseti sloves, např. *hovět, mizet, slzet, večěřet, vonět, tkvít, želet* aj.

⁶ PČP 1957 zavedla dubletu u téměř dvaceti sloves, mj. *bubřet, bujet, civět, puchřet, slušet, úpět* (jejich kompletní výčet viz Jedlička – Šmilauer, 1958, s. 148n.)

⁷ Jejich úplný výčet viz *Mluvnice češtiny 2*, 1986, s. 484. Většinou šlo o slovesa, která se od vzoru *sází* přiklonila ke vzoru *trpí* (k variantě *-ejí* tedy přibyla varianta *-í*). Opačná tendence, přechod od *trpí* k *sází*, se týkala jen několika sloves s dlouhými neperfektivizujícími předponami (*náležet, záležet, souviset, záviset*). Samostatnou skupinu tvoří tzv. slovesa zdvojená (např. *bydlit/bydlet, musit/muset, šilit/šilet*), ta ovšem nejsou předmětem našeho zájmu.

⁸ Večerka, 1984, s. 131.

⁹ Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 203.

patřil do jiné slovesné třídy. Typ *sázeti* byl totiž tvořen „především nedokonavými protějšky perfektiv jiných tříd, především třídy čtvrté“ (Šlosar, 1981, s. 18).¹⁰

Spisovné varianty *-í* a *-ejí* ve 3. os. pl. ind. prez. akt. (dále jen 3pl) začal důsledně rozlišovat až Dobrovský,¹¹ ve spisovném úzu se však toto rozlišení ujímalo jen pozvolna, neboť místo varianty *-ejí* se velmi často používalo *-í*.¹² V době Gebauerově se sice protiklad *-í* a *-ejí* víceméně ustálil,¹³ konkurence obou variant tím však neskončila, ba právě naopak: už v PČP 1902 a PČP 1913 nalézáme první slovesa s kodifikovanou dubletou *-í/-ejí* (viz Úvod).

Konkurenci obou variant pochopitelně reflektovala i domácí bohemistika. Ve 20. letech minulého století se k ní vyjádřil například Josef Zubatý: „Jsou chyby, kterým se musíme odnaučiti, chceme-li vůbec správně psát, protože se týkají slov a tvarů, jimž se vyhnouti nelze. Plzeňák, chce-li psát spisovnou češtinou, musí se naučiti, že se říká *lidé přicházejí*, ne *přichází* (dnes ovšem plzeňské tvary žijí v celém českém tisku)...“ (Zubatý, 1922, s. 165)¹⁴ Podobně hovořil o několika let později i Ertl: „A naopak není správný tvar (*oni*) *vrací*, ne proto, že je méně zřetelný (vedle *on vrací*), ani proto, že jde o sloveso V. třídy..., ani proto, že jenom tvar *vracejí* zná čeština starší..., nýbrž proto, že většina dobrých spisovatelů užívá dosud tvaru *oni vracejí*.“ (Ertl, 1927, s. 13) Z této formulace vyplývá, že konkurence obou variant byla v této době nepochybným faktem a že minimálně část jazykovědné veřejnosti se k pronikání varianty *-í* do 3pl sloves vzoru *sází* stavěla odmítavě.

Přibližně o čtvrt století později, tedy po vydání PČP 1941 (ta repertoár sloves s kodifikovanou dubletou dále rozšířila), konstatoval pražský bohemista a didaktik Vladimír Staněk, že do mluvených projevů středoškolské mládeže pronikají „chybné tvary *oni poví, prohlíží, nesmí* atd.“ (Staněk, 1953, s. 149). Nedlouho poté, v souvislosti s vydáním PČP 1957 (ta, jak již víme, zavedla dubletu *-í/-ejí* u téměř dvaceti dalších sloves), zvolil však už Jedlička se Šmilauerem jinou formulaci: „V přítomném čase se vzory *trpí* a *sází* liší jen 3. osobou mn. č. (*trpí – sázejí*); obecný jazyk oba vzory sjednotil s koncovkou *-ej*, v spisovném jazyce naopak pronikají podoby s *-í* i do vzoru *sází*.“ (Jedlička – Šmilauer, 1958, s. 148) Zatímco Staněk hodnotil zvyšující se výskyt varianty *-í* u sloves vzoru *sází* jako chybný (a tedy zřejmě nežádoucí), Jedlička a Šmilauer už vlastně

---

¹⁰ Deverbativa (především od sloves vzoru *prosit*) však tvoří jen část sloves vzoru *sází*. Významnou skupinu představují denominativa, zvláště pak deadjektiva (viz *Mluvnice češtiny* 2, 1986, s. 481).

¹¹ Cuřín, 1985, s. 77.

¹² Havránek, 1979, s. 130.

¹³ Viz Cuřín, 1985, s. 77.

¹⁴ Zubatý zde upozorňuje na fakt, že v jzč. nářečích už k meziparadigmatickému vyrovnání došlo, a sice ve prospěch varianty *-í* (*oni prosí/trpí/sází*). I v obecné češtině existuje v 3pl jeden tvar – *oni prosej/trpěj/sázej*. Bělič pak souhrnně konstatuje, že „u sloves 4. třídy jsou koncovky 3. os. množ. č. všech typů na rozdíl od spis. češtiny téměř ve všech nářečích vyrovnány, ovšem značně nestejným způsobem“ (Bělič, 1972, s. 190).

nepřímo naznačili, že by tento proces mohl v budoucnu vyústit v další kodifikační úpravu. Zhruba o dalších deset let později už Jedlička tuto možnost připustil zcela explicitně: „Těžko předvídat, jakým tvarům ve 3. os. pl. typu *sázet* dá spisovný jazyk v budoucnu přednost, zda *sázejí*, či *sází*.“ (Jelínek – Formánková, 1969, s. 190)¹⁵

Další posun v hodnocení varianty *-í* zaznamenáváme počátkem 80. let v kolektivním článku čtyř bohemistů: „V současném úzu (ale i v úzu dřívějším) je stav takový, že se tvary na *-ejí* u všech tří vzorů IV. třídy cítí zřejmě jako hovorovější, tvary na *-í* jako výrazněji spisovné.“ (Kraus et al., 1981, s. 231)¹⁶ Podobné hodnocení zaznívá i v *Mluvnici češtiny 2*: „Formant *-í-* je dnes pocíťován jako spisovnější, takže zvýšenou měrou dochází k jeho pronikání ke slovesům vzoru „*sázet*“, zvláště pak v projevech psaných.“ (Mluvnice češtiny 2, 1986, s. 468)¹⁷ Mluvnice zároveň specifikuje okruh sloves, k nimž varianta *-í* proniká v největší míře: jsou to především slovesa, u nichž je slovotvorná motivace již zcela zastřena (např. *otálet, kácet, smět*) či alespoň oslabena (např. *míjet, vracet, vyprávět*), v menší míře pak i některá denominativa (např. *oněmět, umět, rozumět*). Ve stejné době se pak Chloupek explicitně vyslovil pro plošnou kodifikaci varianty *-í*. Soudí, že dosavadní kodifikace potlačuje variantu *-í* v rozporu s aktuálním stavem spisovné normy,¹⁸ a že její kodifikace by proto byla prospěšná: „Tolerantnější kodifikace by ve veřejnosti nevyvolala nevoli, neboť jde o připuštění prvku nenápadného, který je nadto zřejmým signálem spisovnosti. Měla by výhodu v tom, že bychom v této drobnosti nestavěli mimo spisovný jazyk tisíce uživatelů, kteří se dopouštějí zatím chyby uprostřed projevů s výraznou intencí ryzí spisovnosti.“ (Chloupek, 1986, s. 106)¹⁹

Plošná kodifikace varianty *-í*, kterou přinesla PČP 1993, byla tedy logickým vyústěním vývoje, který započal vlastně již v roce 1902 vydáním prvních PČP. Zdálo se, že nyní už nic nebrání tomu, aby varianta *-í* upevnila svou pozici ve spisovných projevech a časem možná v 3pl sloves vzoru *sází* převzala vůdčí roli. Situace se však ukázala být složitější.

---

¹⁵ Jedlička tento výrok pronesl v jedné z diskusí na konferenci o spisovné češtině a jazykové kultuře. Uvedený citát pochází ze zprávy otištěné v časopise *Naše řeč*.

¹⁶ Autoři dále píší: „Je pravda, že diferenciací sg. a pl. u typu *sázet* má svou hodnotu; uživatelé jazyka ji však nepocíťují, a proto ne vždy využívají.“ (tamtéž)

¹⁷ Na jiném místě pak čteme formulaci ještě vyhraněnější: „Proti různosti podob s *-j-* užívaných v nespisovném jazyce (srov. ob. čes. *-ě(ej)* a jiné nářeční realizace) je dnes tvar 3. pl s formantem *-í* podle vz. „*trpět*“ (i „*prosit*“) pocíťován jako jednotný a spisovnější, proto zvláště v psaných projevech oficiálního rázu začíná převažovat.“ (tamtéž, s. 485)

¹⁸ Chloupek doslova uvádí: „Zachování stavu kodifikovaného je tu dáno pouze mírou úspěšnosti školní výchovy, popř. ochotou uživatele jazyka řídit se jazykovými příručkami.“ (Chloupek, 1986, s. 105)

¹⁹ Na stejném místě Chloupek upozorňuje, že požadavek plošné kodifikace varianty *-í* zazněl už v publikaci *O češtině každodenní* z roku 1984, kterou vytvořil autorský kolektiv pod vedením Jana Balhara. V roce 1987 se pak pro plošnou kodifikaci vyslovila i Radoslava Brabcová (v monografii *Mluvený jazyk v teorii a praxi*).

3. Kodifikace a úzus

Ještě před vydáním PČP 1993 se proti plošné kodifikaci varianty *-í* vyslovili Sgall a Hronek, když v knize *Čeština bez příkras* napsali: „Na Moravě se dnes naopak šíří tvary jako *oni sází*, které jsou odedávna obvyklé jen v části západních a jihozápadních Čech, jinak pro mnohé mluvčí znějí jako hyperkorektní.“ (Sgall – Hronek, 1992, s. 50) Své odmítavé stanovisko vůči „krátkému“ tvaru pak Sgall zopakoval v roce 2010: „Pro některé mluvčí (patřím k nim a jsem přesvědčen, že je to velká skupina) tím ale v jejich povědomí k okamžité změně nedošlo a dodnes je užití těchto tvarů „tahá za uši“, sami je neužívají.“ (Sgall, 2010, s. 88)²⁰

Zatím poslední kritika krátkého tvaru, kterou jsme zaznamenali, se objevila v roce 2012 na internetových stránkách Jednoty tlumočnicků a překladatelů, a to v textu s názvem *O spisovných češtinách*: „Jedním z nejhrůznějších příkladů takového znásilňování spisovné češtiny je kodifikace tvarů 3. os. pl. sloves 4. třídy (typu *sází*) s koncovkou *-í* (místo *-ejí/-ějí*), ačkoli si celé generace žáků správnou koncovku odvozovaly od tvaru rozkazovacího způsobu. Dnes se to v denním tisku hemží výrazy jako *oni tomu nerozumí*, *na Šumavě kácí stromy*, *Češi utrácí méně*, *továrny vyrábí*, *děti neumí mluvit* atd.“²¹

Uvedené výroky nelze označit za bezezbytku věcné. Údajná hyperkorektnost tvaru *oni sází* je toliko názorem dvou autorů.²² Skutečnost, že někoho tvar *oni sází* „tahá za uši“, zase sotva může zpochybnit objektivní existenci meziparadigmatického vyrovnávání ve 4. slovesné třídě. Výrok o znásilňování spisovné češtiny je pak vysloveně expresivní a v jeho pokračování pak shledáváme i jeden evidentní vnitřní rozpor: autorky totiž píší, že generace žáků byly zvyklé odvozovat tvar 3pl z imperativu.²³ Jestliže si však žák nejprve musel pomoci tvarem imperativu, aby se dopracoval ke „správnému“ tvaru 3pl, pak to znamená, že varianta *-ejí* nebyla a není u sloves vzoru *sází* samozřejmá. Žák se tedy v tomto případě nemohl opřít o znalost spisovné normy (nikoli kodifikace), jinak řečeno: norma a kodifikace tu byly ve zřejmém rozporu.

Navzdory všem výhradám, které jsme vůči citovaným výroky vznesli, však nemůžeme popřít, že tyto výroky přece jen něco podstatného sdělují, respektive odhalují: je to existence jakési psychologické bariéry, která některým mluvčím

---

²⁰ Sgallův odpor proti variantě *oni sází* je dlouhodobý. Tezi o hyperkorektnosti tohoto tvaru nalzáme už v jeho článku *K některým otázkám naší jazykové kultury* (Slovo a slovesnost, 42, 1981, s. 299–306).

²¹ Dostupné na adrese http://www.jtpunion.org/spip/article.php3?id_article=3245. Autorkami jsou Olga Hostovská a Zlata Kufnerová. Na tento text reagovala Ivana Svobodová z ÚJČ AV, a to na internetových stránkách Literárních novin (<http://www.literarky.cz/civilizace/89-civilizace/11583-mni-se-etina-permanentn>).

²² Sgall s Hronkem se tu inspirovali obdobným výroky ve Šmilauerově *Nauce o českém jazyku* z roku 1972 (s. 25).

²³ Důvod je zřejmý: rozšířená kmenotvorná přípona *-ej-* se kromě 3pl objevuje právě v imperativu, dále v přechodníku přítomném a v adjektivech z přechodníku odvozených.

brání v používání krátké varianty.²⁴ Je obtížné rozhodnout, zda se tu projevuje setrvačný vliv školní jazykové výchovy (v tom případě by šlo o generační záležitost),²⁵ nebo zda tu hraje roli instinktivní (či naopak vědomá) snaha odlišit singulárový tvar (*on sází*) od tvaru plurálového (*oni sázejí*).²⁶

Seriózně a s oporou o korpusová data se k problematice koncovek *-í/-ejí* vyjádřil Cvrček.²⁷ Pro svá pozorování si vybral 95 sloves vzoru *sází*, u nichž PČP 1993 zavedla dubletu, a snažil se zjistit, zda v období 1990–2004 došlo u těchto sloves ke zvýšení výskytu nově kodifikované varianty *-í*. Upozornil při tom na dvě důležité a vzájemně související skutečnosti: 1. u každého slovesa se konkurence variant *-í/-ejí* projevuje jinak, 2. není zcela jasné, proč se některá slovesa přiklánějí spíše k variantě *-ejí* a jiná spíše k variantě *-í*. Analýzou dat pak dospěl k závěru, že „kodifikační intervence směrem k prosazení varianty *-í* neměla na úzus v této oblasti valný vliv“ (Cvrček, 2008, s. 192). To ovšem podle našeho názoru nutně neznamená, že kodifikační úprava byla chybná: ačkoli zřejmě nevedla ke zvýšení frekvence krátké varianty, umožnila těm, kteří ji ve svých spisovných projevech byli zvyklí používat, aby tak činili v souladu s kodifikací. Současný stav předpověděl ostatně už v polovině 80. let Chloupek (tedy lingvista, který plošnou kodifikaci varianty *-í* podporoval): „Konečně poučení uživatelé jazyka – jak je tomu i v případě jiných nově vzniklých dublet – mohli by nadále preferovat ve svém úzu ty podoby, které odpovídají původnějšímu stavu.“ (Chloupek, 1986, s. 106)

Nahlédneme-li do mluvnic vydaných po kodifikační úpravě, zjišťujeme, že se k problematice dublety *-í/-ejí* nijak obsáhle nevyjadřují. Nejenže nepřinášejí ani rámcový výčet sloves, u nichž se varianta *-í* výrazněji prosazuje, ale nedefinují ani stylovou platnost obou variant. Výjimkou je *Příruční mluvnice češtiny*, kde autoři vyslovují o variantě *-í* následující tvrzení: „Původně nespisovné podoby jsou však vnímány jako stylově nižší.“ (Karlík – Nekula – Rusínová, 1995, s. 329) Toto hodnocení je ovšem zcela opačné než ve starší *Mluvnici češtiny 2*: ta variantě *-í* naopak přisuzovala vyšší míru spisovnosti (viz výše). Podrobnější rozbor situace nenalzáme ani v novějších mluvnicích, tedy v *Akademické grammatice českého jazyka* (2013) a *Mluvnici současné češtiny 1* (2010, druhé vydání 2015). Ve druhé jmenované mluvnici nalzáme pouze stručné konstatování,

---

²⁴ Patří mezi ně ostatně i autor tohoto příspěvku, plošnou kodifikaci varianty *-í* však přesto nepovažuje za chybný krok.

²⁵ Tuto možnost naznačuje v citovaném článku z roku 2010 i Sgall. Uvádí zde, že pro mladší generaci znějí už tvary typu *oni sází* zčásti přirozeně. Zároveň není vyloučeno, že mnozí z těch, kteří opustili střední školu ještě před vydáním PČP 1993 (tedy lidé narozeni před rokem 1975), nemuseli tuto kodifikační úpravu vůbec zaregistrovat a možná o ní nevědí dodnes.

²⁶ U vzorů *prosí* a *trpí* tato homonymie existuje rovněž, a to bez možnosti se jí vyhnout. Připouštíme však, že už jen samotná možnost singulárový a plurálový tvar odlišit může vést mluvčího k tomu, že v plurálu zvolí jednoznačnou variantu *oni sázejí*.

²⁷ Cvrček použil publicistické texty z ČNK. Protože homonymní tvary *on sází* a *oni sází* nejsou v korpusu odděleny, musel pracovat s určitou mírou přibližnosti. Výsledky lze však přesto považovat za relevantní.

že „přesné údaje pro psanou češtinu nejsou k dispozici“. (Cvrček et al., 2015, s. 314) A konečně ani Internetová jazyková příručka a z ní vycházející tištěná publikace *Akademická příručka českého jazyka* (2014) se tomuto tématu téměř nevěnují. Zdá se tedy, jako by si bohemistika s problematikou nově kodifikované dublety *-í/-ejí* poněkud nevěděla rady.

Ve snaze ověřit současný úzus v publicistických textech jsme proto v letech 2013 a 2014 shromáždili jazykový materiál obsahující 1500 dokladů tvaru 3pl sloves vzoru *sází*, a to ve zpravodajské rubrice serveru iDNES.²⁸ Zjistili jsme, že dlouhá varianta (*-ejí*) zde má zřetelnou převahu: 77,87 %. Výraznější výskyt krátké varianty (*-í*) jsme zaznamenali pouze u sloves *chybět*, *smět*, *stavět* a *umět*. Tento výsledek nás překvapil. Domnívali jsme se totiž, že dvacet let po kodifikaci varianty *-í* bude její procentní zastoupení ve sledovaných textech přece jen vyšší, tím spíše že ještě před vydáním PČP 1993 konstatovali bohemisté její výskyt i ve spisovných textech (a to zejména psaných), a tudíž ji hodnotili jako perspektivní. To se ovšem v našem vzorku nepotvrdilo, a proto jsme konstatovali, že varianta *-í* je perspektivní systémově, komunikačně však možná nikoli: „Funkční kritérium, tedy schopnost dlouhé varianty signalizovat plurál, tu nad kritériem systémovým jednoznačně vítězilo.“ (Sojka, 2015, s. 204)

Nyní jsme se rozhodli ověřit zjištěné závěry další výzkumnou sondou, tentokrát na materiálu pocházejícím z hlavní zpravodajské relace České televize, tedy pořadu *Události ČT*. A právě výsledky této sondy chceme v tomto příspěvku představit.

4. Spisovnost ve zpravodajství České televize

Jazyk médií se za posledních dvacet pět let výrazně proměnil, a je proto pochopitelné, že mu domácí bohemistika věnuje značnou pozornost. V poslední době se v souvislosti s jazykem médií hovoří o tzv. konverzacionalizaci a s ní související kolokvializaci mediálního diskurzu, tedy o „oslabování oficiálnosti, autoritativnosti a formálnosti mediálního vyjadřování a příklonu k neoficiálnosti, neformálnosti a spontánnosti“ (Čmejrková – Hoffmannová, 2011, s. 282n.).

I v programovém spektru České televize se nachází řada pořadů, v nichž spisovná čeština není dominantní varietou. Zpravodajství České televize však v tomto směru představuje výjimku, neboť jeho jazykovou stránku závazně určuje oficiální dokument s názvem *Kodex České televize*,²⁹ konkrétně jeho devátý článek nesoucí název *Jazykový projev*. V bodě 9.2 se píše: „Hlasatelé,

²⁸ Bližší informace o této výzkumné sondě viz Sojka, 2015.

²⁹ Plný název zní *Kodex České televize – zásady naplňování veřejné služby v oblasti televizního vysílání*. Dokument je k dispozici na internetových stránkách České televize, a to i ve formátu PDF (dostupné na <http://www.ceskatelevize.cz/vse-o-ct/kodex-ct/preambule-a-vyklad-pojmu/>). Dokument vypracovala Rada ČT a dne 2. července 2003 jej schválila Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky.

moderátoři a redaktoři zpravodajských a aktuálněpublicistických pořadů jsou povinni vyjadřovat se v pořadech zásadně spisovným jazykem, ledaže by citovali či interpretovali výrok či chování jiné osoby nebo by se použití ne-spisovného výrazu jevílo nezastupitelným vzhledem k situaci.“ (Kodex ČT, 2003, s. 19n.)³⁰

Česká televize navíc od roku 2006 spolupracuje s Ústavem pro jazyk český AV ČR. Vždy jednou za půl roku si od této instituce nechává zpracovat analýzu jazykové úrovně vybraných pořadů a její závěry pak zveřejňuje na svých internetových stránkách.³¹ Zpravodajské relaci *Události ČT* se tato analýza věnovala dosud sedmkrát (poprvé v prvním pololetí roku 2006, naposledy v prvním pololetí 2013), o dubletě *-í/-ejí* v 3pl sloves vzoru *sází* se ale nezmiňuje ani jedna z nich.

Požadavky kladené na jazykovou stránku televizního zpravodajství však *Kodex ČT* formuluje pouze rámcově. Čtvrt roku po jeho schválení, v říjnu 2003, proto vydal ředitel zpravodajství ČT dokument nazvaný *Metodický pokyn pro redakční práci v redakci zpravodajství*.³² V jeho druhé kapitole se nalézá tato důležitá pasáž: „Moderátoři a redaktoři ČT by se neměli obávat progresivních jazykových tendencí. Přirozený jazykový projev založený na znalosti jazykové normy působí vhodněji než snaha o udržování starých tvarů ve spisovné normě za každou cenu.“

Dodejme, že zpravodajství České televize se tomuto závazku snaží dostát. V *Událostech ČT* se proto nejednou objevují hovorové varianty, např. *policisti, Američani, přeju, děkuju, líp, nejmíň, taky*.³³ Ne všichni diváci je ovšem hodnotí kladně, někteří je v dopisech či e-mailech zaslaných zpravodajské redakci kritizují, přestože jde o varianty spisovné.³⁴ To se ostatně týká i varianty *-í* v 3pl sloves vzoru *sází*. Podle slov bývalého hlavního jazykového redaktora Zpravodajství ČT Petra Vybírala se někteří diváci nedokážou s touto variantou smířit. Doslova k tomu uvádí: „Jde o jeden z nejčastějších dotazů, které přicházejí do Diváckého centra ČT. Jejich pisatelé se pozastavují nad neznalostí tvaroslovné normy češtiny a ignorací pravidel, kterých se podle nich dopouštějí někteří moderátoři a redaktoři ČT, zvláště ti mladší.“³⁵

---

³⁰ Citační odkaz se vztahuje k dokumentu v PDF formátu (viz předchozí poznámka).

³¹ Dostupné na adrese <http://www.ceskatelevize.cz/vse-o-ct/press/analyza-a-hodnoceni-jazykove-urovne-vybranych-poradu/>. Nejnovější údaje pocházejí z 1. pololetí 2015.

³² Dostupné na adrese https://is.muni.cz/th/333425/fss_m/Priloha_P1.txt.

³³ Výčet čerpáme z jazykové analýzy ÚJČ, a to z 1. pololetí 2013 (o dostupnosti těchto analýz viz poznámka 30).

³⁴ Bližší informace o skutečných i domnělých jazykových prohřešcích, které diváci zpravodajských pořadů adresují České televizi, poskytuje Vybíralův článek *České, televizní a spisovné aneb Nad připomínkami diváků* (Jazykovědné aktuality, 2008, s. 79–83).

³⁵ Citát pochází z Vybíralova textu uveřejněného 15. 3. 2015 v pravidelné rubrice *Čeština před kamerou* (dostupné na <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/blogy/1505180-cestina-pred-kamerou-112>).

Z jazykového hlediska je tedy pozice tvůrců televizního zpravodajství nezáviděníhodná. Na jedné straně by se neměli vyhýbat progresivním tvarům, na druhé straně však musejí počítat s tím, že se tím rozhodně nezavděčí všem divákům. Je ovšem otázka, zda by se dočkali vděku, kdyby progresivní tvary nepoužívali vůbec.

5. Struktura pořadu *Události ČT*

Pořad *Události ČT* vysílají programy ČT 1 a ČT 24, a to každý den v roce vyjma 31. prosince. Průměrná délka jednoho vysílání činí přibližně 45 minut (ve všední den jsou vysílání mírně delší než v sobotu a neděli). Dlouhodobé statistiky sledovanosti nemáme k dispozici, víme však, že v říjnu 2015 zhlédlo tento pořad v průměru 705 tisíc diváků denně, v listopadu 2015 pak 749 tisíc.³⁶ Sledovanost ČT obecně koreluje s věkem a vzděláním, existuje tu vztah přímé úměry.³⁷

Z hlediska utřídění získaného jazykového materiálu hraje důležitou roli skutečnost, že pořad *Události ČT* obsahuje tři typy promluv: 1. čtený projev moderátora ve studiu, 2. reportážní zprávu (ta zahrnuje jednak čtený projev redaktora, jednak krátké zakončení, při němž reportér hovoří do kamery), 3. živé vstupy (ty může vést jak moderátor ve studiu, tak i reportér v terénu, případně se na nich mohou podílet oba).

Tato skutečnost významně ovlivnila naši práci se získaným jazykovým materiálem, neboť uvedené tři typy promluv nevznikají stejným způsobem. Texty, které moderátoři ve studiu během vysílání čtou, jsou pochopitelně připravené, nejsou tedy primárně mluvené a vždy procházejí korekturou. Texty reportážních zpráv jsou rovněž připravené, a to včetně závěrečných slov, při nichž reportér stojí před kamerou, korekturou však nutně projít nemusejí (jejich autor může požádat jazykového redaktora o vyjádření, není to však jeho povinnost). V živých vstupech je míra spontánnosti jazykového projevu nejvyšší.

Z tohoto důvodu se nám jeví jako účelné, ba přímo nezbytné vydělit v získaném vzorku dva dílčí soubory: čtené projevy moderátorů ve studiu (ty by se měly vyznačovat nejvyšší mírou profesionality a lze u nich očekávat nejvyšší podíl korektorských zásahů) a všechny ostatní promluvy, u nichž je míra vnějších zásahů nižší.

---

³⁶ Údaje čerpáme z měsíčních zpráv uveřejňovaných na serveru Asociace televizních organizací (www.ato.cz). Jen pro srovnání: hlavní zpravodajská relace TV NOVA měla v tomto období sledovanost více než dvojnásobnou.

³⁷ Tyto údaje vyplývají z veřejně přístupného dokumentu *Divácký profil České televize v roce 2014* (viz http://img.ceskatelevize.cz/boss/image/contents/sledovanost/pdf/2014_divacky_profil.pdf).

6. Popis výzkumného vzorku

Cílem naší dílčí výzkumné sondy je ověřit podíl krátké a dlouhé varianty ve 3pl sloves vzoru *sází* v hlavní zpravodajské relaci České televize, tedy v pořadu *Události ČT*. Za tímto účelem jsme analyzovali 200 vysílání daného pořadu, a to rovnoměrně v roce 2014 a 2015. Každý rok je zastoupen přesně jedním stem pořadů, přičemž výběr konkrétních vysílání se řídil přesným časovým harmonogramem.³⁸

Každé vysílání jsme pozorně zhlédli a zaznamenali všechny výskyty dlouhé i krátké varianty 3pl.³⁹ Okruh sloves jsme zúžili na ta slovesa, u nichž byla dubleta *-í/-ejí* kodifikována až PČP 1993 (do výběru jsme tudíž nezařadili oněch zhruba čtyřicet sloves, která tuto dubletu měla již dříve, ani tzv. slovesa zdvojená). Při zápisu daného tvaru jsme vždy zachytili i kontext, například proto, abychom zjistili, zda v konkrétním případě nevedla k volbě dlouhé varianty snaha zabránit kontextové homonymii. Už v této fázi jsme pochopitelně věnovali pozornost i tomu, v jakém typu promluvy se daný tvar vyskytl: čtené projevy moderátorů ve studiu jsme označovali číslicí I (vzorek jsme pak označili jako soubor I), ostatní projevy pak číslicí II (vzorek jsme pak označili jako soubor II).

Následně jsme každý tvar zapsali do tabulky, abychom měli přehled o tom, kolikrát se tvar daného slovesa ve vzorku vyskytl a jaký byl poměr dlouhé a krátké varianty. Vzhledem k tomu, že jsme rozlišovali typy promluv, vypracovali jsme kromě celkové statistiky i dílčí statistiky týkající se dvou výše uvedených typů promluv.

Vzhledem k charakteru analyzovaného materiálu jsme pracovali se třemi hypotézami: 1. celkově bude ve vzorku převažovat dlouhá varianta, 2. ve čtených projevech moderátorů (soubor I) bude dlouhá varianta zastoupena výrazněji než v ostatních projevech (soubor II), 3. vyšší výskyt krátké varianty se bude omezovat na několik konkrétních sloves: jestliže se taková slovesa ve vzorku objeví, pokusíme se odpovědět na otázku, proč se krátká varianta objevuje ve zvýšené míře právě u nich (toto zjištění, podaří-li se k němu dospět, by bylo zřejmě nejcennějším výsledkem naší výzkumné sondy).

Nyní již představíme výsledky naší výzkumné sondy: nejprve výsledky celkové, potom výsledky v souboru I a v souboru II. Relevantní samozřejmě bude i srovnání se starší výzkumnou sondou mapující konkurenci variant *-í/-ejí* ve zpravodajské rubrice serveru iDNES.

---

³⁸ V každém kalendářním měsíci jsme prozkoumali pořad vysílaný 1., 5., 10., 15., 18., 20., 25. a 30. dne (v únoru jsme zvolili 28. den). Takto jsme obdrželi vzorek 96 pořadů. Zbylé čtyři pořady jsme pak vybrali rovnoměrně podle čtvrtletí: v únoru, květnu, srpnu a listopadu jsme přidali ještě pořad vysílaný 3. dne v měsíci.

³⁹ Každé vysílání je sice opatřeno prepisem či titulky, autoři těchto prepisů však reálné podoby tvarů 3pl často nerespektovali (většinou měli tendenci nahrazovat krátkou variantu variantou dlouhou).

7. Výsledky

7.1 Celkové výsledky

Z 200 analyzovaných vysílání pořadu *Události ČT* jsme získali celkem 1 160 tvarů 3pl: z tohoto počtu mělo 826 tvarů variantu *-ejí* a 334 tvarů variantu *-í*. Podíl varianty *-ejí* tedy činil **71,21 %**, podíl varianty *-í* **28,79 %**. Toto procentní zastoupení se dosti podobá situaci zjištěné na serveru iDNES (tam činil podíl varianty *-ejí* 77,87 %).

Analyzované tvary pocházely od 140 sloves vzoru *sází*.⁴⁰ U 97 sloves jsme zaznamenali alespoň dva výskyty, u 43 sloves pak výskyt jediný. V případě oněch 97 sloves, která se ve vzorku vyskytla alespoň dvakrát, jsme zjistili následující hodnoty: 27 sloves mělo pouze variantu *-ejí*, u 65 sloves jsme zaregistrovali výskyt obou variant a jen u pěti sloves se vyskytla pouze varianta *-í*.⁴¹ U 65 sloves, kde jsme zjistili výskyt obou variant, byl poměr následující: u 49 sloves měla převahu varianta *-ejí*, u deseti sloves měly obě varianty stejný podíl a pouze u šesti sloves měla převahu varianta *-í*.⁴²

Tyto údaje svědčí o tom, že varianta *-ejí* má v celém vzorku dominantní postavení. Výskyt varianty *-í* je u většiny sloves spíše příležitostný: převahu má pouze u 11 sloves,⁴³ výrazněji se uplatňuje dokonce u ještě menší skupiny sloves (viz dále).

Pro bližší představu nyní uvádíme v tabulce procentní zastoupení varianty *-ejí* u všech sloves, která se ve vzorku vyskytla alespoň dvacetkrát. Jde o relativně malou skupinu 14 sloves, v rámci celého vzorku však tvoří více než polovinu (629 výskytů, tedy 54,22 % z celého vzorku). Tučnou kurzívou označujeme slovesa, u nichž má v rozporu s celkovou tendencí celého vzorku převahu varianta *-í*, běžnou kurzívou pak označujeme slovesa, u nichž krátká varianta sice nepřevažuje, její podíl je však vyšší, než kolik činí její průměrný procentní výskyt v celém vzorku (tedy 28,79 %).

Z tabulky vyplývá, že varianta *-í* měla ve skupině početně nejsilnějších sloves převahu pouze u tří z nich: *stavět* (79,31 %) *chybět* (77,68 %) a *umět* (51,61 %). U dalších dvou sloves byl pak podíl varianty *-í* vyšší, než kolik činil její průměrný procentní výskyt v celém vzorku: *smět* (42,47 %) a *vyrábět* (39,29 %).

---

⁴⁰ Přesný počet sloves vzoru *sází* neznáme. Vodítkem nám může být seznam nejfrekventovanějších sloves uvedený v *Akademické gramatice spisovné češtiny*: sloves je zde celkem 151 (Štícha et al., 2013, s. 491n.). Můžeme tedy prohlásit, že v našem vzorku je zastoupen dostatečný počet sloves. Porovnáním s frekvenčním slovníkem češtiny (korpus FSC2000) jsme zjistili, že nejfrekventovanější slovesa vzoru *sází* jsou v našem vzorku zastoupena.

⁴¹ Byla to slovesa *dostavět*, *kráčet*, *vynášet*, *vypouštět*, *vyzkoušet* (všechna tato slovesa měla ve vzorku dva výskyty).

⁴² Byla to slovesa *chybět*, *rozumět*, *stavět*, *střílet*, *svádět*, *umět*.

⁴³ Bráno ze skupiny 97 sloves, která se ve vzorku vyskytla alespoň dvakrát. U 43 sloves, která se ve vzorku vyskytují pouze jednou (nelze u nich tedy pozorovat konkurenci obou variant), je poměr následující: 35 mělo variantu *-ejí*, 8 variantu *-í*.

Protože však celkový vzorek sestává ze dvou autonomních a značně rozdílných částí, je třeba obrátit pozornost k situaci v souboru I a II.

Pořadí	Sloveso	Počet výskytů	Varianta <i>-ejí</i> (%)
1.	<i>chybět</i>	112	25 / 112 = 22,32 %
2.	nabízet	88	76 / 88 = 86,36 %
3.	přicházet	80	70 / 80 = 87,50 %
4.	<i>smět</i>	73	42 / 73 = 57,53 %
5.	vracet	43	32 / 43 = 74,42 %
6.	<i>umět</i>	31	15 / 31 = 48,39 %
7.–8.	<i>stavět</i>	29	6 / 29 = 20,69 %
7.–8.	vyrážet	29	26 / 29 = 89,66 %
9.	<i>vyrábět</i>	28	17 / 28 = 60,71 %
10.–11.	pocházet	26	25 / 26 = 96,15 %
10.–11.	vycházet	26	24 / 26 = 92,31 %
12.	utrácet	22	22 / 22 = 100 %
13.–14.	nacházet	21	17 / 21 = 80,95 %
13.–14.	přijíždět	21	17 / 21 = 80,95 %
	Celkem	629	

Tab. 1: Slovesa s alespoň 20 výskyty

7.2 Výsledky v souboru I

Do souboru I jsme zařadili čtené projevy moderátorů ve studiu, neboť jde o typ promluv, jemuž je v rámci pořadu *Události ČT* věnována největší jazyková péče. Předpokládali jsme proto, že podíl varianty *-ejí* zde může být vyšší než v ostatních typech promluv.

Soubor I obsahoval celkem 355 tvarů, v rámci celého vzorku tedy tvořil zřetelně menší část (30,6 %). Z 355 tvarů 3pl jich 288 mělo variantu *-ejí* a 67 variantu *-í*. Varianta *-ejí* měla tedy podíl **81,13 %**, varianta *-í* **18,87 %**. Protože podíl varianty *-ejí* v celém vzorku činil 71,21 %, je evidentní, že v souboru I měla tato varianta silnější pozici než v souboru II.

Tvary 3pl zachycené v souboru I pocházely od 88 sloves, přičemž u 49 z nich jsme zaznamenali alespoň dva výskyty. O převaze varianty *-ejí* svědčí i to, že ani u jednoho z těchto 49 sloves jsme nezaznamenali stoprocentní výskyt krátké varianty (u 36 sloves se vyskytovala pouze varianta *-ejí*, u 13 sloves jsme pak zaznamenali smíšený výskyt obou variant).⁴⁴

Varianta *-í* měla v souboru I převahu pouze u tří sloves: *chybět* (65,91 %), *stavět* (66,67 %) a *umět* (66,67 %).⁴⁵ U sloves *chybět* a *stavět* byla ovšem tato

⁴⁴ Zbývajících 39 sloves se v souboru I vyskytlo pouze jednou: 34 z nich mělo variantu *-ejí* a pouze 5 variantu *-í*.

⁴⁵ Sloveso *chybět* jsme v souboru I zachytili 44× (bylo to vůbec nejfrekventovanější sloveso), sloveso *stavět* 12× a sloveso *umět* 6×.

převaha menší než v celém vzorku, což znamená, že v souboru I měla krátká varianta u těchto sloves nižší zastoupení než v souboru II.

7.3 Výsledky v souboru II

Do souboru II jsme zařadili všechny projevy s výjimkou projevů moderátorů ve studiu: patřily sem tedy reportážní zprávy a živé vstupy. Z výše uvedených důvodů jsme se domnívali, že v těchto typech promluv by mohl být podíl krátké varianty *-í* o něco větší než v souboru I.

Soubor II obsahoval celkem 805 tvarů, v rámci celého vzorku tedy tvořil znatelně větší část (69,4 %). Z 805 tvarů 3pl jich 538 mělo variantu *-ejí* a 267 variantu *-í*. Varianta *-ejí* měla tedy podíl **66,83 %**, varianta *-í* **33,17 %**. Výskyt varianty *-í* byl tedy v souboru II skutečně vyšší než v souboru I.

Tvary 3pl zachycené v souboru II pocházely od 124 sloves, přičemž u 86 z nich jsme zachytili alespoň dva výskyty. Na rozdíl od souboru I měla v souboru II varianta *-í* převahu u většího počtu sloves, konkrétně u čtrnácti.⁴⁶ Bohužel ne u všech z nich je početní výskyt dostatečně velký, abychom mohli z výsledků usuzovat na obecnější tendenci. U výrazněji zastoupených sloves se varianta *-í* nejvíce prosazovala u následujících pěti: *stavět* (88,24 %), *chybět* (85,29 %), *vyrábět* (52,64 %), *smět* (52,08 %) a *umět* (48 %).

8. Interpretace výsledků

Zjištěné výsledky potvrdily všechny naše hypotézy: ve vzorku podle očekávání dominovala varianta *-ejí*, a to silněji ve čtených projevech moderátorů než v ostatních typech promluv. Výraznější výskyt varianty *-í* se skutečně omezoval na úzkou skupinu sloves (*stavět*, *chybět*, *vyrábět*, *smět* a *umět*).⁴⁷ Ve všech těchto parametrech se výsledky víceméně shodovaly s našimi staršími zjištěními, k nimž jsme dospěli při analýze textů ve zpravodajské rubrice serveru iDNES.

Považujeme za pravděpodobné, že širšímu společenskému úzu se více blíží soubor II, neboť promluvy v něm obsažené nejsou podrobovány tak důkladné kontrole jako čtené projevy moderátorů ve studiu. Zároveň je také třeba uvážit, že texty reportážních zpráv pocházejí od většího množství autorů. Často jde navíc o pracovníky krajských redakcí, což jsou neznámí lidé mladšího věku, kteří stojí teprve na začátku své profesní dráhy.

V situaci, kdy má varianta *-ejí* relativně zřetelnou převahu, je samozřejmě důležité věnovat zvýšenou pozornost těm slovesům, u nichž naopak dominovala či se alespoň výrazněji prosazovala varianta *-í*. V případě naší aktuální sondy (ale i té starší) jde o slovesa *stavět*, *chybět*, *vyrábět*, *smět* a *umět*. Otázka tedy

⁴⁶ Byla to slovesa *dohlížet*, *doprovázet*, *chybět*, *kráčet*, *rozumět*, *sázet*, *smět*, *stavět*, *střílet*, *svádět*, *vjíždět*, *vynášet*, *vyrábět* a *vyzkoušet*.

⁴⁷ U těchto sloves, s výjimkou *vyrábět*, konstatuje tendenci k vyššímu výskytu varianty *-í* už *Mluvnice češtiny 2* (*Mluvnice češtiny 2*, 1986, s. 482nn.).

zní, zda tato slovesa mají nějakou společnou vlastnost, která užití varianty *-í* podporuje. Domníváme se, že tomu tak je a že touto společnou vlastností je jejich morfelematická stavba: u všech pěti sloves končí tvarotvorný základ na retnici (*b*, *p*, *m*), což znamená, že užití varianty *-ejí* je doprovázeno alternací (*b > bj*, *p > pj*, *m > mň*). Varianta *-í* alternaci nevyžaduje. Proces meziparadigmatického vyrovnávání může být tedy u těchto sloves podporován jinou unifikací tendencí, totiž tendencí k jednotné podobě tvarotvorného základu.⁴⁸

Uvedená slovesa (s výjimkou slovesa *vyrábět*) se navíc vyznačují i určitými zvláštnostmi v imperativu. Deverbativum *stavět* v tomto tvaru kolísá mezi vzory *sází* a *prosí*, takže zde má dubletu *stavěj/stav* (kodifikovala ji PČP 1957).⁴⁹ U denominativa *chybět* lze sice imperativ hypoteticky vytvořit (*chyběj!*), vzhledem k sémantice daného slovesa je však jeho komunikační využití velmi omezené.⁵⁰ Modální slovesa *smět* a *umět* mají neúplný soubor tvarů, imperativ lze od nich vytvořit jen teoreticky.⁵¹ Jasná odvoditelnost varianty *-ejí* z tvaru imperativu je tedy u těchto sloves oslabena. Uživatel jazyka pak už mnoho možností nemá: variantu *-ejí* může odvodit z přechodníku přítomného (pokud jej ovšem umí správně vytvořit) nebo z přídavného jména odvozeného právě z přechodníku (pokud jej ovšem tato souvislost napadne).

Celkově tedy můžeme konstatovat, že v publicistických textech zřejmě opravdu existuje jakási komunikačně-psychologická bariéra, která brzdí progresi varianty *-í*. Překonat tuto bariéru se v našem vzorku dařilo pouze těm slovesům, u nichž užití varianty *-í* podporují i jiné faktory než jen tendence k meziparadigmatickému vyrovnávání. Tímto faktorem byla jednak morfelematická stavba tvarotvorného základu (varianta *-í* zde nevyžaduje alternaci), jednak zvláštnosti v tvorbě či užití imperativu, někdy také významová či strukturní podobnost se slovesy vzoru *prosí* (*chybět*, *stavět*), případně i zastřená slovo tvorná motivace (*smět*).

---

⁴⁸ O této tendenci blíže pojednává *Mluvnice češtiny 2* (*Mluvnice češtiny 2*, 1986, s. 273). Konstatuje mimo jiné, že se tato tendence uplatňuje ještě silněji než tendence k unifikaci tvarů s touž funkcí.

⁴⁹ Toto kolísání se projevuje i v přechodníku přítomném: *stavěje/stavě*. Sloveso *stavět* je deverbativum, vzniklo ze slovesa *stavít*, mohou tedy na něj působit i jeho předponové deriváty, nejvíce zřejmě *dostavit se*, *nastavit*, *postavit*, *vystavit*, *zastavit (se)*. Dvojice *stavít – stavět* je navíc atypická v tom, že tu při aspektuální derivaci nedochází k alternaci finálního konsonantu odvozovacího základu ani k alternaci předchozí samohlásky (srov. *stavít – stavět* vs. *ztratit – ztráčet*). Tento faktor může užití varianty *-í* rovněž podporovat (viz *Mluvnice češtiny 2*, 1986, s. 481n.).

⁵⁰ V korpusu SYN, nejobsáhlejším korpusu psaných textů, jsme žádný doklad imperativu *chyběj* nenalezli. Tvar neuvádějí ani PČP 1957, ani PČP 1993. Sloveso *chybět* ve staré češtině neexistovalo, vzniklo až později (např. korpus SyD zachycuje první doklady až kolem roku 1800). Tvar *oni chybí* je homonymní s tvarem 3pl slovesa *chybit* (to je dnes v úzu spíše díky předponové variantě *pochybit*). Blíže k tomu viz Machkův *Etymologický slovník jazyka českého* (1968, s. 211).

⁵¹ Sloveso *smět* má navíc zastřenou slovo tvornou motivaci (viz *Mluvnice češtiny 2*, 1986, s. 484).

9. Závěr

V tomto příspěvku jsme analyzovali jeden konkrétní typ publicistických textů. Rozhodně tedy nemůžeme tvrdit, že by naše závěry hodnověrně vypovídaly o tom, jak varianty *-í* a *-ejí* užívá širší veřejnost. Publicistické texty jsou totiž svým založením oligarchické: vytváří je relativně úzká skupina osob a ještě užší skupina osob je posléze koriguje. Není tedy vyloučeno, že v celospolečenském měřítku má varianta *-í* ve spisovných textech silnější pozici než v textech publicistických.

Nízký podíl varianty *-í* v obou dosavadních sondách dokládá, že kodifikační úprava nemusí vést k razantní změně úzu (alespoň ne ve všech sférách komunikace), ba dokonce, že poučení uživatelé jazyka mohou kodifikační úpravě opovnovat. V případě dublety *-í/-ejí* v tom patrně hraje roli existence psychologicko-komunikační bariéry, jejíž podstatou je nejspíše funkční hledisko, tedy schopnost varianty *-ejí* jednoznačně signalizovat plurál, ale uplatňovat se tu může i setrvačný vliv školní výchovy. Nelze ovšem vyloučit ani možnost, že v případě varianty *-í* byla kodifikace rychlejší než úzus, a tudíž i rychlejší než spisovná norma. Proto je nutné nejen zkoumat úzus, tedy registrovat konkurenci obou spisovných variant v různých typech textů, ale zajímat se i o uživatele jazyka, jejich postoje a motivace. Prozatím musíme konstatovat, že více než dvacet let po vydání PČP 1993 toho o dubletě *-í/-ejí* stále mnoho nevíme.

Literatura

- Bělič, J. (1972): *Nástin české dialektologie*. Praha: SPN.
- Cuřín, F. (1985): *Vývoj spisovné češtiny*. Praha: SPN.
- Cvrček, V. (2008): *Regulace jazyka a koncept minimální intervence*. Praha: Lidové noviny.
- Cvrček, V. et al. (2015): *Mluvnice současné češtiny I. 2.* vydání. Praha: Karolinum.
- Čmejrková, S. – Hoffmannová, J. (eds.) (2011): *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí*. Praha: Academia.
- Ertl, V. (1923): Řeč a gramatika. In: *Časové úvahy o naší mateřštině*. Praha: Jednota československých matematiků a fyziků, s. 10–16.
- Havránek, B. (1979): *Vývoj českého spisovného jazyka*. Praha: SPN.
- Chloupek, J. (1986): *Dichotomie spisovnosti a nespisovnosti*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně.
- Jedlička, A. – Šmilauer, V. (1958): Tvarosloví v školních Pravidlech českého pravopisu. In: *Naše řeč*, 41, s. 138–149.
- Jelínek, M. – Formánková, V. (1969): Zpráva o diskusi. In: *Naše řeč*, 52, s. 183–194.
- Karlík, P. – Nekula, M. – Rusínová, Z. (eds.) (1995): *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: LN.
- Kraus, J. et al. (1981): Současný stav a vývojové perspektivy kodifikace spisovné češtiny. In: *Slovo a slovesnost*, 42, s. 228–238.
- Lamprecht, A. – Šlosar, D. – Bauer, J. (1986): *Historická mluvnice češtiny*. Praha: SPN.
- Mluvnice češtiny 2* (1986). Praha: Academia.
- Sgall, P. (2010): Perspektivy standardní češtiny. In: *Jazykovědné aktuality*, 47, s. 73–94.
- Sgall, P. – Hronek, J. (1992): *Čeština bez příkras*. Jinočany: H&H.

- Sojka, P. (2015): Konkurence spisovných koncovek ve 3. os. pl. ind. prez. akt. sloves vzoru sází ve zpravodajské rubrice serveru iDNES. *Naše řeč*, 98, s. 190–205.
- Staněk, V. (1953): Jazyková kultura na našich školách. In: *Český jazyk*, 3, s. 148–154.
- Šlosar, D. (1981): *Slovotvorný vývoj českého slovesa*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně.
- Večerka, R. (1984): *Staroslověnština*. Praha: SPN.
- Zubatý, J. (1922): Dvacet jeden halěř. In: *Naše řeč*, 6, s. 161–167.

Blendy v elektronickém neologickém archivu Neomat

Sylva Filiačová

oddělení současné lexikologie a lexikografie

Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.

filiacova@ujc.cas.cz

Databáze Neomat (dostupná na <http://www.neologismy.cz>) je elektronický neologický lexikální archiv, který vznikl v roce 1991.¹ O průběžné doplňování materiálu a o správu tohoto archivu se stará pracovní skupina lexikografické excerpce oddělení současné lexikologie a lexikografie ÚJČ AV ČR, v. v. i., pod vedením Ivony Tintěrové.

Pro ukládání jednotlivých hesel do databáze Neomat je od ledna 2011 využívána interní aplikace EDA (excerpční databáze), která je přístupná přes internet. V květnu 2011 byla veřejnosti zpřístupněna na stránkách <http://www.neologismy.cz> její první část v rozsahu 132 000 záznamů. V lednu roku 2013 byl veřejný modul rozšířen na 202 340 záznamů a v září roku 2015 pak na kompletní obsah databáze Neomat. V době zveřejnění Neomat obsahoval více než 300 000 záznamů a v současnosti je v pravidelných týdenních intervalech aktualizován.

Neologický lexikální archiv Neomat se skládá ze dvou částí, Archivu 1 a Archivu 2. Archiv 1 (Neologický lexikální archiv), tedy starší část databáze, která je tvořena materiálovými vrstvami nazvanými Spoj01–Spoj09 a Futurum, dal vzniknout dvěma neologickým slovníkům *Nová slova v češtině: Slovník neologizmů 1* (Martincová a kol., 1998), *Nová slova v češtině: Slovník neologizmů 2* (Martincová a kol., 2004) a sborníku statí *Neologizmy v dnešní češtině* (Martincová a kol., 2005). Z materiálu Archivu 1 těžil i *Nový akademický slovník cizích slov* a *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (od 2. vydání). Archiv 2 (Archiv lexikální dynamiky, tvořený materiálovými vrstvami s názvem Spoj10–Spoj15) je zpracováván podle odlišných metodik.

Úkolem excerpторů je zapisovat do databáze Neomat neologismy, tedy nová jednoslovná i víceslovná pojmenování a slova s novými významy. Vymezení pojmu neologismus však není ustálené, jednotliví autoři se ve svých definicích ne zcela shodují. Při rozhodování, zda je dané slovo neologismem, se uplatňují různá kritéria. Diachronně můžeme neologismus definovat jako jednotku, která není součástí slovní zásoby předcházejícího období, vymezeného časovými

---

¹ Podrobněji o historii excerpce a elektronickém neologickém archivu Neomat viz Golářová, 2011.

mezníky. Dalšími kritérii jsou kritérium prvního výskytu či záznamu a kritérium hodnocení slova uživateli daného jazyka. Za neologismus je považována jednotka, která je uživateli jazyka pocíťována jako nová či zvláštní vzhledem ke spisovné lexikální normě. Neologismy jsou někdy charakterizovány jako jednotky, které jsou utvořeny systémově a mají potenciál se začlenit do centra slovní zásoby, čímž se odlišují od okazionalismů (srov. Martincová, 1983, s. 10–13; Janovec, 2013, s. 106).

Statistiky		Filtry		Šablony poznámek		Šablony interních poznámek		Ruční výběry		Tisk				
Záznam : 274317 / 312263 << < > >> Jdi na : <input type="text"/> RV ☐														
mřížka filtr režim prohlížení hledat a nahradit ruční výběr vypnutý blok														
Heslo	<input type="text" value="abenomika"/>			Slovní druh	<input type="text" value="podst. ž."/>		Frazém	<input type="text"/>						
Podheslí	<input abenomikou"="" jsou="" nekonkrétní"="" příliš="" type="text" value="strukturální reformy nabízené "/>			Retrográdně	<input type="text" value="akimoneba"/>									
Titulek	<input type="text" value="Přelet nad globální ekonomikou"/>			Obor	<input type="text"/>		Druh textu	<input type="text" value="komentář"/>						
Rubrika	<input type="text" value="Názory"/>			Podrubrika	<input type="text" value="Komentáře"/>									
Autor	<input type="text" value="Nouriel Roubini"/>			Postavení autora	<input type="text" value="profesor Sternovy obchodní fakulty Newyorské univerzity"/>									
Mluvčí	<input type="text"/>			Postavení mluvčího	<input type="text"/>									
Kontext	<input a="" abenomikou"="" investice."="" jsou="" kvůli="" moři="" může="" napětí="" navíc="" nekonkrétní.="" nepříznivě="" nárokům="" obchod="" ovlivnit="" příliš="" přímé="" s="" type="text" value="mėnovou politikou porazit deflaci, přehnaný fiskální stimul a odložená úsporná opatření mohou učinit dluh neudržitelným a strukturální reformy nabízené " ve="" vztazích="" východočínském="" zahraniční="" územním="" čínou=""/>			Poznámka	<input type="text"/>									
Zdroj	<input type="text" value="Hospodářské noviny"/>		Číslo	<input type="text"/>		Strana	<input type="text" value="11"/>		Datum	<input type="text" value="3.4.2013"/>		Rok	<input type="text" value="2013"/>	
Excerptor	<input type="text" value="Student Excerptor"/>			Excerptováno	<input type="text" value="27.5.2013"/>		Vrstva	<input type="text" value="Spoj14"/>						
Kontrolor	<input type="text" value="Tintěrová Ivona"/>			Kontrolováno	<input type="text" value="30.5.2013"/>		Publikace	<input type="text"/>						
Int. pozn.	<input "ekonomika".="" a="" abe"="" abeho."="" jap.="" podle="" politika="" příjmení="" slova="" type="text" value="IT: viz i abekonomika. Kombinace jap. příjmení " šinzó=""/>						Výslovnost	<input type="text"/>						
Lexi. pozn.	<input type="text"/>						<input type="text"/>							

Obr. 1: Formulář aplikace EDA pro zápis hesel do databáze Neomat.

Zmíněná kritéria přinášejí určité problémy. Nelze totiž zaručit, že byl zachycen první výskyt dané lexikální jednotky, a tím pádem nelze stanovit, zda daná jednotka nemohla být užita v předchozím období. Problematická je i formulace, že neologismus je pocíťován uživateli jazyka jako nový či nezvyklý. Pocíťování těchto vlastností je velmi subjektivní. Je zcela běžné, že tatáž lexikální jednotka je používána jednou skupinou lidí a pro druhou je zvláštní a nezvyklá. Neologismy jsou stavěny do opozice k současné normě, ta se však u uživatelů jazyka může odlišovat.

Excerptor se při rozhodování, zda by lexikální jednotka měla být zachycena v archivu Neomat, řídí kritériem nezachycenosti. Při podezření na neologismus si musí ve výkladových slovnících češtiny a v Novočeském lexikálním archivu

ověřit, že daná jednotka v daném významu není v některém z nich zachycena. Dalším ověřovacím zdrojem je Neomat, v němž si excerptor všimá frekvence – je-li nedostatečná (méně než 5 výskytů), nalezenou jednotku zapíše do databáze. Excerptor také zachytí danou lexikální jednotku, pokud spatřuje ve srovnání se zachycenými kontexty v ověřovacích zdrojích odlišnost, např. změnu ve významu, spojitelnosti, valenci, stylové charakteristice či morfologické realizaci (Tintěrová, 2014b). Nezachycenost však také není spolehlivým kritériem, jak identifikovat neologismy, protože existuje mnoho starších lexikálních jednotek, které nejsou nikde zaznamenány. Excerptoři se řídí zásadou, že slova, která znají z úzu již mnoho let, už do Neomatu nezapisují.

V současnosti, kdy se stále rozrůstá Archiv 2, není cílem pouze zachytit neologismy, ale také k heslům do takzvaných Interních poznámek zapsat odkazy na synonyma, antonyma, slovotvorné a grafické varianty, odkazy na stejně znějící hesla v ověřovacích zdrojích v jiném významu, poznámky o přechýlení a zdobnělinách či odkazy na slovotvorně související hesla (Tintěrová, 2014a). Na základě popisu lze některé lexikální jednotky zařadit do struktury lingvistiky členěných kategorií lexémů. Jedná se například o depropria, defrazeologizovaná hesla, univerbáty, sousloví, frazémy, neosémantismy, hesla přechýlená či deminutivní. Poměrně početnou skupinu (více než 1000 hesel v Archivu 2) tvoří takzvané blendy.

Blending je jeden z typů mechanického skládání slov.² Tento postup je specifický tím, že lexémy, které do tohoto procesu vstupují, jsou mechanicky „oříznuty“. Blending nehledí k morfémové stavbě slova, ale zachází s výchozími slovy jako s řetězci elementárních znaků (fonémů, grafémů) a prolne je tak, že vznikne slovo nové s tím, že výchozí výrazy jsou v daném kontextu většinou snadno identifikovatelné. Výsledný blend se typicky skládá z počátku prvního a z konce druhého slova (Šimandl, 2013, s. 111). V některých případech dochází k „oříznutí“ pouze jednoho slova a druhé zůstává nezměněné.

Podle J. Šimandla (2013, s. 111) lze blendy rozdělit na dva typy na základě toho, zda obsahují tzv. transient, tedy řetězec společný oběma výchozím slovům. Prvním typem jsou blendy, které jsou na základě toho, že se skládají ze dvou složek, jež se navzájem překrývají a vytvářejí tak společný řetězec, nazývány *teleskop* (např. *bankster* – *bankér* + *gangster*, *blobjekt* – *blob* + *objekt*, *globezita* – *globální* + *obezita*, *městapo* – *město/městský* + *gestapo*). Druhým typem jsou blendy, které rovněž vznikly spojením dvou slov, ale nemají žádný společný řetězec, jsou tedy označovány jako *věšák* či *portmanteau* (např. *eurogedon* – *euro* + *armagedon*, *cidernomika* – *cider* + *ekonomika*). V některých případech se transient objevuje jinde než uprostřed slova (*femišovinismus* – *feminismus* + *šovinismus*, *rawzoto* – *raw* + *rizoto*, *alkulačka* – *alkohol* + *kalkulačka*), někdy

---

² Mezi jiné způsoby mechanického skládání patří skládání z počátečních slabik či hlásek (např. *Čedok*, *karma*) a skládání s afixoidy (např. *fotoemise*, *narkokracie*), srov. Dokulil, 1962, s. 26; Šmilauer, 1971, s. 15–16; Martinová, 1983, s. 121–129; Šimandl, 2013, s. 110.

jich je dokonce více – příkladem je lexém *mlslo* (*mlsat* + *máslo*), označující sladký krém máslové konzistence vhodný k mlsání.

V neologickém lexikálním archivu Neomat lze rozpoznat několik skupin blendů s typickými druhými komponenty. K nim patří např. *automat*, *ekonomika*, *astronaut/kosmonaut*, *robot*, *software*, *exit* a další. Neomat obsahuje pro každou z těchto skupin několik desítek dokladů. V následující části se budeme zabývat strukturou a významem lexémů patřících do těchto skupin.³

Největší zastoupení mezi blendy má typ *automat* (více než 100 záznamů v Archivu 2). Do této kategorie spadá mnoho pojmenování označujících různá zařízení, která produkují či uchovávají nápoje. Kombinací slov *víno* a *automat* vznikl *vínomat*, tedy prodejní automat na víno, automat na kávu se nazývá *kávomat* (*káva/kávový* + *automat*), automat na čerstvé mléko nese pojmenování *mlékomat* (*mléko* + *automat*) a automat na čepované pivo je označován slovem *pivomat* (*pivo/pivní* + *automat*). Prvním komponentem může být i slovo či formant cizího původu – příkladem je *aquamat* (*aqua* + *automat*), tedy automat na pitnou vodu. Mezi blendy tohoto typu patří i pojmenování jiných zařízení. Automat na výkup lahví v supermarketu se nazývá *lahvomat* (*lahve/lahvový* + *automat*), peněžní automat sloužící ke vkládání hotovosti na účet je označován jako *vkladomat* (*vklad/vkladový* + *automat*), zatímco *bitcoinmat* (*bitcoin/bitcoinový* + *automat*) je bankomat určený k nákupu a prodeji bitcoinů.

Další skupinou jsou blendy, jejichž druhým komponentem je *ekonomika*. Tato skupina slov je specifická tím, že velkou část z nich můžeme zároveň zařadit mezi depropria, tedy lexikální jednotky motivované vlastními jmény a názvy. Hospodářská opatření japonského politika Šinzó Abeho jsou nazývána jako *abekonomika* či *abenomika* (*Abe* + *ekonomika*), psány též s velkým A, ruská politika či ekonomika je označována jako *kremlonomika* (*Kreml* + *ekonomika*) nebo *putinomika* (*Putin* + *ekonomika*), zatímco pro maďarskou hospodářskou politiku vzniklo pojmenování *orbánomika* (*Orbán* + *ekonomika*). Z blendů tohoto typu, které nepatří mezi depropria, uveďme lexém *cidernomika* (*cider* + *ekonomika*), tedy ekonomika založená na produkci a prodeji cideru.

Dále se v databázi Neomat objevuje skupina blendů typu *astronaut/kosmonaut*. Čeština přejala z angličtiny výraz *taikonaut*, který vznikl kombinací čínského slova *taikong* (‘vesmír’) a slova *astronaut* a označuje čínského astronauta. Objevuje se také v grafických podobách *tajkonaut* či *tchajkonaut*. Člověk, který rád cestuje a ochutnává dobré jídlo, se nazývá *gastronaut* (*gastronomický* + *astronaut/kosmonaut*), pojmenování *myšonaut* či *myštronaut* (*myš* + *astronaut*) označují myš vyslanou do vesmíru a *robonaut* (*robot/robotický* + *astronaut/kosmonaut*) je člověku podobný robot určený pro práci ve vesmíru.

Mezi blendy patří i různá pojmenování robotů. Z angličtiny byly přejaty výrazy *cobot* (*collaborative* + *robot*), tedy robot využívaný v továrnách, který je

---

³ Většina informací o struktuře a významu lexémů byla převzata z Interních poznámek interního modulu databáze Neomat.

přizpůsoben ke spolupráci s člověkem (objevuje se též v počeštěné variantě *kobot*), *insbot* (*insect* + *robot*) označující robotického švába nebo *knowbot* (*know* + *robot*), robot na vyhledávání informací.

Další skupinou blendů jsou pojmenování různých druhů softwaru a většina z nich je rovněž přejata z angličtiny. Výraz *malware*, vzniklý kombinací slov *malicious* a *software*, označuje škodlivý software či program. Stejný význam má okazionální pojmenování *fujtajblware* (*fujtajbl* + *software*). Jiným příkladem je *ransomware* (*ransom* + *software*), tedy vyděračský software požadující po uživateli výkupné, *adware* (*advertising-supported* + *software*), což je software způsobující automatické zobrazování reklam, *bloatware* (*bloat* + *software*), zbytečně „nafouknutý“ software, který vyžaduje velký výkon počítače a zbytečně zabírá místo na pevném disku, nebo *ghostware* (*ghost* + *software*), jenž je vytvořen tak, aby skryl veškeré důkazy o své aktivitě v systému.

Mezi nejnovější blendy patří lexémy s komponentem *exit*, které označují ukončení členství jednotlivých států v Evropské unii. Velká Británie si v červnu 2016 odhlasovala svůj odchod z EU, tedy *brexit* (*British/Britain* + *exit*), méně často nazývaný též *britexit*. Ukončení členství Řecka v EU označuje slovo *grexit* (*Greece/Greek* + *exit*). Neomat zachycuje i výrazy vztahující se k mnoha dalším státům, například *czexit* (*Czech* + *exit*), *dexit* (*Denmark/Danish* + *exit*), *nexit* (*Netherlands/Netherlandish* + *exit*), *öxit* (*Österreich/österreichisch* + *exit*), *scoxit* (*Scotland/Scottish* + *exit*), *swexit* (*Sweden/Swedish* + *exit*) nebo *franxit* či *frexit* (*France/French/français* + *exit*). Pravopis psaní velkých písmen je rozkolísaný, takže pro tyto výrazy existují doklady psaní jak s malým, tak s velkým počátečním písmenem.

Některé příklady ukazují, že rozdělení blendů na typ *věšák* a *teleskop* je poněkud problematické. Souvisí to s paralelní motivací (srov. Dokulil, 1962, s. 110) – např. u blendu *kávomat* nelze jednoznačně určit, zda bylo prvním motivujícím komponentem substantivum *káva*, nebo adjektivum *kávový*, a to z důvodu, že se souběžně užívají i slovní spojení *automat na kávu* a *kávový automat*. Pokud by šlo o kombinaci slov *káva* a *automat*, zařadili bychom ho mezi typ *věšák*, ale pokud bychom ho vyložili jako kombinaci slov *kávový* a *automat*, měl by být klasifikován kvůli společnému grafému *o* jako typ *teleskop*.

Zmíněné blendy jsou pouze zlomkem toho, co neologický lexikální archiv Neomat obsahuje. Nejvyšší frekvenci mají blendy typu *automat*, jejichž druhý komponent *-mat* už funguje jako produktivní sufixoid. Je tedy zřejmé, že blending nelze považovat za okrajový způsob tvoření slov v češtině a měla by mu být věnována větší pozornost.

Literatura a zdroje

Databáze excerpčního materiálu Neomat [online]. Verze 3.0. Praha: odd. současné lexikologie a lexikografie Ústavu pro jazyk český AV ČR 2015 [cit. 2016-10-20]. Dostupná z: <http://neologismy.cz/>

- Dokulil, M. (1962): *Tvoření slov v češtině 1. Teorie odvozování slov*. Praha: ČSAV.
- Goláňová, H. (2011): Novočeský lexikální archiv a excerpce v průběhu let 1911–2011. In: *Slovo a slovesnost*, 72, s. 287–300.
- Janovec, L. (2013): Neologie. In: *Studie k moderní mluvnici češtiny 4. Dynamika českého lexika a lexikologie*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, s. 105–130.
- Martincová, O. (1983): *Problematika neologismů v současné spisovné češtině*. Praha: Univerzita Karlova.
- Martincová, O. a kol. (1998): *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů 1*. Praha: Academia.
- Martincová, O. a kol. (2004): *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů 2*. Praha: Academia.
- Šimandl, J. (2013): Mechanické krácení a mechanické skládání; blending. In: Blagoeva, D. – Kolkovska, S. – Lišková, M. (eds). *Problemi na neologijata v slavjanskite ezici*. Sofija: Akademično izdatelstvo Prof. Marin Drinov, s. 109–118.
- Šmilauer, V. (1971): *Novočeské tvoření slov*. Praha: SPN.
- Tintěrová, I. (2014a): *Metodika zápisu Interních poznámek v EDA (pracovní pokyn pro zapisovatele)*. 3. rozšířené vydání. Praha: ÚJČ AV ČR, v. v. i.
- Tintěrová, I. (2014b): *Pokyny pro zápis dat do excerpční databáze programu EDA*. 2. rozšířené vydání. Praha: ÚJČ AV ČR, v. v. i.

Název *Kraj Vysočina* pět let poté

Zdeňka Šrámková

Ústav českého jazyka, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity
sramkova@phil.muni.cz

1. Úvod

Dnešní rozdělení území ČR na 14 samosprávných krajů určuje ústavní zákon č. 347/1997 Sb., o vytvoření vyšších územních samosprávných celků a o změně ústavního zákona České národní rady č. 1/1993 Sb.¹ Jeden z krajů se podle tohoto zákona od r. 1997 do r. 2001 označoval jako *Jihlavský kraj* (při opačném slovosledu *kraj Jihlavský*). Změnou ústavního zákona ze dne 31. 5. 2001² se označení změnilo na *kraj Vysočina*, přičemž změně předcházela debata krajských zastupitelů s obyvateli kraje. V r. 2011 byla oficiálně přijata nová, pravopisně nestandardní a nesystémová podoba názvu *Kraj Vysočina*.

2. Pravopisná kodifikace po r. 1993

Z jakého důvodu je podoba nesystémová? Podívejme se, co o správném způsobu psaní správních oblastí v ČR, resp. krajů, říká pravopisná kodifikace. Poslední rekodifikace českého pravopisu proběhla v r. 1993. Způsob psaní krajů ve smyslu správních jednotek se po tomto roce řídil následujícím doporučením: slovo *kraj* se píše s malým písmenem, jelikož není součástí vlastního názvu, jedná se o obecné substantivum, naproti tomu rozlišující adjektivum se píše s velkým počátečním písmenem, a to i při obráceném slovosledu (*Jihomoravský kraj* / *kraj Jihomoravský*). Od r. 2001 nejsou všechny názvy krajů tvořeny výhradně spojením adjektiva a substantiva, týká se to mj. i *KRAJE VYSOČINA*.³ Kodifikace mezi lety 1993–2001 (tj. do roku, kdy se z *kraje Jihlavského* stal *kraj Vysočina*) a rovněž mezi lety 2001–2011 vyhovovala výše uvedenému principu psaní,⁴ navazovala na předchozí (neměnnou) kodifikaci z období 1957–1993. V r. 2011 však náhle došlo ke změně. Dřívější *kraj Vysočina* se začal psát *Kraj Vysočina*.⁵ Nestalo se tak ovšem z iniciativy jazykovědců, resp. kvůli

¹ Zákon schválil Senát Parlamentu ČR dne 3. prosince 1997.

² Jednalo se o ústavní zákon č. 176/2001 Sb. (sněmovní tisk č. 818), kterým se mění ústavní zákon č. 347/1997 Sb. In *Kraj Vysočina – povinně zveřejňované informace* [online]. Nešlo o jedinou změnu v označení tehdejších krajů, nového označení nabyl rovněž kraj Ostravský (nyní *Moravskoslezský*), Brněnský (nyní *Jihomoravský*) a Budějovický (nyní *Jihočeský*).

³ Vedle *KRAJE HLAVNÍ MĚSTO PRAHA*.

⁴ Doporučeno bylo psaní *kraj Vysočina* a *kraj Hlavní město Praha*. Označení *kraj Hlavní město Praha* se uplatňovalo od r. 1960.

⁵ V roce 2011 *kraj Hlavní město Praha* získal novou podobu psaní, a sice *kraj hlavní město Praha*.

změně pravidel českého pravopisu, úprava názvu byla vynucena okolnostmi mimojazykovými.

3. Jak ke změně názvu došlo a jaké pro to byly důvody?

Rozhodnutí o změně názvu kraje v ČR vyžaduje zásah do ústavního zákona. V únoru r. 2010 vedení tehdejšího *kraje Vysočina* přišlo s návrhem změnit pojmenování na *Kraj Vysočina* kvůli stále častějším problémům v administrativě, zvláště po zavedení datových schránek. Úprava názvu z jednoslovného na dvouslovný byla vynucena opakovanými zmatky s identifikací kraje při písemné komunikaci s orgány veřejné správy, např. při doručování pošty,⁶ při zápisech do katastru nemovitostí a při uzavírání nejrůznějších smluv s tehdejší *krajem Vysočina*. Používání jednoslovného názvu v oficiálních úředních listinách obtížně zvládaly některé státní instituce, což mohlo následně vyvolat možné problémy s platností právních listin. Stávalo se, že některé zásilky adresované *kraji Vysočina* končily na jiných úřadech, které mají v názvu slovo *Vysočina*. Tisková mluvčí krajského úřadu uvedla, že v souvislosti se zasíláním písemností prostřednictvím datových zpráv *kraje Vysočina*, jehož datová schránka se jmenuje pouze „Vysočina“, některé datové zprávy pro Katastrální úřad pro Vysočinu končí v datové schránce kraje Vysočina. Dále zmínila oblast soudnictví. Nastaly případy, kdy soudy nerespektovaly název „Vysočina“, a docházelo k nesprávné interpretaci názvu územního samosprávného celku. Tím mohla být ohrožena i právní platnost soudních rozhodnutí.⁷ Zaznamenány byly také negativní reakce na možnost snadné záměny názvu kraje s obchodními značkami různých produktů (např. salám Vysočina).⁸ Legislativní výbor krajského zastupitelstva projednal návrh na změnu ústavního zákona z r. 1997. Zastupitelstvo Kraje Vysočina své usnesení ze dne 2. 2. 2010 o návrhu ústavního zákona předložilo PSP ČR k projednání.⁹ Odhlasovali ho krajszí zastupitelé, ačkoli netušili, že je nový název pravopisně chybný, nekonzultovali ho s odborníky z Ústavu pro jazyk český AV ČR. Upozorněním na pravopisnou odchylku byl překvapen i tehdejší hejtman.¹⁰ Ten ponechal otázku jazykové správnosti na Poslanecké sněmovně (cit. „odborníci to dopracují“).¹¹ V anketě se dle něj pro změnu názvu vyslovila

⁶ Do období 2010–2011 užívalo název „Vysočina“ přibližně 240 subjektů. In *Jihlavské listy*, 16. 12. 2010 [online].

⁷ In *Kraj Vysočina* [online].

⁸ Do období 2010–2011 užívalo název „Vysočina“ přibližně 240 subjektů. In: *Jihlavské listy*, 16. 12. 2010 [online].

⁹ In: Důvodová zpráva č. 38/2010 k návrhu na vydání ústavního zákona, kterým se mění ústavní zákon č. 347/1997 Sb., o vytvoření vyšších územních samosprávných celků a o změně ústavního zákona České národní rady č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění ústavního zákona č. 176/2001 Sb. [online] [cit. 18. 5. 2016]. Dostupné z: www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=63131.

¹⁰ In: *Parlamentní listy*, 13. březen 2010 [online].

¹¹ In: *Parlamentní listy*, 12. 2. 2010, 13. 3. 2010 [online].

většina občanů kraje.¹² Návrh posoudil výbor pro veřejnou správu a regionální rozvoj. Poslanecká sněmovna návrh schválila, žádný poslanec proti návrhu nehlasoval a ani během projednávání k návrhu nevznesl námitku. Novela ústavního zákona¹³ tak úspěšně prošla celým legislativním procesem, nabyla účinnosti a *Vysočina* se od 1. srpna 2011 stala *Krajem Vysočina*.

Ministerstvo vnitra s návrhem souhlasilo, ale doporučilo ho doplnit o přechodná ustanovení, která by určila, že tam, kde je v současných smlouvách uvedeno spojení *kraj Vysočina*, bude se po nabytí právní moci rozumět, že se jedná o *Kraj Vysočina*.¹⁴ Změna psaní názvu si vyžádala úpravu loga, výměnu úředních razítek, hlavičkových papírů a certifikátů elektronických podpisů. Nový název musí od r. 2011 užívat v písemném styku všechny organizace, jejichž zřizovatelem je Kraj Vysočina.¹⁵

4. Informují kodifikační a normativní příručky o problému dostatečně?

Nynější podoba psaní Kraje Vysočina je v rozporu s doporučením Ústavu pro jazyk český AV ČR a je vnímána jako pravopisná výjimka.¹⁶ Ne všichni uživatelé českého jazyka jsou s touto změnou dostatečně seznámeni a mnoho informací jim neposkytují kodifikační ani normativní příručky českého jazyka. Změnu sice zaznamenaly, ale o její problematičnosti, důvodech atd. se zmiňují jen stručně, pokud vůbec. Jak je problematika psaní *Kraje Vysočina* řešena na stránkách nejznámější kodifikační příručky, v níž pravděpodobně běžný pisatel nejčastěji hledá návod k psaní?

Pravidla českého pravopisu vydaná v r. 1993 a jejich další dotisky (nakl. Pansofia 1993; Academia 1993; Fortuna 2004; Academia 2005, 2007; Ottovo nakl. 2012, 2013) ve výkladové části v kapitole o psaní velkých písmen *KRAJ VYSOČINU* přímo neuvádějí. V PČP Academia 1993 nalezneme v paragrafu 81 informaci: „Jihočeský kraj, kraj Jihočeský (organizační jednotka), ale jihočeský kraj (krajina v jižních Čechách, jižní Čechy), kraj Prácheňský, kraj Pardubický (dř.)“. V pravopisném rejstříku v PČP Pansofia 1993 nacházíme pouze nom. a gen. substantiva („kraj, -e“). V novějších vydáních PČP Academia 2005 je ve

---

¹² Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, jednání ze 14. 12. 2010 [online].

¹³ Ústavní zákon č. 135/2011 Sb., kterým se mění ústavní zákon č. 347/1997 Sb., o vytvoření vyšších územních samosprávných celků a o změně ústavního zákona České národní rady č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění ústavního zákona č. 176/2001 Sb. In *Kraj Vysočina – povinně zveřejňované informace*.

¹⁴ Vysočina by se mohla přejmenovat na Kraj Vysočina, změnu podpořili poslanci. In *Pražské zprávy.cz*, vyd. 15. 12. 2010 [online].

¹⁵ Zajímavostí je, že některé instituce nemohou tuto novinku zavést do praxe, př. Krajské ředitelství policie kraje Vysočina. Opravu názvu by musela vyvolat změna jiného zákona, jímž se pojmenování krajských ředitelství policie řídí, jeho zřizovatelem totiž není Kraj Vysočina, nýbrž ministerstvo vnitra. In *Tisková zpráva Nemocnice Havlíčkův Brod* [online].

¹⁶ Podobně jako po r. 2011 forma psaní *kraj hlavní město Praha*.

výkladovém i rejstříkovém oddílu uvedeno v podstatě totéž, co zmiňovala již akademická PČP v r. 1993.

Podobně strohý je *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (Academia 2005), který sice uvádí heslo „kraj“, avšak bez jediného příkladu územní samosprávné jednotky.

Stranou zájmu zůstává *KRAJ VYSOČINA* na stránkách lingvisticky orientovaného časopisu *Naše řeč*, s výjimkou článku F. Váhaly (1960) a Ivany Svobodové (2002), která k problematice říká: „Stejně tak je třeba psát s malým písmenem slovo kraj ve spojení *kraj Vysočina*. Oficiální název tohoto územně samosprávného celku zní *Vysočina*. Slovo *kraj* se před vlastní jméno většinou dodává proto, aby bylo jasné, zda má pisatel na mysli kraj, nebo pohoří, jehož zeměpisný název je sice Českomoravská vrchovina, ale velmi často se namísto něj užívá *Vysočina*, tj. zástupný výraz vzniklý z dřívější Českomoravské vysočiny. Dlužno podotknout, že název *Vysočina* není z jazykověpragmatického hlediska příliš zdařilý, totéž lze říci i o dalším názvu kraje – Hlavní město Praha.“ Ovšem v době, kdy byl do *Naší řeči* zmíněný článek zařazen, ještě změna názvu neproběhla. V témž roce se o způsobu psaní názvu krajů v ČR zmiňuje příručka *Na co se nás často ptáte* (Černá, A. – Svobodová, I. – Šimandl, J. – Uhlířová, L. 2002), avšak o změně psaní se zde nehovoří, poněvadž ještě nenastala (uvádí se zde starší, a tedy dnes překonaná podoba *kraj Vysočina* s vysvětlením, že *kraj* není součástí názvu).

Jako první zachytila podobu nového názvu *Internetová jazyková příručka AV ČR* (2011). Na ni navazující *Akademická příručka českého jazyka* (Pravdová, M. – Svobodová, I., 2014) konečně nabízí vysvětlení: „Dvanáct názvů krajů je tvořeno spojením přídavného a podstatného jména. Velké písmeno se píše pouze u přídavného jména, a to i při obráceném slovosledu: *Středočeský kraj* (*kraj Středočeský*), *Královéhradecký kraj* (*kraj Královéhradecký*), *Olomoucký kraj* (*kraj Olomoucký*) atp. Podoba dvou je jiná. Prvním z nich je *Kraj Vysočina* (od 1. 8. 2011 je slovo *kraj* součástí názvu), druhým *hlavní město Praha* (viz kap. 40).“ Poslední vydaná publikace věnující se podrobnějším a aktuálním zásadám psaní velkých písmen *Psaní velkých písmen v češtině* (Svobodová, I. a kol. 2015) již uvádí platnou podobu psaní (*Kraj Vysočina*) a zároveň stručně upozorňuje na skutečnost, že úředně vynucenou změnou psaní vznikla pravopisná výjimka a slovo *Kraj* se stalo součástí pojmenování, proto se píše s velkým písmenem.

Spíše než na stránkách příruček současné spisovné češtiny se o příčinách proměny názvu dozvídáme v regionálním vysočinském tisku,¹⁷ na oficiálních webových stránkách Krajského úřadu Kraje Vysočina,¹⁸ v Parlamentních listech¹⁹, v zápisech z jednání PS PČR²⁰ a v zápisu Legislativního výboru Zastupitelstva

¹⁷ Např. *Jihlavské listy*, 16. 12. 2010 [online]. *Zpravodajství z Vysočiny* [online].

¹⁸ In: *Kraj Vysočina* [online].

¹⁹ In: *Parlamentní listy*, 2010, 2011 [online].

²⁰ *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky*, jednání ze 14. 12. 2010 [online].

Kraje Vysočina.²¹ V letech 2010–2011 nacházíme v těchto zdrojích několik článků věnujících se tomuto tématu, např. „Vedení Vysočiny chce kraj přejmenovat na „Kraj Vysočina“, „Kraj Vysočina má nový název – senátoři si o tom zařekli“, „Název Kraj Vysočina je pravopisně chybný. Zastupitelé jej nekonzultovali“, „Vysočina chce získat do názvu slůvko kraj“, „Vysočina už označení „kraj“ neoficiálně dlouho používá“, „Změnu názvu kraje nechal Fischer příští vládě“, „Vysočina – salám nebo kraj?“.

Návod pro správné psaní názvu kraje v nejčastějších kontextech užívaných jak v běžné praxi, tak v právních dokumentech uváděl na oficiální webové stránce Krajský úřad Kraje Vysočina, kupř. názvy orgánů *Zastupitelstvo Kraje Vysočina, Rada Kraje Vysočina, hejtman Kraje Vysočina, Finanční výbor Zastupitelstva Kraje Vysočina, Bezpečnostní rada Kraje Vysočina* atd.

5. Situace v korpusu SYN2015

Přes všechna uvedená doporučení, jak v oficiálních spisovných textech správně název *Kraj Vysočina* psát, zůstává úzus poměrně rozkolísaný. Podívejme se, jakou frekvenční distribuci velkého/malého počátečního písmene v různých tvarech slova „kraj“ (v hledaném spojení *KRAJ VYSOČINA*²²) uvádí korpus SYN2015 (mezi lety 2012–2014):²³

Rok	Celkový počet výskytů	Počet výskytů slovních tvarů s velkým písmenem		Počet výskytů slovních tvarů s malým písmenem (tj. chybně)	
2012	98	Kraje Vysočina	50	kraji Vysočina	6
		Kraj Vysočina	18	kraje Vysočina	4
		Kraji Vysočina	16	kraj Vysočina	3
		Krajem Vysočina	1		
		Celkem 85 výskytů		Celkem 13 výskytů	
2013	91	Kraje Vysočina	45	kraje Vysočina	5
		Kraj Vysočina	21	kraji Vysočina	4
		Kraji Vysočina	10	kraj Vysočina	1
		Krajem Vysočina	3	krajem Vysočina	1
				krajů Vysočina	1
Celkem 79 výskytů		Celkem 12 výskytů			

²¹ Viz zápis č. 7/2011. In *Kraj Vysočina* [online].

²² Do analýzy nebyly zahrnuty případy psaní velkého písmene (Kraj) na počátku věty či nadpisu.

²³ *Český národní korpus – SYN2015*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2015. Dostupný z: <http://www.korpus.cz>. Pro účely analýzy jsme pracovali pouze s daty týkajícími se let 2012–2014 vč., jelikož teprve v polovině r. 2011 prošlo označení kraje pravopisnou změnou (data za rok 2011 taktéž ještě nepovažujeme za relevantní). Varianta zápisu kapitálkami (KRAJ) se ve sledovaných textech nevyskytla ani jednou.

2014	97	Kraje Vysočina	49	kraji Vysočina	5
		Kraj Vysočina	17	kraje Vysočina	2
		Kraji Vysočina	16	kraj Vysočina	2
		Krajem Vysočina	5	krajích Vysočina	1
		Celkem 87 výskytů		Celkem 10 výskytů	

Tabulka 1: KRAJ VYSOČINA v korpusu SYN2015

Z tabulky je patrné, že v zásadě psaní s velkým písmenem ve sledovaných textech SYN2015 převažuje. Označení kraje se uplatňuje nejvíce v administrativě, v tradičních publicistických textech (především v regionálním tisku s měsíční periodicitou – Jihlavské listy, Krajské noviny, Regionální týdeník, ale rovněž MF DNES, Právo, LN, Evropské noviny) a v profesní literatuře (zemědělství, chovatelství, politika, vojenství).

5. Shrnutí

Nesystémovost označení kraje vznikla již v r. 2001. Zatímco u označení tvořeného substantivem a adjektivem lze provést změnu slovosledu (*kraj Liberecký* → *Liberecký kraj*), podobná neutralizace v případě zkoumaného kraje není vyhovující (*KRAJ VYSOČINA* → **VYSOČINA KRAJ*). Pragmatická stránka označení není v souladu s aktuálními pravidly českého pravopisu. Nabízí se systémovější řešení, a sice kraj označit jako *Vysočinský kraj*, což by ovšem nebylo systémové z hlediska motivovanosti a patrně by s novým pojmenováním nesouhlasili uživatelé jazyka.

Literatura a zdroje

Internetové zdroje

Český národní korpus – SYN2015. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2015.
Dostupný z: <http://www.korpus.cz>

Důvodová zpráva č. 38/2010 k návrhu na vydání ústavního zákona, kterým se mění ústavní zákon č. 347/1997 Sb., o vytvoření vyšších územních samosprávných celků a o změně ústavního zákona České národní rady č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění ústavního zákona č. 176/2001 Sb. [online] [cit. 18. 5. 2016]. Dostupné z: www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=63131

Internetová jazyková příručka, Ústav pro jazyk český AV ČR [online] [cit. 8. 11. 2016].
Dostupné z: <http://prirucka.ujc.cas.cz>

Kraj Vysočina – povinně zveřejňované informace [online] [cit. 18. 5. 2016]. Dostupné z: <http://www.kr-vysocina.cz>

Jihlavské listy, 16. 12. 2010 [online] [cit. 18. 5. 2016]. Dostupné z: <http://www.jihlavske-listy.cz>

Parlamentní listy, 13. 3. 2010 [online] [cit. 18. 5. 2016]. Dostupné z: <http://www.parlamentnilisty.cz>

Parlamentní listy, 12. 2. 2010, 13. 3. 2010 [online] [cit. 18. 5. 2016]. Dostupné z:
<http://www.parlamentnilisty.cz>
Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, jednání ze 14. 12. 2010 [online] [cit. 18. 5. 2016]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/hp.sqw?akk=3>
Pražské zprávy.cz, vyd. 15. 12. 2010 [online] [cit. 18. 5. 2016]. Dostupné z:
<http://www.prazskezpravy.cz/zpravodajstvi-vysocina>
Tisková zpráva Nemocnice Havlíčkův Brod [online] [cit. 18. 5. 2016]. Dostupné z:
<http://www.onhb.cz/Data/files/aktuality/NAPSALI%20O%20N%C1S/2011/kraj%20zmeni%20nazev.pdf>
Zákon č. 131/2000 Sb., o hlavním městě Praze, ze dne 13. 4. 2000, dostupný z:
http://www.praha.eu/public/a6/b3/d4/1828312_468763_Zakon_o_hl.meste_Praze.pdf
Zpravodajství z Vysočiny [online] [cit. 18. 5. 2016]. Dostupné z:
<http://www.vysocina-news.cz>

Ostatní zdroje

Černá, A. – Svobodová, I. – Šimandl, J. – Uhlířová, L. (2002): *Na co se nás často ptáte. Z dotazů jazykové poradny*. Scientia: Praha, s. 62–63.
Pravdová, M. – Svobodová, I. (eds.) (2014): *Akademická příručka českého jazyka*. Academia: Praha, s. 162.
Pravidla českého pravopisu (1993, 2005, 2007): Academia: Praha.
Pravidla českého pravopisu (1993): Pansofia: Praha.
Pravidla českého pravopisu (2004): Fortuna: Praha.
Pravidla českého pravopisu (vydání pro školu a veřejnost) (2012, 2013): Ottovo nakl.: Praha.
Svobodová, I. (2002): Obec, město, městská část. In: *Naše řeč*, Drobnosti, 85, č. 3, s. 161–164.
Svobodová, I. a kol. (2015): *Psaní velkých písmen v češtině*. Academia: Praha, s. 89–90.
Váhala, F. (1960): Psaní názvů nových krajů a okresů. In: *Naše řeč*, 43, č. 3–4, s. 127–128.

Nové publikace

Stylistika mluvené a psané češtiny

Jana Hoffmannová, Jiří Homoláč, Eliška Chvalovská, Lucie Jílková, Petr Kaderka, Petr Mareš, Kamila Mrázková. Praha: Academia, 2016, 512 str.

Cílem rozsáhlé monografie je zachytit aktuální proměny stylu mluvených i psaných projevů v posledních dvou desetiletích. Projekt č. 406/12/1829 (Stylistika mluvené a psané češtiny) byl podpořen Grantovou agenturou České republiky, hlavní řešitelkou byla nejprve Světlá Čmejrková, po její smrti se hlavní řešitelkou stala Jana Hoffmannová. Na vzniku publikace se podíleli pracovníci oddělení stylistiky a lingvistiky textu Ústavu pro jazyk český AV ČR a jejich nejbližší spolupracovníci.

Monografie je přehledně členěna do oddílů, které se věnují jednotlivým komunikačním sférám. Každý oddíl nejprve shrnuje dosavadní přístupy k problematice, charakterizuje danou komunikační sféru a její styl. Podrobně se věnuje zejména jazykovým prostředkům. Za velice přínosné považují autentické ukázky a jejich rozbor. Každý oddíl je pak zakončen úvahou, jak se bude komunikační sféra pravděpodobně dále vyvíjet (vývojové tendence).

V **úvodu** Petr Mareš vymezuje základní stylistické pojmy (styl, komunikační sféra, stylové faktory, ale i mluvenost a psanost). Oproti dosavadním publikacím se zde autoři více věnují projevům mluveným, zejména nepřipraveným a dialogickým, a dále psaným textům, které jsou mluveností výrazně ovlivněny. Ocenit je třeba také situační pojetí: autoři vycházejí z komunikačních sfér, komunikační sféra pak představuje soubor (typů) komunikačních situací a textů příznačných pro určitou sociální sféru (s. 15).

Kapitola **Sféra běžné každodenní komunikace** (Jana Hoffmannová, Lucie Jílková) se věnuje každodenním mluveným dialogům. Navazuje na výzkum mluvené komunikace v různých situacích, přesahuje tak stylistickou dimenzi a věnuje se i aspektům pragmatickým. Tento přístup je patrný i ve vztahu ke komunikačním normám – zatímco v lingvistice je běžné hovořit o normě v souvislosti se spisovným jazykem, především s projevy psanými, i mluvená každodenní komunikace se řídí normami komunikačními, zdvořilostními. Tak jako v každé komunikační sféře i zde se uplatňují výrazové stereotypy, na rozdíl od jiných komunikačních sfér však ve sféře běžného dorozumívání nemají tyto scénáře písemné zakotvení (jedině snad v příručkách asertivity, pozitivní komunikace atd., s. 45). Autorky se výrazovým prostředkům věnují podrobně, zajímavý je postřeh, že narůstá užívání zdvořilostních (*meníčko, šunčička, zdravíčko...*), a to i mezi účastníky, kteří se navzájem neznají. Zvyšuje se familiárnost, simulovaná důvěrnost, ale trend lze hodnotit i jako určitou infantilizaci (*chceme být v pohodě, nechceme mít žádné velké problémy, nanejvýš malinké problémy*, s. 49).

Součástí sféry běžné komunikace jsou psané komunikáty, např. soukromé dopisy a elektronická komunikace. V této oblasti je patrný rychlý vývoj, kapitola obsahuje rozbor e-mailové komunikace, internetových diskusí, chatu, blogů, sms. Zkoumání této komunikace je u nás teprve v počátcích, rozbor autentických textů, který kapitola nabízí je, je tedy velmi vítán.

V oddíle **Sféra institucionální komunikace** (Jiří Homoláč, Kamila Mrázková) se čtenář setká s širším pojetím než jen s klasickými administrativními texty. Manifestuje se zde opět i pragmatický přístup, např. v sekci věnované zdvořilosti, ale i srozumitelnosti či spíše nesrozumitelnosti administrativních textů. Zajímavý je postřeh autorů, že zatímco „nesrozumitelnost“ vědeckých textů přisuzují laici obsahu, předmětu zkoumání, nesrozumitelnost administrativních textů přisuzují tomu, jak jsou napsány (s. 157). Pro některé čtenáře, např. z řad studentů, může být překvapivé i zajištění, že institucionální komunikace nemusí být vždy spisovná: „O tom, že je daná interakce institucionální povahy, totiž primárně rozhoduje sama záležitost (např. sjednávání půjčky), ne to, zda aktéři mluví nespisovně nebo si tykají.“ (s. 162) Co se týče výrazových prostředků, zajímavé je mj. užívání specifického typu eufemismů (*sociálně znevýhodnění, redesign pracovních míst*). Mezi autentické ukázky byl zařazen i transkript veřejného zasedání zastupitelstva, který demonstruje mluvenou institucionální komunikaci.

Následuje kapitola **Sféra odborné komunikace** (Petr Kaderka). Do odborné komunikace patří komunikace vědecká, akademická, populárně naučná a prakticky odborná, přičemž za jádro lze považovat komunikaci vědeckou. Důležitý je požadavek přesnosti a jednoznačnosti, autor se ale blíže věnuje i dalším normám, jež nabývají v současnosti na důležitosti, např. vyznačování autorství a objektivnosti. „Zpravidla je kladen větší důraz na objektivnost v přírodních vědách, méně již ve vědách humanitních a sociálních, kde je pojem objektivnosti vědeckého poznání považován za naivní a nahrazován pojmem intersubjektivnosti.“ (s. 193) Je také nutno ocenit, že autor se věnuje (v ukázkách) i stylu věd humanitních a sociálních, upozorňuje na jejich specifika. V ukázkách je pozornost věnována žánrům novějším (poster) a mluveným (transkript přednášky).

V kapitole **Sféra školní komunikace** (Eliška Chvalovská) autorka vychází z širšího pojetí školní komunikace a vedle učebních textů jsou zde zařazeny i další žánry, např. učitelské přípravy, testy, žákovské výpisky a žákovské práce jako příklady písemných projevů; výklad, organizační dialog, výukový dialog, zkoušení, mluvený monolog žáka a dialogy mezi žáky při skupinových pracích. Autorka upozorňuje na nárůst vlivu informačních technologií v dané sféře a rovněž na zvyšování neformálnosti školní komunikace, což umožňuje volnější využívání nespisovných prostředků (s. 253).

První podkapitola oddílu **Sféra mediální komunikace** (Petr Mareš, Petr Kaderka) se věnuje psaným mediálním textům. Termín publicistický styl se nejeví jako zcela vyhovující pro všechny texty, jež se v rámci masových médií

objevují, stává se zdrojem napětí mezi územ stylistiky a územ teorie žurnalistiky a mediálních studií (s. 255). Mezi ukázkami s rozbohem se vedle tradičních žánrů (zpráva v seriózním i bulvárním tisku, zpravodajský rozhovor, komentář, recenze, sloupek) setkáme i s ukázkami žánrových inovací (příběh, crazy story). V rámci vývojových tendencí se posiluje pozice recipientů, stále vyšší hodnota se připisuje rychlé reakci na probíhající události, zmenšuje se rozsah textů, posazuje se neformálnost. Druhá podkapitola se zabývá rozhlasovou a televizní žurnalistikou, především zpravodajskými a publicistickými pořady včetně sportovních reportáží. K vývojovým tendencím patří hypertextovost (využívání textů, obrázků, videonahrávek), multimodálnost, odkazování na mediální texty různého sémiotického charakteru, žánrová hybridizace (s. 337).

Reklama je žánrem natolik svébytným, že je mu v recenzované publikaci věnována samostatná kapitola. V oddílu **Sféra reklamní komunikace** analyzuje autorka Kamila Mrázková prostředky, kterými se reklama snaží upoutat adresáta (i v návaznosti na starší publikaci Světlý Čmejrkové Reklama v češtině, čeština v reklamě). Kapitola tak přináší množství příkladů včetně rozboru verbální i neverbální složky. Věnuje se i normám, a to jak zákonným (Zákon o regulaci reklamy), tak i společenským tabu, normám zdvořilostním a jazykovým. Pro současnou reklamu platí, že je velmi obtížné rozlišovat, zda působí na adresáta primárně racionálně, či emocionálně (s. 364). Trendy současné reklamy jsou multimodalita, propojení se sociálními sítěmi a přesunutí reklamy na samotné spotřebitele, např. na Facebooku (s. 394).

Kapitola **Sféra literární komunikace** (Jana Hoffmannová) představuje především vývojové tendence současné literatury, a to prózy, poezie i dramatu. Přínosné jsou opět ukázky literárních děl včetně jejich rozboru. Např. v próze se manifestuje stylizace mluvenosti (využívání nespisovných prostředků včetně vulgarismů, obecná čeština, nářečí), mluvenými projevy je ovlivněna i syntax. Někteří autoři využívají humoru, ironie, hry s jazykem, projevuje se i intertextovost. Za velice důležité považují závěrečné shrnutí vývojových tendencí, zde zmíním jen několik z nich: téma paměti, vzpomínání, mezigeneračních vztahů, stáří a smrti; exponování tělesnosti, smyslového vnímání a smyslnosti; kritika současného konzumního stylu, vliv moderní techniky a komunikace.

Cíle, které si autoři projektu kladli, byly bezesporu naplněny. Monografie je víc než klasickou učebnicí stylistiky, čtenář se setká s daleko širším záběrem analyzovaných komunikátů, přičemž pozornost je věnována i faktorům pragmatickým. Kniha je psána srozumitelným a čtivým stylem, aniž by jí to ubíralo na vědeckých kvalitách. Výborně bude sloužit studentům i vědcům současným, ale i budoucím, neboť pečlivě mapuje současné jazykové vyjadřování v různých sférách komunikace a předznamenává i jeho budoucí vývoj.

Pavla Chejnová
Katedra českého jazyka, Pedagogická fakulta, Univerzita Karlova
pavla.chejnova@volny.cz

Německá vlastní jména v češtině

Jana Matúšová, nakladatelství Lidové noviny, 2015, 318 str.

V minulém roce vyšla rozsáhlá a v mnohém ohledu novátorská publikace Jany Matúšové nazvaná *Německá vlastní jména v češtině*. Jméno PhDr. Jany Matúšové, CSc., bohemistky a germanistky, dlouholeté členky onomastického oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR, není známo jen mezi onomastiky.

Monografie, která poprvé v úplnosti zpracovává vlastní jména německého původu v současné češtině, je rozdělena do tří částí: *Německá příjmení u Čechů*, *Místní jména* a *Pomístní jména*.

V první části (s. 13 a dále) autorka konstatuje, že německá příjmení jsou na našem území doložena od 13. století, přičemž na některá příjmení pocházející ze středověku lze narazit i dnes; německé příjmení v současné době nosí asi 13 % Čechů (k těm nejčastějším patří *Šmíd*, *Fišer* či *Müller*). Obecně platí, že podoba německých příjmení zůstávala prakticky neměnná až do 30. let 20. století. Tehdy, pod vlivem politické situace, docházelo k počesťování německých příjmení; tento akt je možné v některých případech chápat jako projev patriotismu či protestu proti fašistickému režimu. V období tzv. Protektorátu byli pak naopak čeští a moravští Němci vyzýváni k tomu, aby přijali německá příjmení. Ke změnám však reálně došlo jen v ojedinělých případech, nejvíce v roce 1942.

Zásadním mezníkem v užívání německých příjmení na našem území byl pak samozřejmě odsun německého obyvatelstva po druhé světové válce. Po ní se stali nositeli německých příjmení na našem území, až na výjimky, již jen Češi. Autorka v souvislosti s dobou těsně poválečnou zmiňuje třeba výzvy prezidenta Beneše z května a června 1945 k odgermanizování všech složek života, dále pak možnost změnit si úředně příjmení neslovanské na slovanské za mimořádně citelně snížený poplatek (s. 45). Svou roli v kampani za počesťování, resp. odgermanizování příjmení sehráli také jazykovědci, mezi nimi především František Jílek-Oberpfalzer; spolu s autorkou dodejme: sám nositel německého příjmení, k němuž si později připojil příjmení slovanské, které se vyskytovalo v jeho širším příbuzenstvu. Pro pochopení tehdejší situace v jazykovědě je i dnes užitečná četba některých článků v časopise *Naše řeč* (Erban, 1945; Hála, 1945), jimiž se autorka rovněž podrobně zabývá. Kampaň obecně příliš úspěšná nebyla; na konkrétním případě záznamů z Jesenicka autorka ukazuje, že místní nositelé německých příjmení se vyjádřili v tom smyslu, že se změnou počkají, až jim půjdou příkladem vrcholní političtí představitelé, např. Klement Gottwald či Zdeněk Fierlinger. (Zvláštním, rovněž nesmírně zajímavým tématem je počesťování příjmení Židů, k němuž docházelo již v době těsně předválečné či válečné, a to z čistě existenčních důvodů; toto téma je v knize rovněž stručně reflektováno.) Při změnách příjmení – autorka však uvádí, že například v Praze šlo v letech 1945–1946 jen o desítky případů, – se lze setkat s počesťováním pravopisným: *Stöckner* → *Štekner*, které bylo někdy doprovázeno tvaroslovnou

úpravou: *Fried* → *Fryda*; s překládáním etymologicky průhledných příjmení: *Säger* → *Pilař*, v případě příjmení složených mohly být přeloženy obě části: *Wasserburger* → *Vodohradský* nebo jen jedna část kompozita: *Neubauer* → *Nový*; k překladům autorka poznamenává, že byly někdy mylné, například příjmení *Wiener* (tj. *Videňan*, *videňský*) bylo nahrazeno příjmením *Vinař*. Jindy bylo nové příjmení na původním jazykově zcela nezávislé: *Eis* → *Maryška*, jindy byl shodný začátek původního a nového příjmení: *Deutsch* → *Daněk*, *Lustig* → *Lukáš*. Právě vyjmenované postupy se mohly uplatňovat i u téhož příjmení, např. příjmení *Klein* bylo někdy přeloženo: *Malý*, jindy u něj byla zachována formální podobnost: *Klíma*, *Klánský*, *Klenka*, *Klimeš* a konečně byla zachycena změna: *Klein* → *Gorin*, tedy volba příjmení na původním zcela nezávislá (viz i Matúšová, 2003).

Při podrobné analýze jazykové stránky německých příjmení (s. 65 a dále) autorka upozorňuje na zásadní práce Ernsta Schwarze, který popsal rysy německých nářečí na našem území, tedy jazykových útvarů dnes již neexistujících. K nářečním projevům, jež se dají vysledovat také v dochovaných německých příjmeních, patří například tzv. temná výslovnost *a*, která se blíží *o*: *Švorc* (*schwarz*, černý), *Štork* (*stark*, silný), v oblasti Slezska se lze setkat s vokalickými záměnami *ü* → *ö*: *Möller* (*Müller*, mlynář) či *ö* → *i*: *Bím* (*Böhme*, Čech, český), k záměnám docházelo i v případě diftongů: *eu/äu* → *ai*: *Dajč* (*Deutsch*, německý, Němec). V jiných příjmeních zanechávají svou stopu změny souhláskové; *pf* → *p*: *Apl* (*Apfel*, jablko), *w* → *b*: *Bebar* (*Weber*, tkadlec), *b* → *p*: *Pajer/Bajer* (*Bayer*, bavorský, Bavor).

Z hlediska slovotvorného lze u německých příjmení nejčastěji pozorovat odvozování příponou *-er*, která je doložena u více než 5000 příjmení, včetně variant, např. *Herkner*, *Kleiner*, *Junger*; více než 700 příjmení je opatřeno příponou *-man/-mann*, např. *Ullmann* (z něm. rodného jména *Ullrich*), *Talman* (*Tal*, údolí), *Kaufman* (kupec); z deminutivních přípon jsou nejrozšířenější *-l/-el*, někdy ve variantách *-al* nebo (řídce) *-la*: *Kindl* (*Kind*, dítě), *Hiršal* (*Hirsch*, jelen), *Pachla* (*Bach*, potok). Německá příjmení jsou dále běžně opatřována příponami českými, a to příponou *-ák*: *Pelcák* (*Pelz*, kožešina), *-ek*: *Buchvaldek* (*Buchenwald*, bukový les), *-ík*: *Fuksík* (*Fuchs*, liška), *-ka*: *Semelka* (*Semmel*, houska), *-ášek*: *Langášek* (*lang*, dlouhý), *-ský*: *Rathouský* (*Rathaus*, radnice). Některá příjmení jsou opatřena německými předponami, namátkou *be-*: *Bešorner* (*beschoren*, ostříhaný) nebo *ge-*: *Kšajt* (*gescheit*, chytrý). Mezi německými příjmeními je dále mnoho případů kompozitních, např. *Krumphanzl* (*krumm* + *Hans*, křivý + Jan), *Bierhanzl* (*Bier* + *Hans*, pivo + Jan), *Fadrhonc* (*Vater* + *Hans*, otec + Jan), *Štamfest* (*Stamm* + *fest*, kmen + pevný), *Langmajer* (*lang* + *Meier*, dlouhý + šafář), *Viewegh* (*Vieh* + *Weg*, dobytek + cesta), případy spíše vzácnými jsou tzv. příjmení větná: *Lachnit* (*lach nicht*, nesměj se). Klasifikace německých příjmení je doplněna zajímavou sondou věnovanou příjmení *Frejtich* (vzniklého nejspíše z nářeční podoby slova *Freitag*, pátek). Příslušníci dané rodiny již desítky let shromažďují – a Janě Matúšové poskytli – různé grafické

záznamy tohoto příjmení, přičemž počet variant dosáhl nevěřitelného počtu 192 chybných, tj. od podoby *Frejtich* odlišných podob (z celkového počtu 380 záznamů), např. *Fertik*, *Freidich*, *Fejlich* atd.

V kapitole věnované německým místním jménům, oikonymům (s. 121 a dále) autorka konstatuje, že jejich počet je, vlivem odsunu německého obyvatelstva v roce 1945, dnes poměrně nízký. Tato jména jsou však někdy velmi stará, některá jsou doložena již ve 12. století, tedy jsou spjata s počátky německé kolonizace. Pro zkoumání místních jmen mají zásadní význam práce Vladimíra Šmilauera, který v 60. letech zahájil soupis místních i pomístních jmen a na nějž se autorka samozřejmě v mnoha ohledech odvolává. Důležité přitom je, že při tomto mapování byly zachycovány i původní německé názvy, které byly po druhé světové válce (viz i dále) často měněny.

Autorka nejprve nabízí klasifikaci německých místních jmen založenou na kritériích slootovorných a sémanticko-motivačních, přičemž všechny příklady jsou vždy opatřeny také jménem současným, resp. etymologickým výkladem. Zatímco jména složená jsou zastoupena v hojné míře, jména nesložená, příp. vzniklá odvozováním nebo jména větná, jsou zastoupena jen v omezené míře, např. *Bruch* (Lom u Mostu), *Fischern* (Rybáře), *Gibacht* (Pozorka). U složených jmen se velmi často objevovala druhá část *-dorf* (vesnice): *Joachimsdorf* (Jáchymov), *Brunnersdorf* (Prunéřov), dále *-statt* (Stadt, město): dnešní *Kunšát* či *Frenštát*, *-hof* (dvůr): *Dittershof* (Dětrichov), *-haus* (dům): *Englhaus* (Andělská Hora), *-kretsch* (krčma): *Herrnkretsch* (Hřensko).

Z pohledu sémantické motivace je nápadný vysoký počet jmen tzv. mytebních, tedy takových, která odrážejí skutečnost, že na daném místě někdy v historii došlo k mýcení, kácení, žďáření, klučení: *Gerbertschlag* (tj. v doslovném překladu paseka Herbertova, dnes Herbertov), *Wenzelshau* (Václavova paseka, zaniklá osada Václavova Seč u Rychnova nad Kněžnou), *Adolfsgrün* (Adolfovo zelené místo, dnes Adolfov). V mnoha jménech se odráží podoba krajiny: *Freudental* (údolí radosti, dnes Bruntál), *Nassengrub* (mokrý jáma, dnes Mokřiny), *Tannwald* (jedlový les, dnes Tanvald), *Krummau* (křivá mokrá louka, niva, dnes Český Krumlov), *Schwarzheid* (černý vřes, dnes Černá Lada), *Hirschfeld* (jelen + pole, dnes Polná), *Dittersbach* (Jetřichov), *Altwasser* (Stará voda), *Karlsbad* (Karlovy Vary). Vznik dalších jmen byl motivován třeba technickými zařízeními a jinými stavbami: *Annahütte* (Anenská Huť), *Spindelmühle* (Špindlerův Mlýn) aj.

Autorka dále podrobně vysvětluje proměny německých místních jmen v souvislosti se zásadními historickými událostmi, zmiňuje se o lexikonu z roku 1913, v němž jsou běžně, české názvy opatřovány např. německým pravopisem: *Hradischtko* (Hradištko), *Pischely* (Pyšely), o roce 1918, ve kterém došlo k rozsáhlé revizi místních jmen, tj. k návratům k původním českým názvům (tzv. rebohemizace) či různým způsobům překládání německých do češtiny. Ke změnám opačným směrem pak docházelo v době druhé světové války (*Nechanice* → *Nechanitz*). V souvislosti s dobou válečnou Jana Matúšová uvádí a z velké části

doslovně cituje zjevně dosti vzácný a veřejnosti možná dosud zcela neznámý materiál, totiž článek P. Burdové nazvaný *K vydání seznamu obcí v r. 1940*, v němž je uvedeno mnoho klíčových informací o vydání tzv. protektorátního lexikonu (s. 149).

V červnu zmíněného již roku 1945, v němž v některých oblastech došlo k úplné výměně obyvatel, vešel v platnost výnos ministerstva vnitra o nahrazení německých místních jmen českými (s. 151). Autorka na konkrétních příkladech ukazuje, jak dramaticky změna názvu někdy probíhala, ve hře byly psychologické důvody, všeobecně panující protiněmecká nálada atp., názory místních obyvatel byly ve shodě či naopak rozporu s názory úředníků či lingvistů. Například místopisná komise doporučila německý název města *Falkenau* změnit na *Falknov*, ovšem místní obyvatelstvo rozhodlo o názvu *Sokolov*. Vysoký počet návrhů autorka uvádí v souvislosti se jménem *Šumperk* (u něhož nakonec byla zachována podoba původní), a to od názvu *Krásno nad Děsnou* (jak se dočteme v poznámce č. 66, řeka *Desná* byla skutečně nazývána též *Děsná*) doporučeného brněnskou místopisnou komisí, přes honorifikační jména *Svobodov* (podle generála L. Svobody) nebo *Velenov* (podle šlechtice L. Veleny ze Žerotína), až k překladovým návrhům *Krásná Hora* či *Krásov* nebo k názvům odvolávajícím se na lnářskou tradici: *Lnářov* či *Přadlenov* (s. 156).

Častou úpravou bylo odstranění přívlastku *německý*, autorka uvádí, že k němu došlo celkem v šedesáti případech, např. *Německé Petrovice* → *Petrovice*, v případě jména *Německý Brod* (dnes *Havlíčkův Brod*) se uvažovalo také o názvu *Brod nad Sázavou*. Německá jména byla hojně překládána (*Schönwald* → *Krásný Les*) či nahrazována nezávislými českými jmény (*Frývaldov* → *Jeseník*), konečně byla u některých názvů provedena výše již míněná rebohemizace, tedy návrat k někdejšímu názvu českému: *Sponsl* → *Spomyšl*.

K současnému stavu německých jmen na našem území autorka poznamenává, že jejich počet dosahuje zhruba 250. V mnoha z nich jsou patrné stopy někdejších německých kompozit: *Žamberk* (-*berg*, hora), *Kunštát* (-*statt*, Stadt, město), *Rožmitál* (-*tal*, údolí), *Adršpach* (-*bach*, potok), někdy byl původní německý komponent nahrazen českou příponou -*ov*: *Trutnov* (pův. něm. Trautenau, s druhou částí -*au(e)*, niva, mokrá louka). Svým způsobem výjimečné postavení mělo celkem 116 jmen hradů či zřícenin; tato tzv. tzv. hradní jména po druhé světové válce měněna nebyla.

V závěru druhé kapitoly je pozornost věnována exonymům, autorka připomíná některá exonyma existující v češtině mnoho století, např. *Kostnice*, *Mohuč* aj., konstatuje, že aktivní užívání exonym v dnešní době spíše klesá; existují ovšem výjimky, například po roce 1989 se v příslušné oblasti opět začalo užívat exonymum *Cmunt* (něm. *Gmünd*).

Konečně třetí kapitolu (s. 185 a dále) autorka věnuje německým pojmenováním objektům neosídleným, tedy jménům pomístním čili anoikoným. Rovněž tato jména byla na našem území užívána dlouhá staletí, ta nejstarší jsou doložena již ve 13. nebo 14. století a rovněž pro ně platí, že zásadním mezníkem

pro jejich užívání byl rok 1945, po němž se tato jména prakticky přestala užívat. V souvislosti se zachycováním jednotlivých německých místních jmen autorka zmiňuje opět osobnost Ernsta Schwarze, který ve 20.–40. letech inicioval jejich soupis. Průběžné výsledky soupisu byly zveřejňovány ve zpravodaji *Sudeten-deutscher Flurnamensammler*. V současné době má onomastické oddělení ÚJČ k dispozici asi čtvrtinu původního soupisu; tento cenný (ač zdaleka ne úplný) materiál se podařilo najít v různých archivech a muzeích další významné osobnosti naší onomastiky, Libuši Olivové-Nezbedové.

Autorka čtenáři opět nabízí precizní jazykovědnou klasifikaci německých pomístních jmen; také u těchto jmen upozorňuje na projevy někdejších německých nářečí na našem území, např. na změnu *o* → *u*: *Brutvíz* (*Brot* + *Wiese*, chléb + louka) nebo *a* → *o*: *Miniokr* (z něm. *Acker*, pole), uvádí příklady přiřazování původních německých jmen k českým deklinačním paradigmátům: *Rajčula*, fem., vzor žena (z něm. *Reitschule*, jezdecká škola), navrhuje okruhy jmen podle sémantické motivace. Východiskem pro analýzu je autorce *Slovník pomístních jmen*, resp. jeho dosud knižně vyšlé díly, a také elektronický heslář pomístních jmen, který je k dispozici na internetových stránkách Ústav pro jazyk český. Za vznikem (resp. postupným vznikáním) tohoto slovníku a hesláře stál zmíněný již Vladimír Šmilauer, iniciátor soupisu pomístních jmen v 60. letech. 20. stol., zásadní podíl na zpracování získaných pomístních jmen má opět L. Olivová-Nezbedová a sama Jana Matúšová byla od roku 2000 pověřena vedením prací na zmíněném slovníku (viz i Olivová-Nezbedová et al., 1995)

Závěrem lze konstatovat, že kniha *Německá vlastní jména v češtině* je velmi důležitou publikací nejen pro onomastiky, pro bohemisty a germanisty se zájmem o vlastní jména, ale i pro odborníky v oblasti sociolingvistiky (koexistence češtiny a němčiny v analyzovaných jménech, vymizení jedinečných německých nářečí po r. 1945) či psycholingvistiky (rozhodování o (ne)přijetí nového příjmení). Dále je z četby jasné – a snad to vyplývá i z této recenze –, že onomastické bádání jde vždy ruku v ruce s poznatky historickými. Kromě precizních jazykovědných analýz jednotlivých vlastních jmen kniha poskytuje solidní přehled všech dostupných dokumentů, včetně dokumentů sahajících hluboko do historie, které nějak upravují užívání vlastních jmen u nás. Zároveň je zjevné, že autorka je s plným zněním těchto dokumentů dobře obeznámena. Navíc, čtenář se mezi řádky, jakoby mimoděk, dosti podrobně seznamuje i s historií domácího onomastického bádání jako takového. Kniha, ač vysoce odborná, je psána čtenářsky přitažlivě a poutavě; někdy značně dramatické proměny vlastních jmen jsou výmluvnou reflexí našich nedávných dějin.

Literatura

- Erban, K. (1945): Jména a názvy v nové republice, *Naše řeč* 29, s. 76–79.
- Hála, B. (1945): Několik poznámek k Erbanovu článku „Jména a názvy v nové republice“, *Naše řeč*, 29, s. 177–180.
- Matúšová, J. (2003): K vývoji příjmení u Čechů v prvních poválečných letech, *Naše řeč*, 86, s. 251–256.
- Olivová-Nezbedová, L. – Knappová, M. – Malenínská, J. – Matúšová, J. (1995): *Pomístní jména v Čechách. O čem vypovídají jména polí, luk, lesů, hor, vod a cest*, Academia: Praha

Lucie Jilková
Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.
jilkova@ujc.cas.cz

Kapitoly z koncepce Akademického slovníku současné češtiny Pavla Kochová – Zdeňka Opavská (eds.), Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2016, 239 str.

Na internetové stránce Oddělení současné lexikologie a lexikografie ÚJČ AV ČR (<http://www.ujc.cas.cz/o-ustavu/oddeleni/oddeleni-soucasne-lexikologie-a-lexikografie/>) najdeme čtyři aktuální projekty; vzhledem ke své význačnosti je uveden na prvním místě Akademický slovník současné češtiny (dále ASSČ). Typickým adresátem již započatého díla má být středoškolsky vzdělaný mluvčí češtiny i cizinec osvojující si češtinu jako cizí jazyk. Zdá se, že pro pokračování dlouhodobého záměru, jehož koncepční fáze se chýlí ke konci,¹ existují ty nejlepší předpoklady: vzniká slovník, o jehož potřebnosti sotva kdo dokáže pochybovat. Kvalita recenzované publikace, na níž se podílel solidně postavený tým, pak prozrazuje, že za ní stojí kus poctivé práce a odvahy. Kapitoly z koncepce ASSČ (dále jen Kapitoly) proto potěší každého, kdo by si nový český slovník již velmi dlouho přál, mj. také proto, že se česká lexikografie vši silou snaží napravit velké zpoždění oproti svému slovenskému protějšku.²

Jak vnímá Kapitoly nebohemista? Kniha jasně a za pomoci četných odkazů na teoretická východiska přináší projektovou dokumentaci k architektuře připravovaného díla. Od základní charakteristiky jeho cíle, typu a rozsahu se dočteme o jeho materiálové základně, primárních a sekundárních zdrojích. Již při pročítání úvodu je zřejmé, že autory žene dopředu veliká vůle pokročit co nejefektiv-

---

¹ Grant NAKI pod názvem *Nová cesta k modernímu jednojazyčnému výkladovému slovníku současné češtiny*, Reg. č.: DF13P01OVV011, řešitelka PhDr. Pavla Kochová, doba řešení: 2013–2016.

² Při pohledu na přibývajících svazky Slovníku současného slovenského jazyka (<http://www.juls.savba.sk/>) zamrzí, proč je podpora prací na novém českého slovníku tak dlouho nedostačující. Teoretické statě z pera slovenského týmu, které provázejí vznik SSSJ, jsou v bibliografii Kapitol bohatě zastoupeny.

něji: Pragmaticky volí návaznost na osvědčená díla z XX. století, před nimiž uživatelé smekají dodnes, i když vědí, že je třeba sestavit dílo moderní. Tým se proto snaží vnést do databáze již čtvrtého všeobecného výkladového slovníku češtiny „stav současného jazyka i úroveň aktuálního lingvistického poznání, včetně teorie synchronní výkladové lexikografie“ (str. 9). A tak se seznámíme s četnými vylepšeními na různých úrovních popisu. Jde hlavně o větší preciznost v ohledech, které nebyly tolik respektovány v *Příručním slovníku jazyka českého* (1935–1957), ve *Slovníku spisovného jazyka českého* (1960–1971) či ve *Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (1978), jako např. důkladnější způsob zpracování univerbátů a vůbec větší zohlednění víceslovných lexikálních jednotek, důslednější doplňování metonymických významů, větší zohlednění terminologií. Významný je navíc fakt, že autoři koncepce jsou sami autory hesel, a tak je překonán možný rozpor mezi koncepcí a její aplikací. Řada průvodních publikací, které včetně původních interních materiálů vešly do tohoto textu, musely již projít recenzním řízením, a tak předložená monografie je cenná nejen tím, že představuje skelet výstavby díla, ale i ztvárnění dílčích problémů za pomoci bohaté exemplifikace, jež opticky vynikne tím, že jsou příklady vytištěny červeně. Principy všech složek popisu jsou formulovány tak, aby se mohly stát spolehlivou oporou pro autory. Pokud je to nutné, jsou zmiňovány i rozdíly v teoretickém pojetí popisovaného jevu.³ Vzhledem k tomu, že kniha příkladně dbá o pečlivost v užívání lingvistických termínů (částečně jejich varianty i komentuje a dokládá),⁴ stává se vhodným pramenem k výuce lexikografie nejen pro studenty češtiny, ale i jiných filologických oborů. Ze stanovení definovaných zásad vhodných pro češtinu je jistě možno přejít k analýze zpracovatel-ských řešení ve výkladových slovnících jiných jazyků.

Věnujme se nyní v této krátké recenzi jen několika málo a namátkou vybraným aspektům popisu z impozantního obsahu knihy:

Kapitoly postupují logicky od pojetí makrostruktury (hesláře) k výstavbě heslové statě a výčtu lexikologických jevů. Je vyjasněna homonymie, popsána informační nabídka hesel, pojetí výslovnosti a slovnědruhové charakteristiky. Následují pasáže o morfologii, valenci, stylistice i etymologii přejatých slov, dále pak výklad k pojetí významu v závislosti na jednotlivých slovních druzích, a konečně informace k pojetí paradigmaticky (synonymie, antonymie) a exemplifikace."

Pro čtenáře, který se lexikografií nezabývá, představují výčty zmíněných celků přehlednou řadu výseků z popisu jazyka. Čtenář se slovníkářskou praxí ale ví, jak se při zasahování do slovníkového textu narazí na neúprosnou systémovost: jednak se do databázových struktur vtěsnává jazyk vzpouzející se důsledné klasifikaci jeho složek, jednak jsou tyto klasifikace, na nichž třídění jevů stojí, vzhledem k rozmanitým možnostem lingvistických pojetí často nejednotné.⁵ Sta-

³ Srov. např. různé názory na explicitní údaje o valenci u adverbii, viz str. 68, pozn. 164.

⁴ Srov. např. užití termínu stylový/stylistický kvalifikátor na str. 69, pozn. 166.

⁵ Tak např. různá pojetí cirkumfixu a různá pravopisná forma (*podomácku/po domácku, po bulharsku*) může zkomplikovat rozhodnutí, zda inventarizovat víceslovné jednotky jako samo-

rost o konzistenci popisu tak představuje jinou úroveň rozhodování, musí vést k praktickým řešením, ať už s inventarizací a abecedním řazením (např. u tak jednoduchých případů jako u psaní dohromady/zvlášť, kde existují četná přechodová pásma). Často je komplikované rozhodování navíc spjato se všemi rovinami popisu jazyka.⁶ Elektronická forma slovníku vyjde uživateli ale hodně vstříc: na rozdíl od tištěného slovníku bude k dispozici fulltextové vyhledávání, které je pro autory (a i budoucí uživatele) zároveň prostředkem, jak nejednotnosti ve zpracování snadněji odhalit.

Práce s primárními korpusovými zdroji Ústavu českého národního korpusu a databází pocházejících z Oddělení současné lexikologie a lexikografie je velkou výhodou pro aktualizaci zachycovaného lexika (srov. str. 23), avšak klade na zpracovatele velké nároky při vyhodnocování velmi bohatého materiálu a kvantitativních analýz. Proto autoři zohledňují i zdroje sekundární (viz přehled již existujících tištěných slovníků na str. 17). Porovnávání korpusových analýz se stávajícím stylem popisu lexikální jednotky u děl starších je předstupněm pro další kritické zvažování nalezených rozdílů a jejich interpretaci. Je dobře, že korpusové nástroje zaručují relativně objektivní práci s materiálem (frekvence, konkordance, kolokační profily, kontextové analýzy pro exemplifikaci apod.), tíha rozhodnutí zůstává samozřejmě i nadále na autorech a jejich vzájemných korekturách. To se týká například výběru či řazení variant na úrovni morfologické i stylistických markerů či prověřování slovníkových příkladů.

Pozornost upoutá rozumně zvolený kompromis pro volbu stylistických kvalifikátorů (str. 69nn.), opírající se o vžitou praxi na základě starších děl: katalog obsahuje kvalifikátory v užším smyslu (odpovídající charakteristice stylových vrstev) a kvalifikátory určující expresivitu (*Stilfärbungen – stylistická zabarvení*), a respektuje tak snad hlavní informační nároky definovaného adresáta.⁷ Komplikovaná situace vyplývající z víceznačnosti výrazů *spisovně – nespisovně, obecně – hovorově* ztěžuje práci na každém slovníku, a proto je vhodné od těchto zatížených výrazů raději ustoupit. Volba kvalifikátoru kolokv. a kolokv. Δ ⁸ zřejmě realističtěji vyznačí dynamiku stylových rozdílů typu *diplomová práce – diplomka*. Pásmo označené jako kolokviální bude sice dosti široké (*písemka, ajncvaj, akčňák*), zato ale zohlední reálný všudypřítomný úzus vázaný na naše

---

statná hesla. Vzhledem k různým typům víceslovných jednotek lze najít i vícero řešení, nejlépe však jedno; i když se lexikografický popis přiči striktnímu pojetí slovo tvorby a dochází k překročení hranice slov, jsou všechny jmenované případy ošetřeny jako cirkumfix (viz str. 21).

⁶ Jako příklad může posloužit zapracovávání frazémů k jednotlivým interpretacím (složkám) významu či dilema s pojetím uzualizovaných kolokací v exemplifikační části hesla a častých frazémů, mezi nimiž vzniká různě široké přechodové pásmo, a tak vzniká tedy problém se zařazením do frazémové zóny (viz str. 174).

⁷ Řešení, které se přiklání k osvědčené tradici, poukazuje na fakt, že i velmi cenná teoretická pojednání nemusí být snadno aplikovatelná na slovníkový text, viz Homoláč – Mrázková, 2014.

⁸ Trojúhelník značící směr do vyšší stylistické roviny byl inspirován modelem komunikativní predispozice, jehož autorem je Klaus-Dieter Ludwig (viz Vachková 2013) v tematickém čísle JA věnovaném semináři o stylu ve slovníku).

aktuální sociální paradigma překrývající se s aspekty situativními.⁹ Nevyřešitelná otázka stylistického značení resp. obtížnost shody v hodnocení stylu, které vyplývá z rozkolísaného úzu a individuálního vnímání jazyka, se musí v rámci slovníku nějak řešit a zavádění dalších, nuancovanějších kvalifikátorů jen komplikuje, protože autoři si pak žádají kvůli jednoznačnosti další a další zjemnění. I zde platí axiom: čím přesnější je určení třídy, tím těžší je zařazení konkrétního prvku.

Jako problém se zato jeví opětné zavedení termínu *publicismus*. Jeho opora je v rámci teorie stylistiky problematická.¹⁰ Zvolený příklad *balení* (*Politik nabízí své myšlenky v poněkud primitivním balení*) spíše svědčí o metaforickém užití jazyka, které je v části novinářských textů (nejen psaných, ale i mluvených) velmi časté. Zařadit tuto novou (?) lexii do heslové statě je zřejmě dle počtu korpusových dokladů logické, její stylistický marker ale vnímám jako zbytečný: jazyk žurnalistů se vyznačuje velkou svobodou ve tvorbě metafor, které přecházejí do mluveného úzu.¹¹ Rigidní jednotnost postupu kolektivního díla v otázkách stylistických lze garantovat obtížně. Toto riziko je ale vyváženo kladem, že vznikající dílo vydává svědectví o dynamice platné normy, která se při práci s korpusy může jevit v jiném světle: místy se s ní může rozcházet.¹²

Ti, kdo slovníky nikdy nepsali, netuší o této krásné, ale i úmorné práci nic, a o to více nabádají: Pište, a rychle! Uspěť v boji o financování dlouhodobých projektů vyžaduje dost velký altruismus a také štěstí, mnoho současných lexikografických projektů čelí finančním problémům.¹³

Tyto reflexe se zpřítomňují při pohledu na svědectví poctivé práce ve formě předkládaného svazku. Přejme všem 19 spoluautorům Kapitol, aby nebyli psali své oddíly nadarmo a mohli pokud možno nerušeně pokračovat v aplikaci pracně vytvořených zásad vycházejících nejen z tvorby hesel, ale i z četných obtížných rozhodování. Kéž by jim dal někdo občas najevo, že si jejich lopoty upřímně váží.

---

⁹ Co se týče např. slovotvorných prostředků pro univerbizaci na *-ák*, *-áč*, jsou tyto typické i pro profesionalismy (*američtina – kolokv. Δ*) a slangismy. Srov. str. 71n.

¹⁰ Viz Chloupek, 1994.

¹¹ Podrobně k extrakci metafor z korpusů a zakládání nových dílčích významů viz Adamska-Saľacziak, 2006, s. 99nn.

¹² Vedle preskripce dnes někteří lexikografové hovoří o tzv. proskripci: např. uvádění dosud nenormovaných jevů, zato však čteně zastoupených v informačních zdrojích. Srov. např. Bergeholtz, 2013. Lexikograf tak má možnost doporučení, které je nedocenitelné při respektování normy: dodržovat normu pravopisnou, výslovnostní a gramatickou je někdy ale menší problém, než se držet velmi nejisté normy lexikální.

¹³ Srov. Klosa, 2014.

Literatura

- Adamska-Sałaciak, A. (2006): *Meaning and the Bilingual Lexicography. The Case of English and Polish* (Polish Studies in English Language and Literature). Ed. by J. Fisiak. Peter Lang, Frankfurt a. M.
- Bergenholtz, H. (2003): User-oriented understanding of descriptive, proscriptive and prescriptive lexicography. *Lexikos 13*, s. 65–80.
- Homoláč, J. – Mrázková, K. (2014): K stylistickému hodnocení jazykových prostředků, zvláště lexikálních. In: *Slovo a slovesnost*, 1/75, s. 3–38.
- Klosa, A. (2014): Gibt es eine Zukunft für Wörterbücher? In: *Sprachreport 4/2014*, s. 28–37. Mannheim: Institut für Deutsche Sprache.
- Ludwig, K.-D. (2002): Registerkonzepte. Ein Überblick. In: D. A. Cruse – F. Hundsnurscher – M. Job – P. R. Lutzeier (Hgg.): *Lexikologie. Lexicology. Handbücher für Sprach- und Kommunikationswissenschaft*. Bd. 1. Die Architektur des Wortschatzes V.: Funktionale Varietäten. Walter de Gruyter, Berlin/New York, s. 784–793.
- Chloupek, J. (1994): Funkční styly dnes. In: *Naše řeč*, 2/77, s. 57–66.
- Vachková, M. (2013): K historii a současné praxi stylistických markerů v současné německé lexikografii a ve vznikající Německo-české lexikální databázi. In: *Jazykovědné aktuality 3-4/L*, s. 117–124. <http://jazykovednesdruzeni.cz/JA_2013_3_4.pdf, 6. 11. 2016>.

Marie Vachková
Ústav germánských studií, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova
marie.vachkova@ff.cuni.cz

Mluvnice současné češtiny 2. Syntax češtiny na základě anotovaného korpusu

Jarmila Panevová a kol., Praha: Univerzita Karlova, 2014, 291 str.

Recenzovaná kniha je druhým dílem dvojsvazkové Mluvnice současné češtiny, kterou vydalo nakladatelství Karolinum v roce 2010. Autorky v úvodu knihy stručně upozorňují na to, co mají oba svazky společné a v čem se odlišují: Oba jsou postaveny na korpusovém materiálu a nejsou založeny na opozici jazyka spisovného a nespisovného. Jejich tematické a metodologické zaměření je přitom odlišné: zatímco první díl se věnuje především hláskové, morfologické a lexikální rovině jazyka, druhý díl se zabývá vlastnostmi jednotek roviny syntaktické.

Teoretickým základem monografie je Funkční generativní popis (dále jen FGP), který byl představen P. Sgallem již v roce 1967.¹⁴ V dalších letech byl teoreticky i empiricky dále zpracován, k jeho obohacení přispělo vytváření

---

¹⁴ Základní postuláty FGP, jakož i podstatu teorií, jimiž byl FGP pozitivně i negativně inspirován (jde o generativní gramatiku, generativní sémantiku aj.), shrnují např. Hajičová – Panevová – Sgall (2002).

anotačního scénáře a anotování textů pro Pražský závislostní korpus (Prague Dependency Treebank, dále jen PDT). Recenzovaná mluvnice sice počítá se čtenářem nepoučeným, tj. vysvětluje některé obecné postuláty FGP, současně však prezentuje poznatky dosud jinde nepublikované. Autorky v úvodu upozorňují na to, že v knize byla často zvolena jiná, teoreticky vhodnější řešení, než jaká jsou zachycena v anotačním scénáři (srov. M. Mikulová ad., 2005). Kniha je postavena především na příkladech z PDT, avšak jevy v PDT nedostatečně zastoupené jsou ilustrovány příklady z Českého národního korpusu, popř. příklady introspektivními nebo vybranými z existujících prací.

FGP je pozitivně přijímán nejen v domácí, ale také v zahraniční lingvistice. Vzhledem k tomu, že v knize jsou shrnuty výsledky mnohaleté vědecké práce renomovaných autorek, není překvapivé, že jde o text promyšlený, přesně a srozumitelně formulovaný. Dílčí výhrady – častěji jde spíše o poukazy k diskutabilnosti některých řešení nebo o doplňující komentáře –, které uvádím níže, si nekladou za cíl tuto obecnou kvalitu textu zpochybňovat. Upozornění na formální nedostatky, které jsem zařadil na konec recenze, mohou snad autorky využít při případném druhém vydání knihy.

V první kapitole (Základní pojmy závislostní syntaxe) je definován vztah syntaktické závislosti, jakož i vztahy další, nepostižitelné relací člen řídící – člen závislý (jde především o koordinaci a apozici). Autorky rozlišují rovinu významové a povrchové stavby věty, vymezují některé základní syntaktické pojmy (věta, klauze, propozice, valence), formulují protiklad mezi situačním obsahem a strukturním významem aj.

Ve druhé kapitole (Typy závislostních vztahů) jsou rozlišena a postupně charakterizována slovesná doplnění valenční (konatel, patiens, adresát, výsledek a původ), kvazivalenční (určení překážky, určení záměru aj.) a nevalenční (určení v širokém smyslu časová, místní, způsobová, kauzální aj.). Součástí kapitoly je rovněž pojednání o substantivní a adjektivní valenci.

V kapitole 2.2 autorky stručně popisují vztah mezi povrchovou vypustitelností a generičností (všeobecností) aktantu. Je třeba si uvědomit, že generičnost aktantu v pojetí FGP nelze ztotožňovat s generickou referencí v tom smyslu, jak tento termín vymezuje např. G. Carlson (2011). V PDT se hodnota GEN zapisuje u (nevyjádřených) doplnění, která jsou v jistém stupni nekonkrétní, srov.: *Je zakázáno vstupovat na bezpečnostní pás* (GEN.ACT, GEN.ADDR). Zatímco adresát má v dané větě referenci generickou (zákaz platí pro všechny osoby, pro kohokoli), referent aktoru je pouze nekonkrétní (zákaz vydala nejspíše určitá osoba nebo instituce). Autorky jsou si tohoto problému vědomy: srov. poznámku 11 na s. 44, v níž se upozorňuje na různé stupně „všeobecnosti“ (s odkazem na starší texty J. Panevové).

Nekonkrétnost aktantu komplikuje aplikaci dialogového testu, kterým se odlišují doplnění (sémanticky) obligatorní od doplnění fakultativních. Podstata dialogového testu je vysvětlena na s. 43: Pokud na repliku mluvčího (A) „Kamarádi právě odjeli“ reaguje mluvčí (B) otázkou „Odkud?“, nemůže mluvčí

(A) smysluplně odpovědět „Nevím“ – určení východiska pohybu je u daného slovesa obligatorní, předpokladem užití slovesa je zasvěcenost mluvčího. Stejnou zasvěcenost mluvčí očekává u adresáta, proto může východisko pohybu na povrchové rovině zůstat nevyjádřené. Srov. ovšem užití slovesa *odjet* v jiném kontextu: „*Maminka neuposlechla rady lékařky a neodjela včas s dítětem na vyšetření do českobudějovické nemocnice,*“ *poznamenala mluvčí*. Východisko pohybu není v takovém kontextu vůbec relevantní (podmínkou je pouze jeho referenční neidentita s cílem pohybu), mluvčí má tedy právo jej neznat. Neplatí zde rovněž předpoklad autorek (viz tamtéž), že pokud je směrové určení na povrchu vypuštěno, je totožné s místem mluvčího nebo posluchače (uvedený předpoklad se však zřejmě nevztahuje na případy, kdy je aktant zevšeobecněný). Pokud by výše naznačené užití slovesa *odjet* bylo interpretováno jako samostatný, sekundární význam, mělo by být zachyceno ve valenčním slovníku; M. Lopatková a kol. (2008) ani Z. Urešová (2011) ovšem takový význam v hesle *odjet* neregistrují.¹⁵

Je pochopitelné, že přidělování sémantických rolí se neobejde bez abstrakce od některých významových detailů. Vyšší stupeň podrobnosti popisu by měl za následek rozpad typů na dílčí podtypy, což je z praktických důvodů nežádoucí (počet funktorů je už nyní značný). Sémantické nuance, které se nepromítají do formálního popisu v PDT, lze demonstrovat na příkladových větách uvedených na s. 52 v kap. 2.4.2 (Určení mediátoru/prostředníka). Mediátor je vymezen jako entita, která „zprostředkovává kontakt (zpravidla nepřímý)“. Zatímco ve větě *Otec přitáhl kluka levou rukou za ucho* děj jednoznačně zasahuje přímý objekt slovesa (otec přitáhl kluka, ne samotné ucho), v příkladu *Když jsem odcházel, zatahal mě soused za rukáv* je dějem zasažen především mediátor (soused mohl zahýbat samotným rukávem).¹⁶

Jednotlivé typy slovesných doplnění jsou v knize vymezeny přesně, jednoznačně. Výhradu lze mít k delimitaci časového určení na otázku „Na kdy?“ (viz kap. 2.5.1, s. 57). Funktorem TOWH (z angl. *to when*) se podle autorek vymezuje období, do něž děj/stav platí. Příklady uvedené v knize ovšem této charakteristice neodpovídají, srov.: *Svolal schůzi na šestou hodinu. Pro nejbližší období plánuje ODA setkání se slovenskými poslanci. Odložíme to na příště*. Zdá se, že funktor TOWH slouží k časovému zařazení děje, který je vyjádřen nominálně (srov. výrazy *schůze, setkání, to*) a následuje po ději označeném predikátem věty (srov. slovesa *svolat, plánovat, odložit*).¹⁷ Ne zcela přesně jsou v knize vymezena rovněž časová určení odpovídající na otázky „Ze kdy?“ a „Na jak dlouho?“ (viz tamtéž).

¹⁵ Oba slovníky mají úzký vztah k projektu PDT.

¹⁶ Není proto překvapivé, že konstrukci s akuzativem konkuruje konstrukce s přivlastňovacím dativem, např.: „*Yui, můžeme jít?*“ *ozval se Reizo a zatahal mi za rukáv* (internet). Mezi oběma konstrukcemi je však zřejmě jemný významový rozdíl.

¹⁷ Nutno dodat, že Grepl a Karlík (1998, s. 274), na něž autorky v této souvislosti odkazují, určení TOWH vymezují pouze doplňovací otázkou „Na kdy?“.

Komentář si zasluhuje rovněž kap. 2.5.4.3 (Určení srovnání). Na s. 70 by bylo vhodné upozornit na to, že v příkladu *Podporují ho lidé mladší a vzdělanější* plní druhý stupeň adjektiv funkci elativu („absolutního komparativu“). Zajímavým řešením je interpretace elativu jako komparativu s nevyjádřeným funkto-rem CPR (z angl. comparison); ve výše uvedeném příkladu by mu odpovídala věta *než je věkový a vzdělanostní průměr*. Elativ může implikovat rovněž sémantické rysy, které z příslušného doplnění přímo nevyplývají. Např. spojení *starší žena* označuje ženu starší, než je věkový průměr, avšak mladší, než je žena charakterizovaná přívlastkem *stará*. Povaha tohoto významu je ovšem pragmatická, vyplývá z tzv. skalární implikatury (srov. Levinson, 2000, s. 104–105). Tím, že mluvčí užije „slabší“ výraz (*starší*) místo významu „silnějšího“ (*starý*), implikuje, že „silnější“ výraz neplatí.¹⁸

Určení srovnání je založeno a) na prostém přirovnání jedné entity k druhé entitě (v PDT je pak k funkto-ru CPR doplněn subfunkto-rem basic), b) na srovnání pomocí rozdílné míry vlastnosti nebo děje (vyjádřeného subfunkto-rem than). Zatímco při anotaci vět s CPR.basic je obvykle nutno doplnit operátor *stejný/stejně/podobný/podobně*, operátor CPR.than je v povrchové struktuře vyjádřen komparativem adjektiva nebo adverbia, popř. lexémem typu *jiný/jinak*. V obou případech je na tektogramatické rovině rekonstruován predikát lexikálně totožný s řídicím predikátem. Povrchové vyjádření hloubkové reprezentace obsahující rekonstruovaný predikát je někdy značně problematické, srov. např. věty se zápornými a neurčitými deiktickými výrazy: *Málokde vládne tak konkurenční prostředí jako v počítačové branži* (= stejně/podobně jako (ne)vládne v počítačové branži). Doplnění adverbia *stejně/podobně* je zde nepatřičné, protože srovnávané věty mají opačnou polaritu.¹⁹ Z příkladových vět není zcela jasné, zda jsou při rekonstrukci predikátu morfologické kategorie – především čas a způsob – „zkopírovány“ od predikátu řídicího, nebo je jejich hodnota určena na základě jiných pravidel.²⁰ V příkladech (209) až (214) na s. 71–72 jsou morfologické kategorie obou predikátů shodné (s výjimkou příkladu (211), v němž rekonstruovaný predikát vyjadřuje přezens, kdežto řídicí predikát má význam futurální). V některých kontextech jsou však přijatelné rovněž alternativní podoby rekonstruovaného predikátu, např.: *Petr dosáhne lepších výsledků sám než s kamarádem* (= než jakých dosáhl / dosahuje / by dosáhl s kamarádem); *Petr dosáhl lepších výsledků sám než s kamarádem* (= než jakých dosáhl / dosahuje / ? by dosáhl s kamarádem). Srovnávané tedy mohou být nejen děje reálné, ale také např. děj reálný a nereálný, vyjádřený kondicionálem nebo futurem.

¹⁸ Elativ *starší* může být užit také eufemisticky, tj. ve smyslu ‚starý‘.

¹⁹ Zájmenné příslovce *málokde* je zapojeno do věty kladné, vyjadřuje však blízkost hodnotě nula. Opačná polarita se jednoznačně projevuje ve větách s deiktickými výrazy zápornými, srov.: *Nikde nevládne tak konkurenční prostředí jako (vládne) v počítačové branži*.

²⁰ Tato otázka se týká jen povrchové realizace vět, nikoli jejich tektogramatické reprezentace, kde se od morfologických kategorií abstrahuje.

Rekonstrukce závislého predikátu se uplatňuje rovněž u dalších funktořů, např. u funktořu substitute (SUBS); viz kap. 2.5.5.3 (Určení substitute). I v těchto případech je někdy obtížné formulovat souvětí (v povrchové rovině) tak, aby bylo v souladu s gramatickými a stylovými normami češtiny, srov. příklad (281) na s. 80: *Místo několika zaměstnanců, s nimiž začínal, jich má nyní zhruba 50* (= místo toho, že začínal s několika zaměstnanci, jich má nyní zhruba 50). Na obtížnost rekonstrukce závislé predikace autorky výslovně upozorňují na s. 155 v kap. 4.5.4 (Doplňení kandidující na gramatikalizované elipsy). Kromě určení srovnání a substitute, probíraných už ve druhé kapitole (viz výše), se zde věnují určení výjimky (EXC) a adice (ADDIT). Oba významy mohou být vyjádřeny předložkami *kromě, mimo, vedle*, srov.: *Kromě do nohy dostal také nejednu ránu do hlavy* (ADDIT: dostal rány do hlavy i do nohy) vs. *Kromě nevěstina bratra přijeli na svatbu všichni příbuzní* (EXC: nevěstin bratr nepřijel, ostatní ano).

V kap. 2.9.1 (Valence adjektiv primárních) se řeší otázka, zda jsou adjektiva *hrdý, pyšný, věrný, srozumitelný* aj. polysémní, když v jednom významu (užití) mají obligatorní valenční člen, kdežto v druhém označují vlastnost „absolutně“. Autorky na uvedenou otázku odpovídají takto: „[p]rotože jde o sémantický vztah pravidelný, obecně platný, přikláníme se k řešení, že uvedená adjektiva nejsou víceznačná (jde o vlastnost hrdosti, věrnosti atd.) (...)“. K tomu je třeba dodat, že pravidelnost vztahu mezi oběma významy adjektiva může být narušena posunutím lexikálního významu (alespoň) jednoho z nich. Srov. např. adjektiva *srozumitelný, hrdý*: zatímco význam nevazebného adjektiva *srozumitelný* je možné chápat jako výsledek zevšeobecnění odpovídajícího adjektiva vazebného (*text srozumitelný dětem* vs. *srozumitelný text* = srozumitelný všem, obecně), nevazebné adjektivum *hrdý* lze sotva interpretovat jako „absolutní“ užití adjektiva vazebného (*muž hrdý na svůj šlechtický původ* vs. *hrdý muž*, vědomý si vlastní ceny).²¹

Třetí kapitola je věnována diatezím a alternacím jako prostředkům hierarchizace větné struktury. Diateze autorky vymezují jako relace „mezi paradigmaticky tvořenými příbuznými konstrukcemi, které se navzájem odlišují různým uspořádáním aktantů v povrchové struktuře a zpravidla se vyjadřují zvláštními gramatickými prostředky“ (s. 102). Jde např. o diatezi pasivní (*učitel bil žáka – žák byl bit učitelem*), diatezi rezultativní (*maminka uvařila – máme uvařeno*) a diatezi deagentní (*zítra jedeme do Prahy – zítra se jede do Prahy*).²² Alternace autorky charakterizují jako vztah „mezi navzájem příbuznými větnými konstrukcemi založenými na lemmaticky totožném slovese, které se navzájem odlišují různým uspořádáním participantů v povrchové struktuře věty“ (s. 103). Alternace jsou na rozdíl od diatezí doprovázeny změnou lexikálního významu slovesa.

²¹ Nevazebné adjektivum *hrdý* může mít stejný lexikální význam jako jeho vazebný pendant, pokud absentující doplnění vyplývá z kontextu, např. *Včera pozdě v noci se z Petra stal hrdý tatínek: narodila se mu holčička Tereza*.

²² Na prvním místě vždy uvádím odpovídající diatezi aktivní.

Jako příklad lze uvést alternace lokativní (*listonoš vybral dopisy ze schránky – listonoš vybral schránku*) nebo alternace „nositel děje“ – „lokace“ (*včely se hemží na zahradě – zahrada se hemží včelami*).

Význam slovesa *nechat* jako prostředku kauzativní „diateze“²³ autorky popisují takto: „X (ACT) požaduje od Y, aby Y něco způsobil/udělal pro (ve prospěch/neprospěch) Z (X a Y jsou rozdílní, X může, ale nemusí být totožné se Z)“ (s. 114). Např.: *Sestra chtěla/požadovala, aby jí obuvník opravil boty. – Sestra si nechala od obuvníka opravit boty. Zdá se ovšem, že z významu slovesa *nechat* vyplývá nejen požadavek X na Y, ale také splnění tohoto požadavku.*²⁴ Tento aspekt není zachycen ani v parafrázi významu slovesa *nechat*, ani v příkladu *Sestra chtěla/požadovala, aby (...)*. Výše uvedené příkladové věty tedy nejsou obsahově totožné.

V páté kapitole se autorky zabývají koordinací, apozicí, parentezí a elipsou, tj. syntaktickými jevy, jejichž zachycení v závislostním formalismu není triviální. Podrobně jsou zpracovány zejména oddíly věnované koordinaci a elipse (oba jevy spolu úzce souvisejí). Rozlišeny jsou základní typy koordinace, vymezené a) poměrem mezi koordinovanými členy (slučovacím, odporovacím, vylučovacím aj.), b) významovým vztahem koordinovaných členů k predikátu, srov. rozdíl mezi tzv. koordinací rozšiřující (*Michelangelo a Dante oslavili Řím = každý samostatně, nikoli nutně zároveň*) a sjednocující (*Romulus a Remus založili Řím = oba společně, zároveň*).²⁵ Poznámky ke kapitole o elipse srov. výše v komentáři k funktořům CPR, SUBS, EXC a ADDIT. Zde pouze dodám, že příklad na povrchovou přítomnost subjektu *Já se zapíšu do kurzu a já se budu pilně učit*, který je v knize označen jako negramatický (s. 151), je zcela přijatelný při subjektivním slovosledu.

Pátá kapitola je věnována koreferenci, tj. „referenci dvou nebo více entit ke stejnému denotátu“ (s. 164), resp. gramatickým prostředkům, u kterých se tento jev objevuje: vztažným klauzím, konstrukcím s tzv. kontrolou, reflexivním konstrukcím, analytickým predikátům, přechodníkovým vazbám aj. Termín kontrola autorky vymezují takto: „Jistá (vyjmenovaná) slovesa, která nazýváme slovesa kontroly, umožňují nebo vyžadují koreferenci některého ze svých doplnění s (nevyjádřeným, ale implikovaným) subjektem infinitivu.“ (s. 169) Příslušný aktant slovesa kontroly se označuje jako kontrolor, subjekt infinitivu jako člen kontrolovaný. Konstrukce s kontrolou jsou tříděny jednak podle tektogramatické funkce infinitivu, jednak podle typu aktantu slovesa kontroly. Např. ve větě *Pavel toužil navštívit Keňu* infinitiv plní funkci pacientu, kontrolor má povahu aktoru.

---

²³ Termín je v knize uveden v uvozovkách, protože příslušnost daného prostředku ke gramatickým diatezím je podle autorek diskutabilní.

²⁴ Srov. definici významu ve Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost: *nechat* II ‚způsobit, aby někdo vykonal něco‘.

²⁵ Příklady jsou převzaty z Piřha – Sgall (1966, s. 206).

Šestá kapitola pojednává o aktuálním členění věty, resp. souvětí. Podle autorek patří aktuální členění do oblasti hloubkové, nikoli povrchové syntaxe, protože ovlivňuje význam věty, resp. její pravdivostní hodnotu. Ke zjišťování aktuálněčlenské hodnoty stavebních prvků věty se v FGP užívají operativní kritéria, zejména otázkový a negační test. Rozlišují se uzly kontextově zapojené (kontrastivně nebo nekontrastivně), tvořící základ věty (to, o čem věta vypovídá), a uzly kontextově nezapojené, tvořící ohnisko věty (to, co se vypovídá o základu). V knize se dále pojednává o vztahu mezi aktuálním členěním a povrchovým slovosledem, o tzv. rematizátorech (výrazech, které ve větě signalizují ohnisko nebo kontrastivní základ), o jevu nazývaném projektivita aj.

Podstata otázkového testu je vyložena na s. 196. Formulace otázkového testu předpokládá, že pro každou větu je možné určit množinu otázek, které mohou být danou větou vhodně zodpovězeny. V odpovědi, tj. ve zkoumané větě, nejsou obsaženy žádné prvky, které nejsou obsaženy v otázce. Ty prvky věty, které jsou obsaženy v každé otázce dané množiny, patří k (vlastnímu) základu věty; ty její prvky, které se nevyskytují v žádné z otázek dané množiny, patří do vlastního ohniska věty; ty prvky věty, které se vyskytují pouze v některé z relevantních otázek, ale nikoli ve všech, vytvářejí potenciální rozsah základu či ohniska věty. Zdá se, že uvedené postuláty neplatí pro věty s některými rematizátory, srov.: (*Děti se v ložnici perou o hračky.*) *Perou se také o svačinu.* Pokud by testovací otázka měla podobu *O co se perou?*, neodpovídala by předpokladu, že odpověď neobsahuje žádné prvky, které nejsou obsaženy v otázce. Otázka *O co se také perou?* uvedenému předpokladu vyhovuje jen zdánlivě: zatímco v odpovědi plní částice *také* funkci aktualizací, v příslušné otázce zdůrazňuje naopak prvek neaktuální, kontextově zapojený (jde tedy zřejmě o různé lexikální jednotky; srov. *také 1* a *také 2* ve Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost). Pokud bychom přijali předpoklad F. Daneše a kol. v Mluvnici češtiny 3 (1987, s. 562), že částice *také* má v těchto případech zpětný dosah (indikátorem této funkce je větný důraz položený na částici), znamenalo by to sice, že odpověď neobsahuje žádné prvky, které nejsou zahrnuty v otázce (částici *také* by v obou větách bylo možno pokládat za týž lexikální prostředek), avšak bylo by porušeno pravidlo, že ty prvky věty, které se vyskytují v otázce i v odpovědi, jsou kontextově zapojené – částice *také* je kontextově nezapojená jak v otázce, tak v příslušné odpovědi.²⁶

Na okraji kapitoly 6.3.5, věnované aktuálnímu členění tázacích vět, autorky řeší otázku vztahu mezi presupozicemi doplňovacích otázek a polohou intonačního centra. Srov.: 1) *KDO přišel na zasedání?*, 2) *Kdo přišel NA ZASEDÁNÍ?*²⁷ Mluvčí podle autorek užije otázku s intonačním centrem na tázacím slově tehdy, předpokládá-li, že někdo na zasedání přišel, zatímco při „neutrální“ pozici intonačního centra na konci věty tento předpoklad není nutný. Věta 1) proto pre-

²⁶ V PDT se aktuálněčlenská hodnota určuje rovněž u rematizátorů.

²⁷ Verzálkami je vyznačeno intonační centrum věty.

suponuje větu *Někdo přišel na zasedání*, věta 2) zřejmě nikoli (jednoznačný závěr autorky neformulují, vnímají tuto otázku jako spornou). Presupozice je v knize obecně vymezena jako logický vztah mezi dvěma výroky: výrok S presuponuje výrok P, jestliže P je nutnou podmínkou pro to, aby S měl pravdivostní hodnotu (ať již kladnou nebo zápornou), tedy aby byl smysluplný – srov. pozn. 41 na s. 231. Zdá se, že analýza doplňovacích otázek naznačuje některé nevýhody logického pojetí presupozic. Problém spočívá jednak v tom, že doplňovací otázky neprezentují výroky, které by mohly mít pravdivostní hodnotu (srov. definici výše), jednak v tom, že v doplňovacích otázkách je akcentován komunikační vztah mezi mluvčím a adresátem, s nímž se ovšem v (čistě) logickém pojetí presupozic nepočítá. Tím, že autorky uvažují o „předpokladech mluvčího“ (srov. výše), se od logického pojetí presupozic poněkud odchyľují směrem k pojetí pragmatickému.²⁸ Pokud by platil jejich předpoklad, že věta 2) nepre-suponuje větu *Někdo přišel na zasedání*, měla by věta 2) obsahově zhruba odpovídat parafrázi *Přišel někdo na zasedání? Pokud ano, tak kdo?* Takový závěr je však intuitivně těžko přijatelný: při vyslovení otázky 2) mluvčí předpokládá, resp. považuje za pravděpodobné, že někdo přišel, necítí proto jako potřebné formulovat nejprve otázku zjišťovací. Pragmatické pojetí presupozic je výhodné v tom, že (na rozdíl od pojetí logického) nevyklučuje úvahy o „síle“ jednotlivých předpokladů (mluvčího nebo adresáta). Lze říci, že věta 2) „slabě“ presuponuje větu *Někdo přišel na zasedání*, takže je možno ji popřít např. větou *Nikdo tam nebyl* (může tak učinit adresát, pokud nesdílí presupozici mluvčího), kdežto věta 1) uvedenou větu presuponuje „silně“, takže popření presupozice je těžko možné. „Síla“ presupozice je v tomto případě určena aktuálním členěním: věta 1) je v praxi použitelná nejspíše tehdy, když tázací výraz plní funkci vlastního ohniska a zbytek věty je základem, např.: *Víme už, že někdo přišel na zasedání – ale KDO přišel na zasedání / na něj přišel?* Lze vyslovit hypotézu, že presupozice otázky 1) je „silnější“, protože v ní interagují dva spouštěče presupozice: tázací výraz *kdo* (resp. doplňovací otázka jako celek) a kontextová zapojenost přísudkové části věty (zdůrazněná tím, že podmět je kontextově nezapojený). V závěru kapitoly autorky připouštějí, že některé nepříznačově intonované doplňovací otázky presupozici spouštět mohou, např. otázka *Proč Jirka přišel pozdě?* presuponuje větu *Jirka přišel pozdě z nějakého důvodu*. Hypotézu, že uvedený rozdíl (presupozice vs. její absence) souvisí s typem doplnění, které zastupuje tázací slovo (aktant vs. volné doplnění), autorky vyvracejí protipříkladem. Lze vyslovit domněnku, že presupozici vztaženou k tázacímu výrazu doplňovací otázky lze „nenásilně“ popřít jedině tehdy, je-li v lexikálním systému češtiny k dispozici vhodná záporná zájmeno nebo příslovce. Srov.: *Z jakého důvodu Jirka přišel pozdě? Z žádného, přišel totiž včas*. Na

---

²⁸ Podle Stalnaker (1974) a dalších zastánců pragmatického pojetí presupozic spíše než věty, propozice nebo mluvní akty presuponují účastníci komunikace. Míšení logického a pragmatického přístupu k presupozicím je však v odborné literatuře více než běžné.

větu uvozenou tázacím zájmenem *proč* zřejmě analogicky odpovědět nelze: *? Proč Jirka přišel pozdě? Z žádného důvodu, ...*

Sedmá kapitola (Kooperace morfologie a syntaxe) je věnována morfolo- gickým jevům, které více či méně přesahují do oblasti syntaxe. V úvodu kapitoly je připomenuta Kuriłowiczova (1936) distinkce derivace syntaktické a lexikální. V PDT jsou výrazy odvozené syntaktickou derivací reprezentovány stejnými lemmaty jako příslušná slova základová. Platí to např. pro přivlastňovací adjek- tiva na *-ův, -in*, deverbativní substantiva na *-ní, -tí* (pokud se jejich význam nelexikalizoval), deverbativní adjektiva aj. Totožnými lemmaty jsou zastoupeny také různé druhy zájmen a číslovek; např. základní, souborová, druhová, násob- ná aj. číslovka mající hodnotu 5 (*pět, paterý, paterý, pětkrát*) je v PDT repre- zentována lemmatem *pět*, příslušné významové rozdíly jsou zachyceny v derivé- mu numertype. Další část sedmé kapitoly je věnována morfolo- gickým kategoriím jmen a sloves: zatímco kategorie pojmenovávací (číslo u substantiv, slovesný čas a vid aj.) jsou součástí hloubkové struktury, kategorie usouvztažňovací (např. rod, číslo a pád adjektiv) se projevují v povrchové stavbě věty.

Na s. 259 v kap. 7.3.3 (Pojmenovávací kategorie adjektiva) se konstatuje: „Valenční členy komparativu a superlativu často zůstávají na povrchu nevyjá- dřeně. U komparativu se dá předpokládat, že jde o význam »větší míra vlast- nosti, než je průměr.«“ Citované vymezení komparativu by vystihovalo spíše význam elativu (srov. EŠČ, s. 122), o něm se však v kapitole píše až dále (autorky užívají termín „absolutní komparativ“). Výklad nevyjasňují ani při- pojené příklady: v příkladu (44) jde zřejmě o elativ (*dítě, které trpí častějšími záněty průdušek* = než se průměrně záněty vyskytují), v příkladu (45) je exemplifikováno užití komparativu (*navrhuje tvrdší postih recidivistů* = než je dosavadní postih; průměrná hodnota zde není relevantní). Komentář k pojetí komparativu, resp. elativu viz také výše v oddílu věnovaném funkto- ru CPR.

Na závěr recenze upozorním na některé chyby, které jsou sice převážně for- mální, mohou však čtenáři zkomplikovat recepci textu. Na s. 65 se poukazuje na souvislost mezi souvětím pseudopodmínkovým (*Jestliže rostou houby, určitě pršelo*) a určením příčiny, které je exemplifikováno příkladem (165): *Počet zákazníků vzrostl díky všem těmto opatřením na dvojnásobek*. Autorky však zřejmě chtěly odkázat na příklad (163) *Pršelo, protože je mokro*, který je stejně jako souvětí pseudopodmínkové založen na „inverzi logického a sémantického schématu“ (Karlík, 1995, s. 31). Doplnění *proti instalaci* v příkladu (276) na s. 76 zřejmě není určením benefaktoru, jak tvrdí autorky. Na s. 91 v bodě (iv) by místo „deverbální pád prostý“ mělo být uvedeno „adverbální pád prostý“. Na s. 92 se za příkladem (354) chybně odkazuje na skupinu (B) – náležitý by byl odkaz na skupinu (C). Na s. 94 je příklad (367) nesprávně očíslován jako (67). Na s. 105 je užito spojení „subjektově orientované adverbium“ místo náležitého „subjektově orientované adverbiale“. Věta „Podmínky pro použití reciproční konstrukce, stejně jako náznak třídění sloves na lexikální reciproka (vlastně in- herentní, inherentní a ostatní) je podán (...)“ na s. 113 by dávala smysl, jen

pokud by typy lexikálních reciprok byly uvedeny bez závorek. Na s. 114 je ve větě „deagentiv se může někdy kombinovat s diatezemi pasivní, dispoziční a reciproční (...)“ substantivum *diateze* zapsáno v chybném tvaru. V příkladech (1) (a) i (b) na s. 137 jsou nesprávně uvedeny závorky vyznačující závislostní vztahy ve větě. V příkladu (48) na s. 145 nejsou součástí podmětu v singuláru, jak se tvrdí v textu. Na s. 155 (přibližně uprostřed) není zřejmé, proč se ve formulaci „v (102) jako by byl aristokrat“ odkazuje právě na příklad (102). Na s. 159 je chyba ve větě „obě predikace (řídící i závislá) jsou obě kladné“. Na s. 216 by v odstavci začínajícím větou „Jinou skupinou prokazující neprojektivity obdobně motivované jsou věty s částicemi odkazujícími k předchozí větě nebo segmentu.“ bylo vhodné uvést příklad, který by ozřejmil, jaké částice mají autorky na mysli. V poznámce 41 na s. 231 jsou v jednom případě zaměněny symboly P a S: mluví se o tom, že výrok P (presupposition) presuponuje výrok S (sentence); správně by mělo být uvedeno, že výrok S presuponuje výrok P (věta použitá v textu by měla náležitý smysl, pokud by se chápala pasivně, takový výklad je však vzhledem ke slovosledu věty nepravděpodobný). V pozn. 20 na s. 246 i v seznamu literatury na s. 269 je překlep ve jménu autorky: místo „Jinanová“ má být „Jiranová“.

V recenzované knize jsou srozumitelnou formou, avšak dostatečně detailně popsány vybrané jevy tektogramatické stavby věty, resp. jejich zachycení v anotovaném korpusu PDT. Výklad by mohl být ještě názornější, kdyby více akcentoval vztah roviny tektogramatické k rovině analytické a morfologické – k tomu však zřejmě v knize nebyl prostor. Je škoda, že v korpusu PDT nelze vyhledávat podobně jednoduše jako v korpusech ČNK²⁹ – recenzovaná kniha by k takovému hledání byla nejlepší pozvánkou.

Literatura

- Carlson, G. (2011): Genericity. In: K. von Heusinger – C. Maienborn – P. Portner (eds.), *Semantics: An International Handbook of Natural Language Meaning*, 2. Berlin – Boston: De Gruyter Mouton, s. 1153–1185.
- Daneš, F. – Grepl, M. – Hlavsa, Z. (eds.) (1987): *Mluvnice češtiny, 3: Skladba*. Praha: Academia.
- Hajičová, E. – Panevová, J. – Sgall, P. (2002): *Úvod do teoretické a počítačové lingvistiky I. Teoretická lingvistika*. Praha: Karolinum.
- Mikulová, M. a kol. (2005): *Anotace na tektogramatické rovině Pražského závislostního korpusu. Anotátorská příručka*. Praha: Ústav formální a aplikované lingvistiky.
- Karlík, P. (1991): *Studie o českém souvětí*. Brno: Masarykova univerzita.
- Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. (2002): *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

²⁹ Ke korpusu PDT 3.0 lze přistupovat buď prostřednictvím aplikace Tree Editor TrEd, nebo přímo z webového prohlížeče: <https://lindat.mff.cuni.cz/services/pmltq/#!/treebank/pdt30/help>. Obě možnosti jsou však poměrně komplikované.

- Kurilowicz, J. (1936): Dérivation lexicale et dérivation syntaxique. *Bulletion de la Société de Linguistique de Paris*, 37, s. 79–92.
- Levinson, S. C. (2000): *Presumptive meanings: the theory of generalized conversational implicature*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- Lopatková, M. – Žabokrtský, Z. – Kettnerová, V. (2008): *Valenční slovník českých sloves*. Praha: Nakladatelství Karolinum.
- Piřha, P. – Sgall, P. (1966): Koordinační vztah v generativním popisu češtiny. *AUC – Slavica Pragensia*, VIII, s. 63–97.
- Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha: Academia, 2003.
- Stalnaker, R. (1974): Pragmatic presuppositions. In Munitz, M. K.; Unger, P. K. (ed.). *Semantics and Philosophy*. New York: New York University Press.
- Urešová, Z. (2011): *Valenční slovník pražského závislostního korpusu PDT-Vallex*. Praha: Ústav formální a aplikované lingvistiky.

Vojtěch Veselý
Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.
vesely.voj@gmail.com

Jubileum Jitky Malenínské

V srpnu tohoto roku oslavila významné životní jubileum významná česká onomastička PhDr. Jitka Malenínská (rozená Hečková). Její cesta k onomastice nebyla přímočará, logicky ji k ní však dovedl její zájem o jazyky spolu se zálibou v cestování a místopise. Narodila se 21. 8. 1946 v Praze, avšak již od dětství se svými rodiči často a ráda navštěvovala severní Čechy, zvláště pak krajinu Českého středohoří, která se stala její celoživotní láskou. Není proto divu, že i její doktorská práce byla věnována oronymii Českého středohoří (1980; v roce 1984 vyšla tiskem jako příloha časopisu *Severočeskou přírodou*). V samém srdci Českého středohoří – v Litoměřicích – pak i delší dobu žila.

Jubilantka po maturitě na střední ekonomické škole pracovala na různých administrativních pozicích, zároveň však intenzivně navštěvovala pražskou státní jazykovou školu, v níž postupně v krátké době složila státní jazykovou zkoušku z pěti světových jazyků, a to z francouzštiny, španělštiny, italštiny, němčiny a ruštiny. Toužila studovat především románské jazyky, což však při zaměstnání nebylo možné. Přihlásila se proto na pražskou filozofickou fakultu do dálkového studia německého a ruského jazyka (studium absolvovala v roce 1979). Zde ji velmi silně ovlivnil germanista Emil Skála, který ji podporoval v propojování zájmů lingvistických se zálibou v místopise a přivedl ji k onomastice, v níž mohla všechny své zájmy a vědomosti plně zúročit. Ostatně i další z jejích učitelů, rusa Václav Huňáček, je znám svým zájmem o onomastiku, zvláště pak jako spoluautor příručky *Původ zeměpisných jmen* (1976).

Po absolutoriu měla Jitka Malenínská nastoupit do onomastického oddělení Ústavu pro jazyk český, avšak z politických důvodů nakonec nebyla přijata. V 80. letech pracovala mimo jiné jako archivářka v Okresním archivu Praha-východ a odborná knihovnice na Vysoké škole ekonomické v Praze. V Ústavu pro jazyk český byla zaměstnána až od roku 1990, a to do svého odchodu do důchodu v roce 2009.

Přestože jubilantka nevystudovala bohemistiku, jak je u českých onomastiků a pracovníků Ústavu pro jazyk český obvyklé, nebylo to pro ni nikdy žádným hendikepem. Naopak se její kombinace zaměření germanistického s orientací slavistickou ukázala jako ideální. Ve svých zkoumáních se zaměřuje především na rekonstrukci zaniklých apelativ (a zaniklých významů apelativ dosud existujících) v toponymii, založenou na konfrontaci s jinými slovanskými jazyky. Opakovaně přitom poukazuje např. na nápadné shody s jihoslovanskými jazyky. Kromě své průpravy slavistické zúročuje ve svém bádání i své vzdělání germanistické (zabývá se např. německými oronymickými apelativy v severních Čechách).

Již zmíněný jubilentčin zájem o krajinu ji předurčil k bádáním hlavně v oblasti oronymie a hydronymie, ale velmi často jsou její výklady aplikovány i na jména sídel. Mnoho dosud nejasných toponym J. Malenínská dává do souvislosti se zaniklými orografickými nebo hydrografickými termíny označujícími nejčastěji různé druhy vyvýšenin nebo sníženin a mokrá místa. V řadě svých studií poukazuje na skutečnost, že základem pojmenování orografických (ojediněle však i hydrografických) objektů se velmi často stává metafora založená na jejich podobnosti s částmi lidského i zvířecího těla. Např. toponymum *Žebrák* nemusí souviset se substantivem *žebrák* nebo se slovesem *žebrat*; jako nanejvýš pravděpodobná se jeví souvislost s apelatívem *žebro* užitým obrazně jako označení svahu. S metaforickými pojmenováními terénních útvarů podle jejich podobnosti s částmi těla souvisejí dle J. Malenínské i toponyma jako *Čelina*, *Bedrč* a snad i *Řitka*. Autorka mimo jiné zpochybnula i mnohé tradiční výklady toponym z osobních jmen, které byly v minulosti často východiskem z nouze, např. Profousův výklad místního jména *Opalice* z osobního jména *Opál* („ves lidí Opálových“) nahrazuje interpretací z deverbativa *opal*, které označovalo místo vypálené, spálené.

Své zkušenosti zúročila J. Malenínská ve dvou významných kolektivních dílech, a to ve Slovníku pomístních jmen v Čechách I–V (2005–2009; spolu s L. Olivovou-Nezbedovou připravila i úvodní svazek slovníku – 2000) a v monografii *Pomístní jména v Čechách* (1995), pro kterou zpracovala kapitoly zabývající se zaniklými apelatívy v toponymii Čech, oronymií a hydronymií Čech. Jubilantka se však intenzivně věnovala i popularizační činnosti: dlouhá léta publikovala v denním tisku oblíbené sloupky věnované původu zeměpisných jmen.

Jitky Malenínské si vážíme nejen jako vynikající odbornice a přední české onomastičky, ale především jako vzácně skromného, neobyčejně empatického a vstřícného člověka, vždy připraveného pomoci, poradit a povzbudit. Milá Jitko, ze srdce Ti přejeme vše dobré!

Pavel Štěpán
Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.
stepan@ujc.cas.cz

Workshop *Akademický slovník současné češtiny a software pro jeho tvorbu aneb Slovníky a jejich uživatelé v 21. století,*
Praha 29.–30. 11. 2016

Ve dnech 29. – 30. 11. 2016 se v prostorách Akademie věd České republiky na pražské Národní koná workshop *Akademický slovník současné češtiny a software pro jeho tvorbu aneb Slovníky a jejich uživatelé v 21. století*. Cílem workshopu je seznámit lingvistickou obec se zásadami zpracování nového lexikonu

a umožnit odbornou diskusi, dále představit software pro psaní slovníku *Alexis*, který byl za uplynulých pět let vyvinut, a v neposlední řadě pak poskytnout prostor dalším lexikografům (tvořícím všeobecné slovníky jiných jazyků či slovníky speciální) a jazykovědcům, aby sdíleli své zkušenosti a názory na to, co je dobrý slovník.

S předstihem vychází stejnojmenný sborník rozšířených abstraktů obsahující 28 příspěvků od 34 autorů. Na jeho základě stručně představme náplň workshopu. V ústředním příspěvku **Pavla Kochová** a **Zdeňka Opavská** syntetizujícím způsobem představují vznikající *Akademický slovník současné češtiny* (dále ASSČ). Cílem ASSČ je komplexně popsat slovní zásobu současné češtiny v rozsahu 120 000–150 000 hesel. Primární materiálovou základnu tvoří synchronní korpus psaných textů SYN Ústavu Českého národního korpusu. Předpokládaným uživatelem tohoto všeobecného výkladového slovníku je středoškolsky vzdělaný rodilý mluvčí. Koncepční zásady jsou shrnuty v publikaci *Kapitoly z koncepce Akademického slovníku současné češtiny* (2016). Jednotlivé části slovníku budou postupně publikovány na internetu a počítá se i s knižní podobou dokončeného slovníku.

Systém pro psaní slovníku (DWS) *Alexis* prezentují tři zástupci sedmičlenného programátorského týmu: **Tomáš Liška**, **Kamil Barbierik** a **Vladimír Jarý**. Nastiňují architekturu lexikografického softwaru, který vznikl na míru podle požadavků lexikografů. *Alexis* umožňuje nejen základní práci s hesly, ale také řadu nadstavbových funkcí usnadňujících revizní a redakční práce. Od počátku roku 2017 bude tento systém pro psaní slovníku volně dostupný.

Softwarová problematika nemůže být při současných lexikografických diskusích opomíjena. Jak trefně poznamenává **Vladimír Benko**, pojem „počítačová lexikografie“ se v poslední době vyprazdňuje, protože „nepočítačová lexikografie“ už vlastně ani neexistuje. Ve svém příspěvku pojednává o dvou subtématy, a to o reprezentaci lexikálních dat v *Slovníku současného slovenského jazyka* (dále SSSJ) a o optimalizaci kolokačních gramatik pro korpusový manažer *Sketch Engine*.

Netriviálním tématem praktické organizace slovníkových prací se zabývají dvě autorky. **Bronislava Chocholová** popisuje proces tvorby jednoho dílu SSSJ: začíná přípravou hesláře, pokračuje koncipováním hesel, redakčními pracemi a odbornými konzultacemi. Po zapracování připomínek následuje recenzentské čtení, rozhodnutí kodifikační komise, ediční práce, zalomení textu a příprava doprovodných textů. Souběžně se připravuje další díl slovníku – přibližně tři roky před vydáním aktuálního dílu slovníku se začíná pracovat na dílu následujícím. **Zuzana Děngeová** se soustředí na spolupráci lexikografů s oborovými experty. Tato kooperace je nezbytnou součástí prací na všeobecném slovníku; předchozí české výkladové slovníky obvykle uvádějí i několikastránkové seznamy spolupracujících odborníků. Autorka z týmu ASSČ ozřejmuje postup odborných revizí v redakčním modulu databáze *Alexis*.

Značná pozornost je věnována otázkám kodifikace a variantnosti ve slovníku. Jedna z vedoucích redaktorek SSSJ **Alexandra Jarošová** se zabývá normou v kontextu spisovnosti a kodifikace. Norma je v koncepci SSSJ vymezena jako soubor prostředků, jejichž noremnost je potvrzena statistickou mírou jejich výskytu. Kodifikace se realitě spisovných situací nejvíce přiblíží tehdy, když nebude fixovat prvky tzv. ideální normy (nepodloženého konstrukt) ani ignorovat výrazy, které jsou součástí spisovného úzu. Příspěvek **Kamily Smejkalové** zpracovává téma variantnosti na morfologické rovině jazyka ze dvou hledisek: z hlediska autora slovníku coby tvůrce kodifikace a z hlediska běžného mluvčího, který se o údaje ve slovníku opírá při tvorbě textu. Oba aktéři totiž vzájemně ovlivňují svou činnost, a tím i normu spisovného jazyka. Bude diskutována otázka, jak relevantní informace o normě vůbec získávat – Český národní korpus nemůže podat celkový obraz současné situace. Toto téma zajímá i **Barboru Albrechtovou**. Analyzuje, jakým způsobem mohou redakční pravidla velkých redakcí tištěných deníků ovlivnit obraz jazykové variantnosti v korpusech řady SYN. Korektorské zásahy mají bezpochyby vliv na jazykový materiál, z něhož lexikografové při přípravě slovníku vycházejí; autorka promýšlí důsledky tohoto stavu pro slovníkovou kodifikaci.

Tématem vystoupení **Hany Prokšové** jsou možnosti lexikografického zpracování konkurenčních předložkových vazeb v současné češtině. Podle její zkušenosti z jazykové poradny činí právě tato dynamická oblast mluvčím značné obtíže, a ve všeobecném výkladovém slovníku by proto uvítala co nejvíc informací o valenci a vazebnosti včetně stylového zhodnocení variant. **Martin Prošek** informuje o lingvistické strukturaci nové databáze dotazů v jazykové poradně ÚJČ. Databáze by měla vymezit, které oblasti jazykového systému jsou uživateli považovány za problematické a které naopak nikoli. Autor se dále zamýšlí nad tím, jak lze v moderním elektronickém slovníku řešit rozpor mezi požadavkem na stabilitu kodifikace a možnostmi elektronických médií, u kterých lze publikovaný obsah průběžně měnit. Řešení shledává ve vytvoření zpracovaného popisného aparátu, který by v jednotlivých heslech umožňoval vyznačit jevy dlouhodobě stabilní, jevy příznačné jen pro určité období, jevy nové apod.

Lexikografické zpracování údajů o výslovnosti a stylu patří mezi diskutovaná témata. Hlavním zdrojem výzkumu spisovné výslovnosti by se měly stávat zejména veřejné oficiální projevy, které jsou považovány za kultivované, prestižní a adekvátní dané komunikační situaci. **Veronika Štěpánová** přehledně analyzuje možnosti a meze zdrojů vhodných k získávání aktuálních výslovnostních dat pro potřeby nového českého výkladového slovníku (zejména korpusy **DIALOG**, **Monolog** a fonetická databáze českých anglicismů). **Martin Beneš** se zabývá zdroji a kritérii stylové charakteristiky jazykových prostředků. Přibližuje svou představu, jak o ne/správnosti a stylové charakteristice jazykových prostředků rozhodovat pomocí experimentálních metod na základě recepce, nikoli na základě produkce.

Průnik korpusové lingvistiky a lexikografie je spojnicí následujících tří příspěvků. **Lucie Machálková** a **Veronika Vodrážková** přibližují tvorbu ASSČ se zřetelem k využívání dat z Českého národního korpusu i nástrojům na získávání těchto dat (webové rozhraní KonText, nástroj Word Sketch v aplikaci Sketch Engine). Je osvětleno, jak se využívá korpusové opory při několikafázové tvorbě hesláře a při zpracování konkrétních hesel. **Michal Křen** informuje o dvou frekvenčních slovnících češtiny vzniklých na datech Českého národního korpusu (*Frekvenční slovník češtiny*, 2004; *Frequency Dictionary of Czech: Core Vocabulary for Learners*, 2011). Nejprve uvádí faktory, které je třeba při vytváření frekvenčního slovníku zohlednit, aby výsledek nebyl pouhým seznamem slovních tvarů nebo lemmat. Dále popisuje oba frekvenční slovníky, jejich styčné body a odlišnosti v rozsahu, v doprovodných informacích, ve zdrojových datech a ve způsobu zpracování. **Václav Cvrček** se zaměřuje na korpus SYN2015 ve vztahu k jeho využití v lexikologickém a lexikografickém výzkumu. Tento sto-milionový korpus je posledním přírůstkem v řadě korpusů ČNK mapujících současnou psanou češtinu. Koncepce jeho složení a zpracování doznala změn, které se týkají jak jeho poziční a strukturní anotace, repertoáru atributů, proporcí textových typů, tak celkového pojetí reprezentativnosti.

Další oddíl je věnován terminologii ve slovníku. **Marie Vachková** představuje zpracování hudební terminologie ve *Velké německo-české lexikální databázi* zpracovávané v Ústavu germánských studií FF UK. Zaměřuje se mj. na tyto body: výběr termínů do hesláře; terminologické varianty; rozsah informační nabídky heslové statě; problémy ekvivalence, polysémie a homonymie; synonyma na ose časové a regionální; metajazyk a encyklopedická složka; kolokace; podíl psaného a mluveného odborného jazyka. Součástí příspěvku je demonstrace vybraných muzikologických hesel. **Martin Šemelík** podrobuje kritice německo-české terminologické slovníky. Dospívá k závěru, že většina terminologických slovníků na našem trhu nesplňuje standardy moderní terminografie. Ve svém příspěvku však jen nepopisuje status quo, ale též navrhuje konkrétní kroky, které by překladovou terminografií zkvalitnily. **Michaela Lišková** se zabývá slovníkovou exemplifikací terminologických hesel. Přestože tvorba terminologické exemplifikace není pro lexikografa vždy snadná (některé požadavky na příkladovou část hesla jsou až protichůdné, je tedy třeba přistupovat na smysluplné kompromisy), pro uživatele slovníku je její existence jednoznačným přínosem. Problematika je ilustrována na typově různých heslech z rukopisu ASSČ.

Dialektologií v lexikografii a lexikografií v dialektologii se zabývají čtyři autorky. **Jana Nová** a **Hana Goláňová** představují přístup ke zpracování regionálně příznakových lexémů v ASSČ. K jejich označování se používají dva typy stylistických kvalifikátorů. Kvalifikátor region. s upřesněním oblasti (čes., mor., slez.) je určen pro lexémy s velkým areálem, pokrývajícím území určité nářeční skupiny nebo zasahujícím do více nářečních skupin. Kvalifikátor dialekt. je pak určen pro lexémy s menším nebo nesouvislým areálem. **Milena Šipková** a **Stanislava Kloferová** zpravují o *Slovníku nářečí českého jazyka* (SNČJ). Tento

unikátní lexikon vzniká od roku 2011 v dialektologickém oddělení ÚJČ v Brně. Je koncipován jako celonárodní, nediferenční, tj. relativně úplný; zahrnuje výrazy související s materiální a duchovní lidovou kulturou z celého území českého národního jazyka. Zpracovává slovní zásobu z období přibližně od poloviny 19. do konce 20. století. Reflektována jsou úskalí lexikografické a dialektologické abstrakce; princip lemmatizace v nářečním slovníku umožňuje uspořádat bohatou hláskovou variabilitu nářeční lexikální zásoby tak, aby nebyl jazykový materiál podán roztříštěně, bez systémových souvislostí. Vyzdvížena je kulturní i badatelská hodnota SNČJ.

Samostatný blok je věnován přípravám nového slovníku slovinského jazyka. **Andrej Perdih** a **Janoš Ježovnik** představují tvorbu tohoto lexikonu s názvem *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ). SSKJ zachycuje všeobecně rozšířenou slovní zásobu současné slovinštiny, předpokládaný rozsah je 100 000 hesel. Koncepce slovníku byla publikována roku 2015 a nyní se pracovníci oddělení lexikologie Ústavu slovinského jazyka Frana Ramovše soustředí na vlastní psaní hesel. **Domen Krvina** a **Mija Michelizza** se zaměřují na možnosti výkladu významu relačních přídavných jmen v SSKJ. **Matej Meterc** a **Nataša Jakop** tříbí lexikografické zpracování frazeologických variant v SSKJ. Práci jim usnadňuje celoslovinský sociolingvistický výzkum, na jehož základě bylo vytvořeno slovinské paremiologické minimum, obsahující necelých tisíc jednotek.

Poslední oddíl přesahuje do gramatiky. **Vojtěch Veselý** si za téma svého příspěvku určil významy a funkce reflexivního prvku *si*. Pro lexikografické zpracování sloves je klíčová otázka, zda je reflexivní prvek součástí lexému jako slovtvorný nebo významově prázdný morfém, nebo zda se ke slovesu připojuje jen v některých jeho užitích (jako reflexivní zájmeno, příp. jako tvarotvorný morfém). V prvním případě je reflexivní prvek součástí slovesného lemmatu, v druhém případě se reflexivní tvar či reflexivní konstrukce uvádí nanejvýš v příkladové části hesla. **Barbora Štěpánková** připomíná, že chápání synsémantik co do dělení či šíře není v české lingvistice jednotné či ustálené (zejména u částic, ale i u spojek). Slovníkář musí pečlivě zvážit, kterou ze stávajících klasifikací aplikovat, či zda raději nevytvořit klasifikaci novou. Dále je třeba brát v potaz, že jednojazyčný výkladový slovník vždy do určité míry supluje roli mluvnice či pravopisných pravidel, a podrobnost zpracování synsémantických hesel přizpůsobit uživatelským potřebám.

Přejeme účastníkům, aby na workshopu získali relevantní informace a podněty a společnou prací přispěli k prohloubení metalexikografického poznání.

Michaela Lišková
Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.
liskova@ujc.cas.cz

XVII EURALEX International Congress

V gruzínském hlavním městě Tbilisi proběhl 6.–10. září 2016 sedmnáctý ročník mezinárodního lexikografického kongresu Euralex. Pětidenní konference se zúčastnilo přes 140 přednášejících z téměř 40 zemí světa. Svůj výzkum a činnost představili profesionální lexikografové, nakladatelé, programátoři a další odborníci.

Každý konferenční den byl zahájen plenární přednáškou jednoho z pozvaných odborníků. Německý jazykovědec **Jost Gippert**, působící na Univerzitě Johanna Wolfganga Goetheho ve Frankfurtu nad Mohanem, přednesl vývoj lexikografie jihokavkazských jazyků (mezi něž patří gruzínština) se zdůrazněním vývoje lemmatizace substantiv a verb. **Pius ten Hacken** z rakouské University Innsbruck představil čtyři teorie výkladu významu slova a důsledky využití různých sémantických teorií na interpretaci významů hesel v dvojazyčných slovnících. Britský lexikograf **Robert Ilson**, působící na University College London, se zamyslel nad otázkou, proč nemohou být slovníky lepší ani horší, než jsou. Zabýval se třemi problematickými rovinami – metalexikografií, slovníkovou patřičností a organizací lexikografické práce, tedy tím, jaké problémy skýtají každodenní otázky, které si lexikograf pokládá – co chci říct, jak to chci říct a jak to prezentuji dál. **Geoffrey Williams** z francouzské Université de Bretagne Sud pronesl chválu lexikografii a dřičům, kteří se jí věnují, hovořil mimo jiné o důležitosti zachování pozornosti k lexikografii navzdory finanční krizi, která se na vědeckém výzkumu podepisuje. V neposlední řadě přednesl svůj výzkum také britský lexikograf, korpusový lingvista a onomastik **Patrick Hanks** z univerzity ve Wolverhamptonu, který promluvil o třech typech sémantické rezonance, tedy teorii založené na rezonanci významu slovního spojení s významem jiného v mysli uživatele, která určuje metaforičnost, nebo doslovnost tohoto spojení.

Výstupy přednášejících byly rozděleny do jedenácti tematických sekcí v rámci čtyř paralelně probíhajících bloků. V sekci věnované procesu slovníkové tvorby byly představeny například slovníky menšinových jazyků, práce s on-line slovníky a možnosti elektronických slovníkových databází. Jedna z tematických oblastí byla věnována lexikografii a jazykové technologii, tedy studiím zabývajícím se využitelností slovníků v lingvistice a vědeckém výzkumu. Nechyběla sekce zaměřená na etymologii a historickou lexikografii, terminografii nebo dvoj- a vícejazyčnou lexikografii. V jedné ze sekcí byly představovány konkrétní příklady využití slovníků a návrhy, jak využití slovníků usnadnit, popřípadě umožnit většímu množství uživatelů. Část věnovaná lexikografii a korpusové lingvistice umožnila posluchačům seznámit se s korpusy různých světových jazyků a jejich využitím při tvorbě různých typů slovníků. Další ze sekcí se zabývala jednou z nejdůležitějších součástí slovníků – výkladem významu a sémantickými teoriemi. Zajímavé byly také příspěvky týkající se přístupu lexikografů k lexikálním inovacím, ekvivalentům, variantnosti a jejich relevanci ve

slovníkových výstupech. Jedna ze sekcí se zabývala také představením nově vznikajících lexikologických a lexikografických projektů. Tematický úsek byl vyčleněn i slovníkovému zpracování frazeologie a kolokací. Samozřejmě nechyběla ani posterová sekce, která často doplňovala informace řečené v jednotlivých příspěvcích.

Bezchybně organizovanou konferenci doplňoval také společenský program. Účastníci byli přivítáni ukázkou místních lidových tanců a zpěvů, setkali se na recepci v historické budově Rustaveliho divadla, prohlédli si památky hlavního města, vyrazili na odpolední výlet do Mtskhety, ochutnali proslulé gruzínské víno a společně povečeřeli v restauraci s výhledem na Tbilisi. Pro diskusi, navazování kontaktů a vzájemnou inspiraci bylo tedy prostoru víc než dost.

Téma, které prostupovalo celou konferencí a všemi přednesenými příspěvky, bylo diskutováno u závěrečného kulatého stolu. Jedna z hlavních organizátorek kongresu **Tinatin Margalidze** z Ivané Javakhishvili Tbilisi State University, **Robert Ilson** z University College v Londýně, **Patrick Hanks** z university ve Wolwerhamptonu a **Rufus Gouws** z university v Stellenboschi diskutovali o roli lexikografie ve světě. Mluvílo se mimo jiné o tom, jak těžké je být dobrým lexikografem, správně kombinovat všechny složky lexikografické práce a vybrat, na co je nutné se momentálně soustředit – prohlubovat lingvistické znalosti, být trénovaným lexikografem, pracovat s informačními technologiemi? Lexikografové v různých částech světa se cítí nedocenění (nejen z hlediska finančního, ale také z hlediska respektu k povolání jako takovému). Zajímavou myšlenkou je, že slovník je v podstatě muzeem kultury. Cesta, jak dělat lexikografii lépe, vede právě konferencemi tohoto typu, tvorbou nových kontaktů, hledáním inspirace, šířením nápadů. Současný stav, kdy se lexikografové trénují za pochodu, by se měl změnit, pracovat s různými typy slovníků by člověk měl už od útlého věku ve škole, lexikografie by měla být vyučována jako komplexní disciplína kombinující lexikologii a počítačovou vědu s dalšími vědami. Problematické je i postavení lexikografa jako vědeckého pracovníka – jako student doktorského studia by se měl věnovat velmi úzkému tématu do hloubky, jako tvůrce slovníku je nucen soustředit se na velmi široký tematický záběr, musí tzv. „vědět vše o všem“.

Konference díky nadmíru přátelské atmosféře prohloubila kontakty mezi odborníky ze všech zúčastněných zemí. Diskuse probíhající po každém výstupu byly podnětné a inspirující hlavně díky kolegiálnímu přístupu všech přednášejících, na jejichž interakci bylo znát, že i práci lze dělat s láskou a že odborník jakéhokoliv věku se může stále učit i od kolegů mladších. Elektronický sborník přednesených příspěvků je již nyní k dispozici na webových stránkách kongresu. Osmnáctý ročník konference Euralex se uskuteční v roce 2018 ve slovinské Lublani.

Renáta Neprašová
Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.
neprasova@ujc.cas.cz

Mezinárodní slavistická konference v Kielu¹

V Institutu pro slavistiku filozofické fakulty německé Univerzity Christiana Albrechta v Kielu proběhl 15.–16. dubna 2016 jedenáctý ročník mezinárodní slavistické konference „Junge Slavistik im Dialog“. Konference se zúčastnili studenti doktorských studijních programů a mladí jazykovědci z německých a zahraničních univerzit a dalších odborných pracovišť. Dvoudenní konference byla tentokrát rozdělena do dvou sekcí, literárněvědné a jazykovědné. Příspěvky se zaměřovaly na literární vědu, jazykovědu, ale také kulturu, politiku a historii slovanských zemí.

První konferenční den otevřely plenární přednášky Dr. Yany A. Penkové z Moskvy o významu a historii futura II ve slovanských jazycích, Dr. Grzegorze Liska z Greifswaldu o jazykové politice v německo-polské oblasti a Dr. Lenky Paučové z Brna o třech typech deníku v ruské literatuře na příkladu Bulgakova, Dostojevského a Lermontova. Literární sekce byla první den rozdělena do tří bloků. V prvním bloku, zaměřeném na bájení a vyprávění, vystoupily Miriam Völkel-Bill z Kielu, Lena-Marie Franke z Pasova, Maria Mamaeva z Hamburku a Darla Korznikova z Berlína. Účastnice druhého bloku Ilya Kabakov z Gießenu, Karina Magdalena Bukiewicz z Poznaně a Simona Švandová z Brna se zabývaly epochálními tendencemi v literatuře. Den zakončily „literární prostory“ Lubomíra Gábora z Banské Bystrice, Iny Hartmann z Hamburku a Anny Leny Klatt z Greifswaldu.

První jazykovědný blok se věnoval zprostředkování jazyka. Martin Winski z Greifswaldu promluvil o slovesném vidu u polsko-německých bilingvních obyvatel, Helena Kryg z Poznaně o vidovosti polských sloves a Anna Marko z Poznaně představila svou práci s polskými žáky základní školy, kteří jsou vyučováni bilingválně. Druhý blok se zaměřil na jazykové menšiny. Vladimír Arifulin z Greifswaldu přiblížil vývoj ruskojazyčné komunity v Německu, Ilja Jegorov z Moskvy pak jazykovou situaci dvou sibiřských vesnic, jejichž obyvatelé jsou původními východopruskými Mazury. Aglaya Kalafatova z Gießenu pojednala o banátské bulharštině, Natalia Młodzińska z Poznaně o národním uvědomění Kašubů v Prusku od poloviny 19. století a Katharina Schuchardt z Kielu o německé menšině v opolském Slezsku. Poslední blok prvního dne byl věnován médiím. Urška Gračner z Klagenfurtu stručně shrnula dokumentaci klagenfurtské slavistiky v médiích, Anna Berezowska z Poznaně ukázala využití polštiny v německých televizních filmech a Vitaly Kim z Kielu se zabýval svobodou tisku v evropském právu.

I druhý konferenční den probíhal v oddělných sekcích. První ze čtyř literárněvědných bloků, věnovaný vnímání času a literární kritice, otevřela Hannah

---

¹ Příspěvek vznikl v rámci grantového projektu programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI) *Nová cesta k modernímu jednojazyčnému výkladovému slovníku současné češtiny* (DF13P01OVV011).

Subbotin z Kielu následovaná Aleksandrou Springer z Poznaně. V bloku zaměřeném na uvědomění a literární skutečnost vystoupili Annelie Bachmaier z Řezna, Nasip Gottwisch z Kielu a Helene Loschizki z Hamburku. Autobiografický blok vyplnily příspěvky Boba Muilwijka z Curychu a Jana Rudnického z Kielu. Poslední část se zaměřila na překladatelství. Své příspěvky k tématu představili Joanna Sulikowska-Fajfer z Halle, Katarzyna Giętkowska z Poznaně a Iurii Ganushchak z Poznaně.

První blok jazykovědné sekce byl věnován sémantice. Jana Zdeňková z Prahy představila formy minulého času ve staročeském Nikodémově evangeliu, Elena Vasileva z Irkutsku se zabývala slovtvorným potenciálem víceznačných adjektiv označujících psychické stavy a vlastnosti a Renáta Neprašová z Prahy ukázala možnosti práce s výkladem významu frazémů v Akademickém slovníku současné češtiny. Druhý sémantický blok otevřel Dimitrios Meletis z Grazu svým příspěvkem o významu záporového genitivu v ruštině. Isabella Sommer z Kielu pak promluvila o posunu významu na příkladu ruských adjektiv a Sophie Just z Kielu o perfektivizaci obouvidých sloves na *-ovat'* v ruštině. V odpoledním onomastickém bloku představila Anna Fabian z Bochumi svůj výzkum tvoření nových vlastních jmen v polštině na základě již existujících vzorců a Aleksej Tikhonov z Berlína vystoupil s kontroverzním příspěvkem přibližujícím etymologické možnosti názvu města Berlín. Jazykovědnou sekci zakončil blok věnovaný jazykovému úzu různých projevů. Lena Hansen z Kielu se zabývala jazykem mužských a ženských fór na webu, Katarzyna Plucińska z Bambergu mluvila o radikalismu a „hate speech“ v současném polském politickém jazyce a Piotr Mirocha z Krakova představil rétoriku Josipa Broze Tita.

Přednesené příspěvky budou uveřejněny ve sborníku. Podrobnější informace k jeho publikování zveřejní Institut pro slavistiku FF Univerzity Christiana Albrechta v Kielu na svých webových stránkách.

Jedenáctý ročník se mohl pochlubit vyšší účastí než v loňském roce, díky příjemné atmosféře se vrátili i přednášející z minulých ročníků s dalšími výzkumy. Množství zajímavých námětů přineslo podnětné diskuse a zpětnou vazbu pro mladé slavisty, jejich projekty a výzkumy. Pořadatelé se již nyní těší na dvanáctý ročník.

Renáta Neprašová
Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.
neprasova@ujc.cas.cz

Konference *Kulturní lingvistika pro dnešní Evropu*

Konferenci s názvem *Kulturní lingvistika pro dnešní Evropu: člověk, jazyk, hodnoty* uspořádala ve dnech 27.–29. června 2016 Univerzita Karlova (resp. její Filozofická fakulta) ve spolupráci s Université de Rouen ve Francii. Filozofická fakulta UK přivítala představitele kulturně zaměřené lingvistiky z pěti evropských univerzit – Rouenu, Grenoblu, Lublinu, Berlína a Prahy. Ti byli požádáni o delší, pětačtyřicetiminutové dopolední prezentace. Klasické referáty pak přednesli ve dvou odpoledních blocích učitelé a studenti Filozofické fakulty, Ústavu českého jazyka a teorie komunikace (dále ÚČJTK FF UK), Ústavu jazyků a komunikace neslyšících (dále ÚJKN FF UK), a Pedagogické fakulty, Katedry českého jazyka (dále KČJ PedF UK) Univerzity Karlovy v Praze a Katedry asijských studií Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci (dále KAS FF UPOL). Příspěvky byly věnovány jak teoretickým otázkám kulturní lingvistiky a etnolingvistiky, tak různým aspektům obrazů světa, které jsou uloženy ve zkoumaných jazycích, mluvených i znakových (reprezentovaných českým znakovým jazykem). Kromě češtiny a angličtiny byl tedy konferenčním jazykem i český znakový jazyk. Atmosféru konference dotvářel bohatý doprovodný program (např. prohlídka prostor Karolina spojená s recepcí nebo poutavý komponovaný večer neslyšících umělců).

Konferenci, nad níž převzal záštitu rektor Univerzity Karlovy Tomáš Zima, slavnostně zahájila děkanka Filozofické fakulty Mirjam Friedová. Úvodní slova pronesla Irena Vaňková, která dlouhodobě iniciuje setkávání a spolupráci podobně smýšlejících lingvistů ze zmíněných pracovišť a svým entusiasmem motivuje studenty ke kognitivně- a kulturnělingvisticky zaměřeným výzkumům. James W. Underhill (Rouen) promluvil o dlouhodobé spolupráci v oblasti kulturní lingvistiky mezi Prahou, Rouenem a Lublinem a představil český výbor dvanácti studií (mezi řečníky přítomného) Jerzyho Bartmińského, která právě vyšla v univerzitním nakladatelství Karolinum v překladu I. Vaňkové a s Underhillovým doslovem.

James W. Underhill otevřel první blok přednášek. V příspěvku *Jednotlivci, nebo národy pro Evropu?* zdůraznil humboldtovské pojetí jazyka jako důležitého kulturotvorného základu národního společenství, jehož prostřednictvím si každý národ vytváří jedinečnou představu světa. Zamýšlel nad tím, zda je dnes možné udržet jazykově (a tedy i kulturně) pestrou Evropu, a přitom si i přes hranice jazyků jako Evropané vzájemně porozumět. Zmínil některé lingvistické směry a koncepce zabývající se otázkou, jak prostřednictvím jazyka „budujeme světy“, zejména hypotézu Sapira a Whorfa, sociolingvistiku Della Hymese, myšlenky neowhorfiánů, přirozený sémantický metajazyk Anny Wierzbické, a konečně i lublinskou etnolingvistickou školu J. Bartmińského.

Navazující přednáška Jürgena Trabanta (Berlín) *Mizející obrazy světa* pojednávala o humboldtovské představě jazyka jako „formativního orgánu myšlení“

s primárně kognitivní funkcí v kontrastu s pojetím jazyků jako arbitrárně existujících komunikačních nástrojů. Tuto představu autor usouvztažnil se situací v dnešní Evropě, kde přes existenci celé řady oficiálních jazyků Evropské unie, jež lze užívat *de iure* ve všech diskurzech, směřují aktivity politiků ke globalizovanému jazykovému režimu a jazyková mnohotvárnost je chápána jako překážka v komunikaci. Vyjádřil názor, že do budoucna je potřeba usilovat o koexistenci různých jazyků světa s jedním invazivním jazykem, a zároveň zabránit tomu, aby se tento jazyk (v dnešní situaci angličtina) stal v jednotlivých zemích jazykem elit, tak jako tomu bylo ve středověku s latinou.

Dopolední blok přednášek uzavřela Mariarosaria Gianninoto (Grenoble) příspěvkem, ve kterém se věnovala užívání tří kvazi-synonymních výrazů označujících občana v moderní čínštině; zabývala se etymologií, konotacemi těchto klíčových slov současné čínské slovní zásoby a skutečnostmi, které mluvčí motivují k jejich užití v různých sociopolitických diskurzech.

První referáty pondělní dopolední sekce konference byly zaměřeny na výzkum české somatické frazeologie. Veronika Čurdová (ÚČJTK FF UK) prezentovala část výzkumu představového schématu CESTA v české somatické frazeologii. Výzkum byl zaměřen na identifikaci sémantických prvků konceptuálních metafor, díky nimž lze dané frazémy chápat jako realizace schématu CESTA. Barbora Bendíková (ÚČJTK FF UK) hovořila o specifické skupině frazémů, u nichž dochází ke spojení konvencionalizovaného neverbálního komunikátu s jeho jazykovým kódováním, tj. o kinegramech (např. *pokrčit rameny*, *složit ruce do klína*). Natalia Zanegina (ÚČJTK FF UK) představila komparativním způsobem zdánlivě periferní somatismus LOKET v českém a ruském jazykovém obrazu světa. Veronika Vitkovskaya (ÚČJTK FF UK), ve svém příspěvku srovnala profil FUNKCE českého pojmu OKO/OČI v jazykovém obrazu naivním, vytvářeném na základě běžné komunikace, včetně frazeologie, a obrazu vědeckém – anatomickém. Obě referentky vycházely z tzv. profilování pojmu, jak byl v intencích teorie a metodologie Jerzyho Bartmińského modifikován pro popis částí lidského těla v okruhu české kognitivně-kulturní lingvistiky.

Radka Zbořilová (ÚJKN FF UK) prezentovala výsledky výzkumu zaměřeného na konceptualizaci emocí v české somatické frazeologii, v němž se zabývala kategorizací jejich sémantické a formální podoby a profilováním vybraných somatismů v „emocionálním obrazu světa“. Tereza Nakaya (KAS FF UPOL) ve svém referátu přiblížila básnický obraz KOKORO v poezii Tanikawy Šuntaróa. KOKORO je v japonštině klíčovou zdrojovou oblastí při konceptualizaci prožívání, (po)citů, emocí a jiných – slovy obtížně vyjádřitelných – stavů člověka. Do češtiny je přeložitelný podle kontextu např. jako srdce, duše, mysl či duch.

Lucie Šťastná (ÚČJTK FF UK) charakterizovala na základě A. Wierzbické pojmové modely (rámce) kategorie ZVÍŘE (tedy 1. místo, kde zvíře žije, 2. fyzické vlastnosti, 3. chování, 4. souvislost s člověkem), popsala jeho uplatnění pro druhové kategorie a na opozici ČLOVĚK – ZVÍŘE ukázala, jakým způsobem jsou zooapelativa v češtině vztažena ke skutečnostem z lidského světa. Anna

Christou (ÚČJTK FF UK) se zabývala jazykovým obrazem staré ženy v české frazeologii, lidových písních, říkadlech a pohádkách a ukázala negativní a pozitivní stereotypy související s představami o proměnách zestárlého ženského těla a jeho funkcí. Stereotypy se zabýval také Jakub Marek (ÚČJTK FF UK), který představil výsledky výzkumu stereotypů spojených s českými městy i metody, na jejichž základě lze verifikovat konotace s nimi spjaté. Podobnému tématu byl věnován také referát Jana Huleji (KČJ PedF UK). Ukázal stereotypy Prahy a Ostravy jako „ambivalentní i kontrární modely češství, do jehož konceptu oba nedílně patří“. Zuzana Wildová (KČJ PedF UK) uzavřela první den konference prezentací výsledků dotazníkového šetření mezi francouzskými studenty, které bylo věnováno jazykovému obrazu Čecha, a předoslala tím zaměření druhého dne konference.

Ten byl věnován převážně problematice „překladu z kultury do kultury“, ať už se jednalo o překlady mezi jazyky mluvenými, nebo o jejich konfrontaci s jazyky znakovými. Přednáška Ludmily Volné (Rouen) se zabývala několika překlady Čapkova *Povídání o pejskovi a kočičce* do angličtiny a francouzštiny. V příspěvku se zaměřila zejména na aspekt „překladu“ konotačních významů textu a celkového vyznění příběhů v jednotlivých jazycích: v každém jazyce (a v každém překladu) je totiž Čapkův typický (český) fikční svět tvořen jinými jazykovými prostředky (např. s důrazem na překlad deminutiv či na rozdílný gramatický rod druhového názvu pro kočku v jednotlivých jazycích v souvislosti s genderovými charakteristikami „kočičky“ v originálu a překladu).

Přednáška Ireny Vaňkové, Aleny Macurové a Nadi Hynkové Dingové byla úvodem k odpolednímu bloku prezentací učitelů a studentů ÚJKN FF UK v Praze, ilustrujících různé polohy kognitivně-kulturního zkoumání českého znakového jazyka. Příspěvek nastínil otázky spojené s aplikací přístupů kognitivní lingvistiky na znakové jazyky, konkrétně aplikací metod vzniklých v lublinské škole kognitivní etnolingvistiky v souvislosti se studiem jazykového obrazu světa a stereotypů. Znakové jazyky mají svá kulturní specifika stejně jako jednotlivé jazyky mluvené, jsou však oproti nim rozdílné modem své existence a způsobem realizace (jsou prostorově-vizuální), který je dán povahou smyslového ukotvení jeho uživatelů (neslyšících osob) ve světě. Dále byly v příspěvku prezentovány některé výsledky výzkumu pojmu DOMOV v češtině ve srovnání s jeho konceptualizací v českém znakovém jazyce. Pozornost byla věnována nejen shodám a rozdílům obrazu světa ukotvenému v jazyce a kultuře českých neslyšících a obrazu fixovanému v češtině mluvené (a psané), ale i obecnějším otázkám mířícím k podstatě jazyka v jeho kognitivně-kulturní perspektivě.

Následovala sekce věnovaná etnolingvistickému (resp. kognitivně-kulturnímu) zkoumání jazyků znakových. Některé z příspěvků tematicky korespondovaly s příspěvky z předešlého konferenčního odpoledne. Byl to například referát Anny Moudré *Metafora ŽIVOT JE CESTA v českém znakovém jazyce*, ve kterém představila výsledky výzkumu znaků, v nichž se pojmové schéma CESTA uplatňuje a jejichž prostřednictvím se metafora ŽIVOT JE CESTA realizuje. Lenka

Okrouhlíková se zabývala znaky pro zvířata v několika znakových jazycích z diachronního pohledu, konkrétně jejich motivací; v souladu s referátem L. Šťastné při tom využila pojmových modelů A. Wierzbické. Andrea Hudáková a Milena Čiháková prezentovaly první výsledky studie zaměřené na ranou lexikální zásobu dětí, které jsou mluvčími českého znakového jazyka. Analyzovaly znaky používané neslyšícími rodiči a dětmi předškolního věku pro označení zvířecích postav z knihy Josefa Čapka *Povídání o pejskovi a kočičce*.

Karla Pokorná se v referátu o fungování představového schématu NÁDOBA a o jeho souvislosti s prostorovou orientací „k tělu – od těla“ zabývala otázkou, jak jsou v českém znakovém jazyce konceptualizovány abstraktní pojmy spojené s pozitivním a negativním hodnocením. Klára Richterová a Milan Fritz ve společném referátu prezentovali výsledky výzkumu kalendářních jednotek ve znakových jazycích. Výzkum se věnoval tomu, jak čeští neslyšící interpretují motivaci vybraných lexémů českého znakového jazyka označujících dny v týdnu, měsíce a roční období. Vladimír Šimon se ve svém příspěvku zabýval výzkumem storytellingu jako specifického způsobu kreativního vyprávění neslyšících, které se realizuje v českém znakovém jazyce a pracuje s jeho modifikacemi na různých úrovních.

Barbora Gardelková popsala metaforické a metonymické procesy, ke kterým dochází při konceptualizaci hněvu v českém znakovém jazyce. Stereotypům v českém znakovém jazyce se věnovali Jan Šimůnek a Lucie Břínková. Jan Šimůnek se zaměřil na stereotyp lékaře u uživatelů českého znakového jazyka, do kterého je výrazně promítnuta negativní zkušenost neslyšících. Lucie Břínková zkoumala etnické stereotypy v českém znakovém jazyce s využitím metod lublinské školy, které však bylo pro tento specifický jazyk nutné upravit, a zároveň se zamyslela nad možnostmi využití těchto metod pro znakové jazyky obecně. Zajímavostí je, že nejsilnější stereotypy v českém znakovém jazyce nalezneme ve znacích souvisejících se slyšícími.

Následoval společný referát Lucie Sedláčkové Půlpánové a Romany Petránové *Překlad biblických textů do ČZJ z kognitivního hlediska (vybrané aspekty)*. Referentky, obě zapojené do projektu *Bible bez hranic* (zaštiťovanému Teologickou fakultou Jihočeské univerzity), se zabývaly problematikou překladu některých výrazů, které mají v biblickém kontextu jiný význam než v běžné komunikaci, a zajímavě demonstrovali na překladu vybraných kapitol Bible do českého znakového jazyka.

V posledním dni konference vystoupili sami představitelé lublinské etnolingvistické školy Jerzy Bartmiński a Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska. Jerzy Bartmiński představil základní téma lublinské lingvistiky: tzv. kognitivní definici, která oproti klasicky pojaté významové definici reflektuje, jak je daná entita konceptualizována mluvčími příslušného jazyka; bere tedy v úvahu celou šíři charakteristik předmětu, jež se realizují v jazyce. Tento přístup dále srovnal s klasickými způsoby tvoření významové definice.

Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska se zabývala klíčovou metodou lublinské školy, a to profilováním pojmu (resp. stereotypu), které s vytvářením kognitivní definice úzce souvisí. Zohledňuje tedy širší chápání lexikálního významu – jako otevřené struktury, zahrnující kromě základních rysů všechny charakteristiky daného předmětu, tedy jeho původ, vlastnosti, vzhled, funkce, události, zkušenosti apod. Metoda profilování byla nedávno využita v mezinárodním projektu EUROJOS, popisujícím ze srovnávacího hlediska hodnoty v jazykových obrazech světa Slovanů a jejich sousedů (např. DOMOV, PRÁCI či SVOBODU).

Po každém bloku přednášek i referátů následovala živá diskuse, pro danou problematiku většinou velmi přínosná. Nejširší a nejplodnější však byla závěrečná panelová diskuse, kterou vedl James W. Underhill. Své otázky směřoval k zasazení konferenčních příspěvků do širších teoreticko-metodologických rámců, ať už se jednalo o humboldtovské inspirace pro současné studium jazykového obrazu světa, nebo o problematiku překladů „z kultury do kultury“, či o srovnání strukturalistických metod s metodami lingvistiky kognitivně, kulturně a etnolingvisticky zaměřené.

Konference umožnila účastníkům poznat různé oblasti kulturní, resp. kognitivně-kulturní lingvistiky či etnolingvistiky (takto orientované výzkumy se ve světě provádějí pod různým označením), velmi často ve srovnávací perspektivě. Kromě vzájemného srovnání metod i způsobů jejich uplatnění v různých evropských i mimoevropských mluvených jazycích bylo velice zajímavé nahlédnout i do způsobu aplikace metod kognitivní lingvistiky na jazyky znakové. Ocenění si zaslouží všechny tlumočnice, které v průběhu celé konference simultánně tlumočily mezi češtinou, angličtinou a českým znakovým jazykem. A samozřejmě i sami pořadatelé konference, jimž se během tří dnů jejího konání podařilo z dopoledních přednášek následovaných referáty vytvořit homogenní, provázaný, logicky se doplňující celek.

Zuzana Wildová
Katedra českého jazyka, Pedagogická fakulta, Univerzita Karlova
zuzanawildova@seznam.cz

Pokyny pro přispěvatele

Jazykovědné aktuality (časopis Jazykovědného sdružení ČR) přináší vědecké články z oboru lingvistiky, recenze, zprávy o konferencích a informace o činnosti Jazykovědného sdružení ČR. Časopis je otevřen také začínajícím lingvistům. Tematická čísla bývají věnována mimo jiné seminářům pořádaným JS. Příspěvky procházejí interním recenzním řízením.

Své texty zasílejte e-mailem Martinovi Šemelíkovi, výkonnému redaktorovi Jazykovědných aktualit (martin.semelik@googlemail.com). Součástí článků je **abstrakt v angličtině** v rozsahu 100 až 200 slov (včetně překladu titulu článku) a **seznam klíčových slov** v počtu 3 až 10, též v angličtině. Abstrakt by měl být svou povahou rematický a shrnovat obsah celého článku, nikoli jen výsledky. Ostatní typy příspěvků (kronika, recenze, zprávy) abstrakt ani klíčová slova nemají. Při úpravě příspěvku je třeba dodržovat tato pravidla:

1. Pro editaci textu používejte editor Word, písmo Times New Roman o velikosti 12, řádkování 1,5. Nepoužívejte automatické formáty ani různé druhy písma. Text zarovnejte do bloku.
2. Články čleňte do kapitol opatřených číslovaným nadpisem. I další úrovně členění (1.1 apod.) musí mít nadpis. Nečísľujte odstavce.
3. V textu lze používat kurzivu, tučné písmo pro zdůraznění a poznámky pod čarou.
4. Na literaturu se v textu odkazuje příjmením autora, rokem vydání díla, popř. stránkovým údajem v závorkách (Kopečný, 1980, s. 34).
5. Seznam literatury je uveden na konci; řadí se abecedně podle příjmení autora. V seznamu literatury má být uvedena pouze literatura, která je v článku citována.
6. V oddílech Kronika a Recenze se bibliografické údaje uvádějí přímo v textu (do závorky).
7. Bibliografické záznamy mají následující podobu:
Garvin, P. L. (1993): Funkční empirismus – noetický podklad soudobého funkcionalismu. In: *Slovo a slovesnost*, 54, s. 241–253.
Ivanič, R. (1994): Characterizations of context for describing spoken and written discourse. In: S. Čmejrková – F. Daneš – E. Havlová (eds.), *Writing vs Speaking: Language, Text, Discourse, Communication*. Tübingen: Gunter Narr Verlag, s. 181–186.
Mathesius, V. (1982): *Jazyk, kultura a slovesnost*. Praha: Odeon.